

ISSN 2522-1205 (Print)
ISSN 2522-1213 (Online)

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 64

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
2021

Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2021. – Вип. 64. – 116 с. – (Економічні науки).

Збірник наукових праць

Випуск 64

Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна перейменовано у Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки.

Згідно з наказом МОН України № 1643 (Додаток 4) від 28.12.2019 вісник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії “Б”.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ від 7.06.2016 р. Серія КВ № 22161-12061 ПР. Друкується за ухвалою Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету. Протокол засідання Ради № 1 від 31.08.2021 р.

Редакційна колегія:

Куцик Петро Олексійович, д.е.н., проф. (головний редактор);
Семак Богдан Богданович, д.е.н., проф. (заступник головного редактора);
Перепьолкіна Олена Олександрівна, к.е.н., доц. (відповідальний секретар);
Ааронсон Е. Вільям, Ph.D, As.Pr. (США);
Васильців Тарас Григорович, д.е.н., проф.;
Виноградова Олена Володимирівна, д.е.н., проф.;
Воронко Роман Михайлович, д.е.н., доц.;
Господаровіч Анджей, Dr.hab., As.Pr. (Республіка Польща);
Дайновський Юрій Анатолійович, д.е.н., проф.;
Копилюк Оксана Іванівна, д.е.н., проф.;
Лебедева Світлана Миколаївна, д.е.н., проф. (Республіка Білорусь);
Лупак Руслан Любомирович, д.е.н., доц.;
Мізюк Богдан Михайлович, д.е.н., проф.;
Міценко Наталія Григорівна, д.е.н., проф.;
Міщук Ігор Пилипович, д.е.н., проф.;
Полякова Юлія Володимирівна, д.е.н., доц.;
Редченко Костянтин Іванович, д.е.н., проф.;
Сафонов Юрій Миколайович, д.е.н., проф.;
Трут Ольга Олексіївна, д.е.н., доц.;
Флейчук Марія Ігорівна, д.е.н., проф.;
Черкасова Світлана Василівна, д.е.н., проф.;
Шавга Лариса Афанасіївна, д.е.н., проф. (Республіка Молдова);
Шевчук Віктор Олексійович, д.е.н., проф.;
Шимановська-Діанич Людмила Михайлівна, д.е.н., проф.

Відповідальний за випуск – д.е.н., проф. Семак Б. Б.

Видання індексується у наукометричних базах:

Ulrich's Periodicals, Index Copernicus, Google Scholar, World Cat

DOI: 10.36477/2522-1205

DOI: 10.36477/2522-1205-2021-64

Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/>

© Львівський торговельно-економічний університет,
2021

ЗМІСТ

Мишук І. П. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АПК УКРАЇНИ.....	5
Васильців Т. Г. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИКИ ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ.....	14
Данкевич В. Є. УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ПРИ ВИХОДІ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ.....	19
Андрущак Є. М., Фуфалько В. С. ВПЛИВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ НА ПРИКЛАДІ АТ АКБ “ЛЬВІВ”.....	25
Березівський Я. П. ІДЕНТИФІКАЦІЯ УМОВ ТА ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	31
Власюк Н. І., Пікулик О. І. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	36
Завадинська О. Ю., Дубчак Є. ДІАЛЕКТИКА РОЗВИТКУ ЯКОСТІ ПОСЛУГ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	43
Колянко О. В. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	48
Копук М. І. “FOR OUR NATION TO GET AWAY FROM THE TROUBLES AND NEEDS...”: ECONOMIC COMPONENT OF STEPAN SMAL-STOTSKYI’S JOURNALISM (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURY).....	53
Кулинич М. Б., Матвійчук І. О., Сафарова А. Т., Герасименко Т. О. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	57
Поліщук В. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ.....	64
Свидрук І. І., Клепанчук О. Ю. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	73
Траченко Л. А., Добрава Н. В. ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПРОГРАМИ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	82
Фединець Н. І., Кушнір О. В. ОСНОВНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОТИТУБЕРКУЛЬОЗНИХ САНАТОРІВ.....	88
Мельник К. П., Стащук О.В., Шматковська Т. О., Медвідь Л. Г. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ОБЛІКУ І АУДИТУ.....	97
Бойчук І. В. СПРЯМОВАНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НА МАРКЕТИНГОВУ КОНЦЕПЦІЮ.....	103
Сапоженик Д. І., Демидчук Л. Б. ЗАХИСТ СПОЖИВЧОГО РИНКУ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФАКТОР У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СПОЖИВАЧІВ З БОКУ ДЕРЖАВИ.....	108

CONTENT

Mishchuk I. P. CURRENT PROBLEMS OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF UKRAINE.....	5
Vasylytsiv T. G. STRATEGIC PRIORITIES OF THE POLICY OF STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL FOOD PRODUCTS OF UKRAINE.....	14
Dankevych V. Ye, MANAGEMENT OF AGRICULTURAL FOOD PRODUCTS COMPETITIVENESS WHEN ENTERING FOREIGN MARKETS.....	19
Andrushchak Y. M., Fufalko V. S. THE INFLUENCE OF FINANCIAL AND ECONOMIC FACTORS ON THE CREDIT PORTFOLIO MANAGEMENT OF A COMMERCIAL BANK ON THE EXAMPLE OF JSCB “LVIV”.....	25
Berezivsky Ya. P. IDENTIFICATION OF CONDITIONS AND FACTORS OF FORMATION OF TECHNOLOGICAL COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY.....	31
Vlasyuk N. I., Pikulyk O. I. IMPROVING THE EFFICIENCY OF LOCAL BUDGET FORMATION IN THE CONTEXT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT REFORM IN UKRAINE.....	36
Zavadynska O. Yu., Dubchak E. DIALECTICS OF SERVICE QUALITY DEVELOPMENT IN THE HOSPITALITY INDUSTRY IN UKRAINE.....	43
Kolyanko O. V. FEATURES OF THE INVESTMENT MANAGEMENT MECHANISM IN THE CONDITIONS OF AN UNSTABLE ENVIRONMENT.....	48
Konyk M. I. “FOR OUR NATION TO GET AWAY FROM THE TROUBLES AND NEEDS...”: ECONOMIC COMPONENT OF STEPAN SMAL-STOTSKYI’S JOURNALISM (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURY).....	53
Kulynych M. B., Matviichuk I. O., Safarova A. T., Gerasymenko T. O. DIGITALIZATION OF ACCOUNTING, ANALYSIS AND TAXATION IN THE ENTERPRISE’S MANAGEMENT SYSTEM.....	57
Polishchuk V. V. CONCEPTUAL CHARACTERISTICS OF MIGRATION PROCESSES AND THEIR IMPACT ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY.....	64
Svydruk I. I., Klepanchuk O. Yu. SYSTEM ANALYSIS OF UKRAINE’S CONSUMER MARKET DEVELOPMENT.....	73
Trachenko L. A., Dobrova N. V. PROCESS APPROACH IN FORMATION OF THE PROGRAM OF ENTERPRISES OPERATIONAL ACTIVITY.....	82
Fedynets N. I., Kushnir O. V. MAIN ASPECTS OF COMPETITIVENESS MANAGEMENT OF ANTI-TUBERCULOSIS SANATORIUMS.....	88
Melnyk K. P., Staschuk O. V., Shmatkovska T. O., Medvid L. G. INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC RESEARCH METHODOLOGY ON ACCOUNTING AND AUDIT.....	97
Boychuk I. V. ORIENTATION OF ENTERPRISES ACTIVITIES ON THE MARKETING CONCEPT.....	103
Sapozhnyk D. I., Demydchuk L. B. CONSUMER MARKET PROTECTION AS A SOCIAL FACTOR IN ENSURING ECONOMIC SECURITY OF CUSTOMERS BY THE STATE.....	108

УДК 338.439.009.12 (477)

Мищук І. П.,

igmislog@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001- 5661-0164,

Researcher ID: F-4185-2019,

д.е.н., проф., завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АПК УКРАЇНИ

***Анотація.** В статті розглянуто актуальні проблеми розвитку АПК України у контексті забезпечення належного рівня конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських товаровиробників. Цілями статті є дослідження сутності поняття "конкурентоспроможність", систематизація основних складових її формування, визначення найбільш актуальних проблем забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції українських сільгоспвиробників в умовах сучасної економіки. Проведений аналіз сутнісного змісту конкурентоспроможності засвідчив багатоаспектність та багатовимірність даного поняття, яке визначається через рівень спроможності продукції бути реалізованою на товарному ринку завдяки відповідності її властивостей як споживної вартості та визнанню споживачем її переваги над товарами-аналогами, наявними на конкретних товарних ринках у певний період часу і призначених для реалізації певній групі споживачів. Обґрунтовано вимогу щодо визначення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції виробника шляхом першочергового зосередження на питаннях оцінювання корисності товару для споживачів кожної конкретної цільової групи, що діє у відповідному секторі ринку, визначення для даної продукції ціни споживання, а також встановлення ринкової спроможності пропозиції - можливостей доведення на ринок товару з найвищим рівнем відповідності вимогам споживачів. Аналіз спеціальної літератури, статистичної інформації та емпіричних даних дозволив визначити основні проблеми забезпечення конкурентоспроможності продукції підприємств АПК України на зовнішніх і внутрішніх продовольчих ринках. Наголошено на необхідності використання в господарській діяльності суб'єктів АПК України практики оцінювання фактичної конкурентоспроможності власної аграрної продукції та прогнозного її розвитку за умови реалізації комплексу заходів із забезпечення її зростання. Подальші дослідження мають спрямовуватися на розробку системи заходів із цільового забезпечення підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції підприємств АПК України.*

Ключові слова: конкурентоспроможність, агропродовольча продукція, аграрний сектор, зовнішні товарні ринки, внутрішній ринок продовольства, оцінювання конкурентоспроможності продукції.

Mishchuk I. P.,

igmislog@ukr.net, ORCID: 0000-0001- 5661-0164,

Researcher ID: F-4185-2019,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CURRENT PROBLEMS OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF UKRAINE

***Abstract.** The article considers the current problems of development of the agricultural-industrial complex of Ukraine in the context of ensuring the appropriate level of competitiveness of agricultural product producers. The aim of the article is to study the essence of the concept of "competitiveness", systematization of the main components of its formation, identification of the most actual problems of ensuring the competitiveness of agricultural-food products of Ukrainian agricultural producers in the modern economy conditions. The analysis of the essential content of competitiveness showed the multifaceted and multidimensional nature of this concept, which is determined by the level of ability of products to be sold in the commodity market due to its properties as consumer value and consumer recognition of its superiority over similar products available in specific commodity markets at certain time and intended for sale to a certain group of consumers. The requirement to determine the competitiveness of agricultural-food products by focusing on assessing the usefulness of goods for consumers of each target group operating in the relevant market sector, determining the consumer price for this product, as well as determining the market capacity of supply - opportunities to bring goods to market with the highest level of compliance with consumer requirements. The analysis of special literature, statistical information and empirical data allowed to identify the main problems of ensuring the competitiveness of products of agricultural enterprises of Ukraine in foreign and domestic food markets. Emphasis is placed on the need to*

use in the economic activities of the agricultural-industrial complex of Ukraine the practice of assessing the actual competitiveness of its own agricultural products and its forecast development, subject to the implementation of a set of measures to ensure its growth. Further research should be aimed at developing a system of measures to ensure the competitiveness of agricultural-food products of agricultural enterprises of Ukraine.

Key words: competitiveness, agricultural-food products, agricultural sector, foreign commodity markets, domestic food market, assessment of product competitiveness.

JEL Classification: F14, O13

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-01>

Постановка проблеми. Одним із найважливіших секторів економіки України вважається агропромисловий комплекс, розвиток якого відбувається завдяки сприятливим для розвитку сільськогосподарства природним умовам та наявності значного потенціалу споживчого ринку продуктів харчування. Суб'єкти господарювання вітчизняного АПК традиційно забезпечують формування основної частини продовольчих ресурсів, які в ході реалізації на споживчому ринку України виступають як товарне забезпечення більш як 70% роздрібного товарообороту продовольчих товарів. Разом з тим, приєднання України до європейської та світової економічної системи, лібералізація торгівлі, що відображається в динамічному зростанні обсягів надходження на внутрішній ринок найрізноманітніших імпортованих харчових продуктів, служить чинником загострення конкуренції на ньому. Ще більш жорсткими для вітчизняної агропродовольчої продукції є умови та вимоги її реалізації на зовнішніх ринках, де Україна виступає одним із активних експортерів зернових продуктів (пшениця, ячмінь, кукурудза), жирів та олій, олійних культур (ріпак, соя), а також меду, на фоні відносно незначних обсягів постачання більшості продуктів тваринництва та частини продукції рослинництва (овочі, фрукти, плоди та ягоди, баштанні культури, для вирощування яких вітчизняні аграрії мають сприятливі умови) та їх переробки. Все це об'єктивно вимагає від вітчизняних виробників агропродовольчої продукції нарощування зусиль із підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності конкуренції та конкурентоспроможності на рівні фундаментальних теоретичних засад висвітлені в працях І. Ансоффа, Дж. Кейнса, М. Портера, Д. Рікардо, П. Самуельсона, Б. Бермана, С. Брю і К. Макконелла, Г. Азоева, Р. Фатхутдінова та ін. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в контексті розвитку аграрного сектора України, зовнішньої торгівлі вітчизняною сільськогосподарською продукцією в тій чи іншій мірі розглядалися в публікаціях вітчизняних учених-економістів - В. Г. Андрійчука, О. Л. Гальцової, С. М. Кваші та Н. С. Голомші, В. Я. Месель-Веселяка, П. Т. Саблука, О. М. Шпичака та ін. Протягом останніх років результати своїх досліджень на пов'язану з цим тематику опублікували О. В. Кругляк [1], О. В. Захарчук [2],

Г. С. Мазнев [3], М. І. Пугачов [4] та ін. Проте економічна ситуація як в Україні, так і в світі загалом зазнала радикальних змін протягом 2020-2021 рр., що знайшло своє відображення в терміні "постковідна економіка", а головне - в зміні умов провадження будь-якого, в тому числі аграрного, бізнесу. Відповідно, виникає завдання щодо з'ясування змісту та характеру цього впливу на забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції підприємств України.

Постановка завдання. Мета дослідження – дослідити сутність поняття "конкурентоспроможність", систематизувати основні складові її формування, визначити найбільш актуальні проблеми забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції українських сільгоспвиробників в умовах сучасної економіки.

Вклад основного матеріалу дослідження. Поглиблення інтеграції економіки України в європейське і світове економічне співтовариство об'єктивно зумовлює потребу в зміцненні конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників як на зовнішніх, так і на внутрішніх товарних ринках, у тому числі на ринках аграрної продукції. При цьому економісти наголошують, що одним із основних чинників реалізації такого завдання є підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств АПК України та їх конкурентоспроможності завдяки забезпеченню належного рівня конкурентоспроможності їх продукції. У зв'язку з цим виникає потреба в уточненні сутності та змісту даного поняття, що вирізняється наявністю різних підходів, різних вимірів, різних базисів визначення конкурентоспроможності як відносної категорії, що встановлюється шляхом порівняння властивостей та параметрів продукції одного суб'єкта господарювання з характеристиками чи перевагами аналогічної продукції іншого підприємства – конкурента. Узагальнюючи наявні в спеціальній літературі підходи, К. Желуденко вказує на використання з цією метою варіантів співставлення продукції підприємства за властивостями та характеристиками продукції, за наявністю ринкових переваг та ступенем задоволення попиту споживачів, за прибутковістю виробника [5, с. 67]. У першому з варіантів конкурентоспроможність продукції трактується як "...комплекс її вартісних і якісних характеристик, що визначають успіх продукції на ринку і створюють її перевагу над товарами-аналогами" [6, с. 9]; в другому – як

властивість продукції у визначений момент (коли продукція як товар пропонується на ринку) “...відповідати ...потребам споживачів за технічними, економічними та екологічними характеристиками” [7, с. 35], натомість для прихильників третього з перерахованих підходів ключовою умовою є здатність забезпечувати високий рівень доходів виробнику – завдяки відповідності якісних та вартісних характеристик продукції вимогам конкурентного ринку та спроможності повністю задовольняти потреби споживача [8, с. 89].

Поряд з цим, низка авторів, пропонуючи власні трактування конкурентоспроможності (для прикладу – наведені у статті І. Бурачек та О. Біленчук), фактично підміняє поняття конкурентоспроможності продукції визначенням близького до нього терміна “конкурентоспроможність підприємства” [9, с. 289]. У зв’язку з цим варто наголосити на тісному зв’язку конкурентоспроможності з оцінкою насамперед *продукції як споживної цінності*, що визначається *наявністю саме у продукту праці даного товаровиробника* певних властивостей (відображених у вигляді технічних, естетичних, експлуатаційних, сервісних чи інших параметрів у тій мірі, що відповідає очікуванням споживача) та отримує визнання фактом придбання даної продукції (товару) завдяки визнанню споживачем її переваги над товарами-аналогами інших товаровиробників-конкурентів.

Більше того, під конкурентоспроможністю слід розуміти таку властивість продукції, яка відображає можливості її успішного продажу: а) певній групі споживачів; б) на визначеному ринку і в) у певний період часу. Останнє означає тісну “прив’язку” конкурентоспроможності продукції до сегментації споживачів на конкретних товарних ринках, до локалізації збуту та до його часової детермінації, що забезпечуються здійсненням підприємством-виробником заходів маркетингового та логістичного характеру і передбачають досягнення відповідності щодо таких вимог реалізації, як строки постачання, схеми і технології доставки, політика лояльності до споживачів і цінові знижки, реклама, сервіс, ціна тощо.

Важливим у цьому твердженні є також неов’язковість врахування повного набору характеристик продукції (що забезпечують поняття якості продукції) для визначення конкурентоспроможності продукції, а можливість забезпечення даної властивості лише на основі тих особливостей продукції, які є пріоритетними для цільової групи споживачів (тобто інші характеристики і властивості продукції до уваги не беруться) на конкретному внутрішньому, зовнішньому чи локальному ринку. Дані твердження стосуються і такого об’єкта дослідження, як агропродовольчий ринок, у межах якого можна організаційно виділити такі сектори, як ринок сільськогосподарської продукції (відбувається збут агропродукції, яка споживається у свіжому вигляді), ринок сільськогосподарської сировини (реалізовується продукція, що скеровується на промислову переробку) і ринок продовольства (де задовольняються потреби покупців у

продовольчих товарах, отриманих після переробки сільськогосподарської сировини).

Виходячи з вищезазначеного, визначення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції підприємства-виробника має зосереджуватися на питаннях оцінювання корисності товару для споживачів кожної конкретної цільової групи, що діє в зазначених секторах, визначенні для даної продукції т.зв. ціни споживання, а також встановленні ринкової спроможності пропозиції (під якою потрібно розуміти наявність можливостей доведення на ринок товару з найбільш високим рівнем відповідності вимогам споживачів).

Як зазначають В. Серединська та О. Загородна, саме оцінка споживачами рівня конкурентоспроможності певної продукції має бути основним орієнтиром у діяльності товаровиробника на ринку, оскільки “...дозволяє: – оцінити рівень якості продукції на підприємстві, встановити фактори формування та виявити напрями поліпшення; – правильно визначити свою позицію на ринку і вносити зміни у виробничу програму на засадах маркетингу, зміцнити фінансовий стан; – спрогнозувати очікувану конкурентоспроможність нової продукції до моменту виведення її на ринок та уникнути можливої «невдачі»; – виробити варіанти управлінських рішень, які спрямовані на оптимізацію процесу просування товару від виробників до споживачів з рахунок вдалого поєднання його споживчих та економічних властивостей; – сформувати виважену стратегію і тактику постачання, виробництва та збуту” [10, с. 95].

Формування конкурентоспроможності продукції забезпечується в результаті діяльності відповідного товаровиробника під впливом комплексу взаємопов’язаних між собою чинників, які в межах наукових досліджень і практичного аналізу поділяються за середовищем виникнення (зовнішні, внутрішні), за вартісною характеристикою (цінові, нецінові), за характером дії (основні, додаткові), за тривалістю дії (постійні, змінні), за сферою впливу (маркетингові, економічні, виробничі, науково-технічні, екологічні тощо) [5, с. 69].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки вплив цих чинників певною мірою сприяв підвищенню конкурентоспроможності агропродовольчої продукції підприємств АПК України, що знайшло відображення (табл. 1) в зростанні обсягів експорту на зовнішні ринки продукції рослинництва (зростання – на 28,9% до рівня 2017 р.), значно меншою мірою – продуктів тваринного походження (зростання – на 7,2%). Проте навіть такі достатньо позитивні зміни не вирішують проблеми існування серед всієї номенклатури сільськогосподарської продукції таких її видів, конкурентоспроможність яких є вкрай низькою та малоперспективною (що було наочно відображено ще в статті Н. Дугієнко та О. Симоненко, рис. 1).

Експерти відзначають, що конкурентоспроможність вітчизняної продукції АПК на зовнішніх ринках не підвищується бажаними темпами через вкрай обмежену номенклатуру видів агропродовольчої продукції, орієнтованих на експорт (за

даними статистики, частка таких видів, як зернові культури, олія та насіння олійних культур, у загальних обсягах експорту регулярно становить не менше як 60%).

Також достатньо регулярними є випадки виявлення невідповідності експортованої з України агропродовольчої продукції міжнародним стандартам безпеки та якості продуктів харчування. Разом з тим,

подальше зростання обсягів імпорту за всіма позиціями, відображеними в табл. 2, на наш погляд, свідчить про фактичну поразку вітчизняних підприємств АПК у конкурентній боротьбі з сільгоспвиробниками із зарубіжжя.

Таблиця 1

Товарна структура експорту товарів рослинного та тваринного походження з України у 2017 та 2020 роках
(побудовано авторами за [11])

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2017 р.		2020 р.			
	тис. дол. США	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до загального обсягу	у % до 2017 р.	зміна частки в обсязі експорту, %
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1108757,0	2,6	1188164,7	2,4	107,2	-0,2
01 живі тварини	45708,8	0,1	51506,9	0,1	112,7	0
02 м'ясо та їстівні субпродукти	531240,1	1,2	652106,9	1,3	122,8	0,1
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	494207,3	1,1	426541,7	0,9	86,3	-0,2
II. Продукти рослинного походження	9215707,9	21,3	11883238,0	24,2	128,9	2,9
07 овочі	235369,3	0,5	168147,4	0,3	71,4	-0,2
08 їстівні плоди та горіхи	195287,3	0,5	238390,2	0,5	122,1	0
10 зернові культури	6501134,3	15,0	9410668,9	19,1	144,8	4,1
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	181891,4	0,4	154490,8	0,3	84,9	-0,1
12 насіння і плоди олійних рослин	2060121,4	4,8	1842430,9	3,7	89,4	-1,1
Усього	43264736,0	100,0	49191824,5	100,0	113,7	0

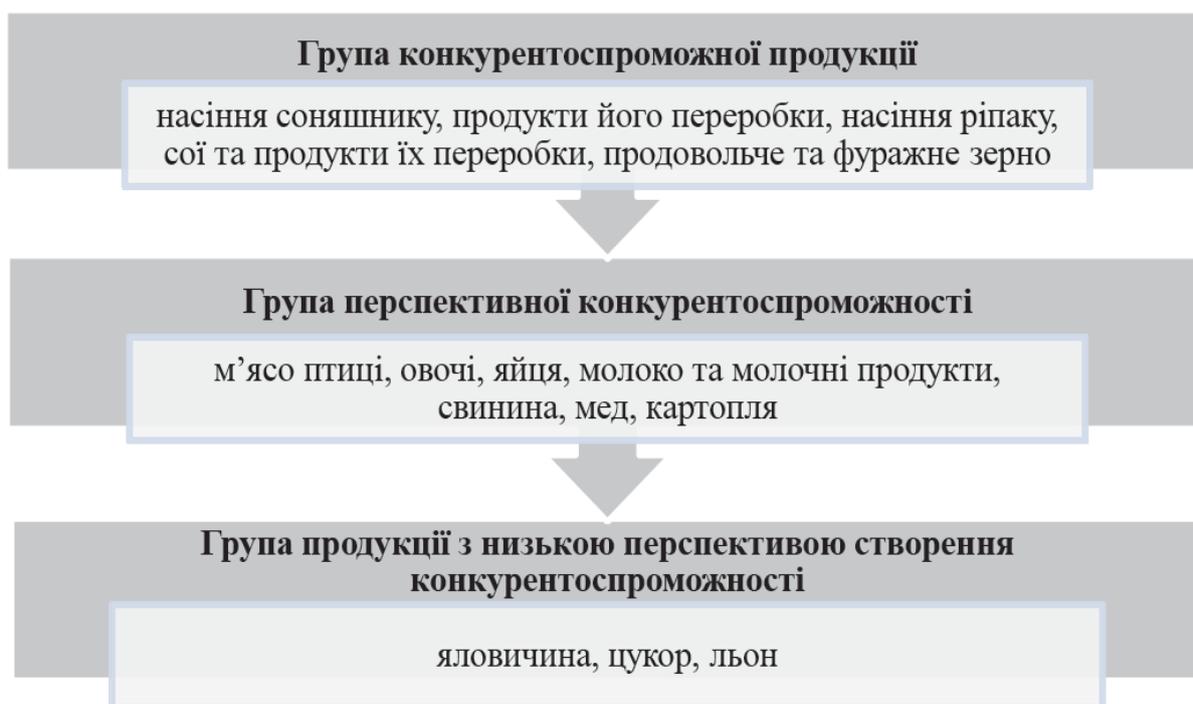

Рис. 1. Групи сільськогосподарської продукції за рівнем її конкурентоспроможності (джерело: [10])

Товарна структура імпорту товарів рослинного та тваринного походження в Україну у 2017 та 2020 роках
(побудовано авторами за [11])

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2017 р.		2020 р.			
	тис. дол. США	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до загального обсягу	у % до 2017 р.	зміна частки в обсязі імпорту, %
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	731549,5	1,5	1258069,2	2,3	172,0	0,8
01 живі тварини	57432,5	0,1	80912,1	0,1	140,9	0
02 м'ясо та їстівні субпродукти	112024,7	0,2	165030,6	0,3	147,3	0,1
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	84884,5	0,2	308396,9	0,6	363,3	0,4
II. Продукти рослинного походження	1368027,1	2,8	1989254,2	3,7	145,4	0,9
07 овочі	75995,2	0,2	262576,7	0,5	345,5	0,3
08 їстівні плоди та горіхи	477254,8	1,0	795560,2	1,5	166,7	0,5
10 зернові культури	176756,1	0,4	178913,7	0,3	101,2	-0,1
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	32240,2	0,1	35170,5	0,1	109,1	0
12 насіння і плоди олійних рослин	358269,9	0,7	388154,1	0,7	108,3	0
Усього	49607173,9	100,0	54336136,7	100,0	109,5	0

Особливо виразно проблеми недостатньої конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції відображаються на полицях мережевих торговельних компаній України, які в 2019-2021 рр. здійснювали закупівлю та подальшу реалізацію імпортованих полуниць, черешень, винограду, груш, яблук, томатів, баштанних та інших культур, які можуть вирощуватися вітчизняними сільгоспвиробниками (у даному випадку не йдеться про субтропічні чи тропічні культури) [12].

Подібні питання виникають і щодо продукції українських товаровиробників на внутрішньому ринку продовольства, на якому майже непоміченими пройшли зумовлені світовою пандемією COVID-19 процеси скорочення обсягів виробництва та споживання в сусідніх із нами країнах Європи, де на прилавках дефіциту імпортованої агропродовольчої продукції не спостерігалось. Натомість в Україні вітчизняні фермери, за свідченнями ЗМІ, в 2021 р. вимушені були продавати оптом баштанну продукцію за цінами, що не покривали навіть собівартості її вирощування, а експортувати, для прикладу, кавуни в країні ЄС не було можливості через невідповідність їх вимогам європейських споживачів (які віддають перевагу гібридним безнасінневим сортам із невеликими об'ємними та масовими габаритами) та через занадто дорожню логістику, зумовлену зростанням вартості транспортування. Але ж все це є реальним проявом недостатньої конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції, що стало наслідком неналежного рівня роботи вітчизняних товаровиробників із прогнозування майбутніх економічних умов та невміння правильно виміряти, оцінити потенціальну динаміку конкурентоспроможності продукції.

Загально визнано, що конкурентоспроможність продукції є за своїм характером показником відносної оцінки, а тому кількісне вимірювання вищевказаних аспектів повинно забезпечуватися переважно на основі експертних порівняльних оцінок аналізованої продукції певного товаровиробника з наявними на ринку товарами аналогічного функціонального призначення, які займають лідерські позиції на даному ринку. Для цього економічною наукою сформовано систему параметрів конкурентоспроможності продукції, за якими мають проводитися відповідні порівняння і яка з врахуванням специфіки галузевих особливостей оцінки конкурентоспроможності включає такі основні групи параметрів, як технічні (технічні та фізичні властивості товару, його функції в процесі використання/споживання), економічні (рівень витрат на виробництво, ціни споживання, витрати на купівлю, обслуговування, споживання товару, його утилізацію), нормативні (відповідність товару встановленим нормам, стандартам, іншим вимогам). Для проведення такого оцінювання можуть бути застосовані різні апробовані на практиці методи, які в систематизованому вигляді відображені на рис. 2 та які базуються на оцінюванні різних груп параметрів конкурентоспроможності продукції.

Підсумком проведення процедур оцінювання конкурентоспроможності продукції (за алгоритмом, наведеним на рис. 3) має стати визначення рівня відповідності умов пропозиції продукції та потреби в ній з боку споживачів певної цільової групи; при цьому ключовою умовою забезпечення успішності такої взаємодії потреби і товару (продукції) залишається якість виробу [9, с. 292].

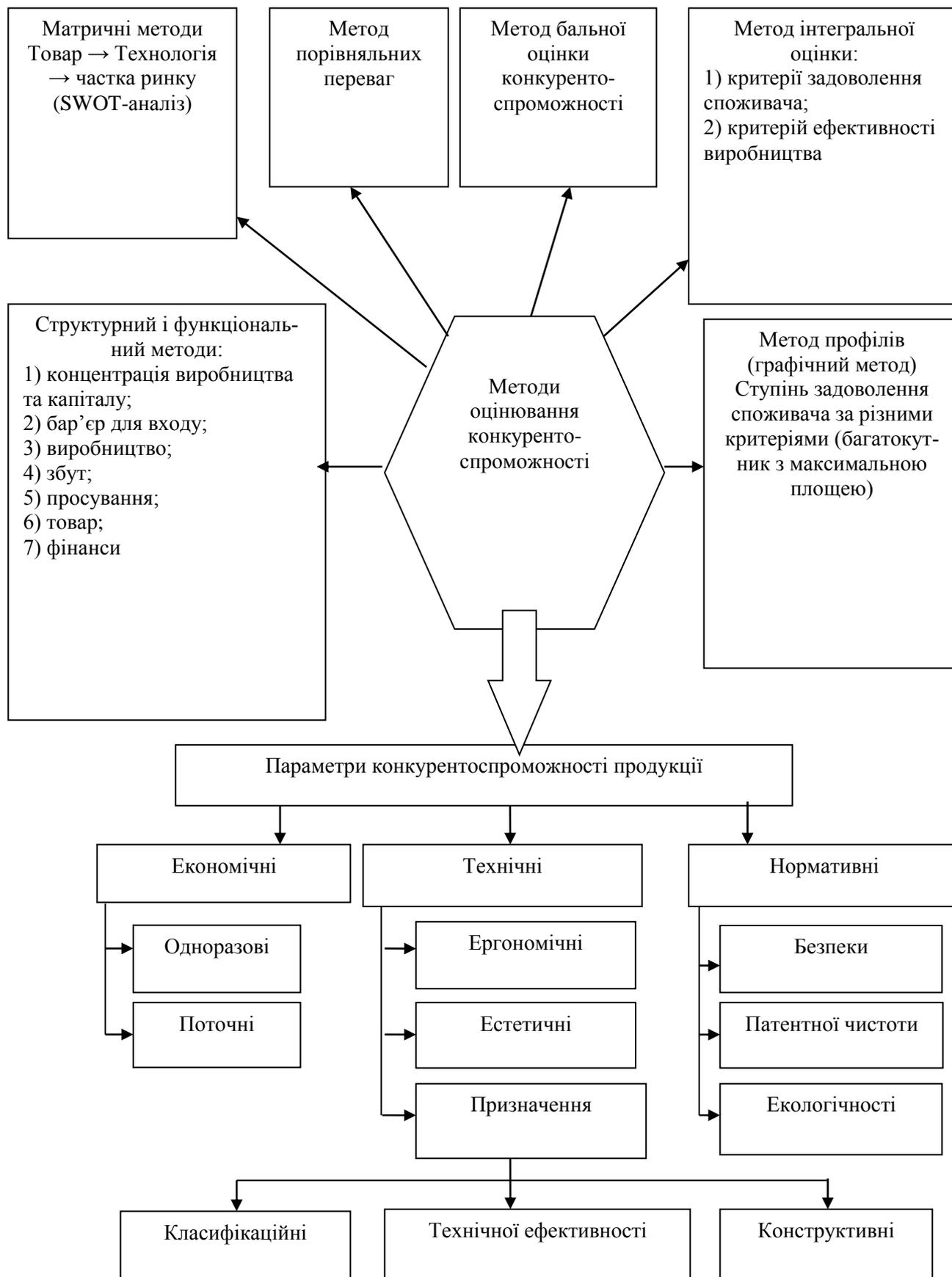

Рис. 2. Методи та об'єкти оцінювання конкурентоспроможності продукції
(розроблено авторами на основі: [9, с. 290], [7, с. 36])

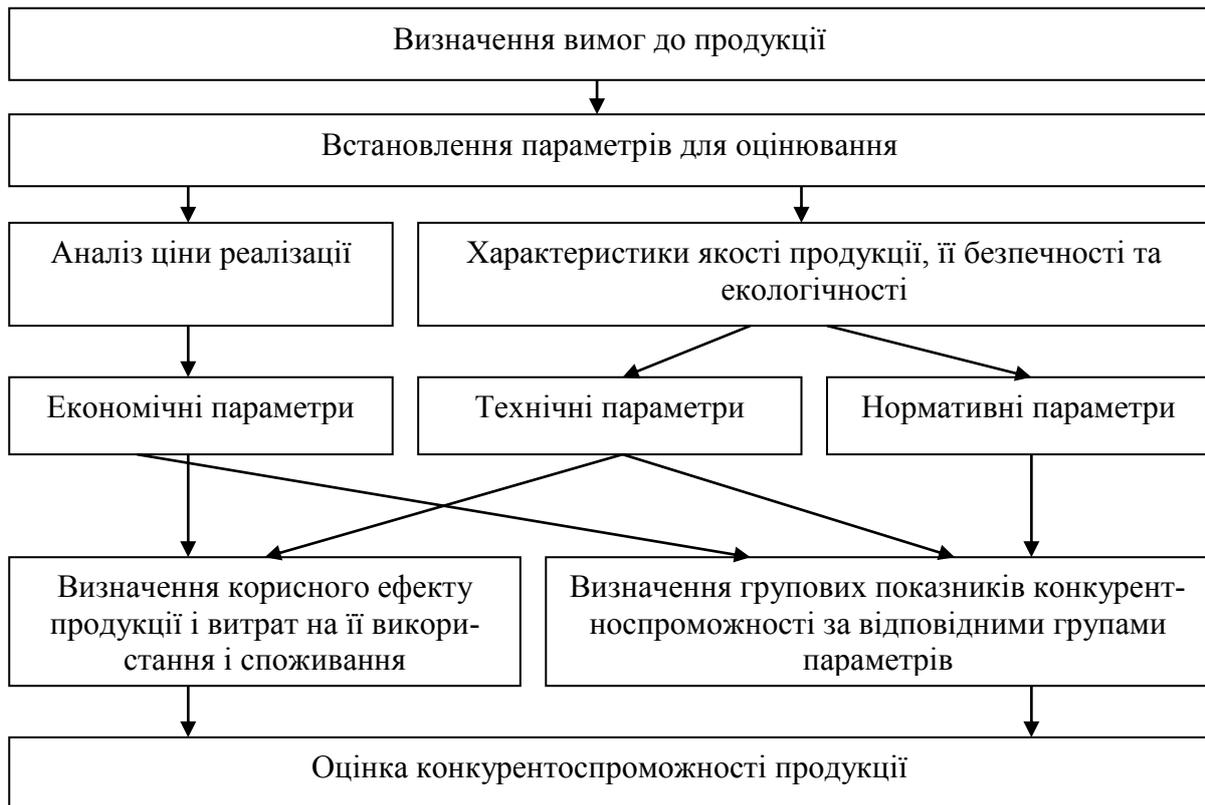

Рис. 3. Алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності продукції (удосконалено на основі: [14])

Зважаючи на це, перед АПК України постає завдання щодо зміцнення конкурентоспроможності продукції агропідприємств завдяки активним впливам на зовнішні (державне регулювання економіки, інтеграційні процеси, модернізація вітчизняного АПК, відновлення практики державних і регіональних закупівель сільгосппродукції в економічно виправданих масштабах, прискорення процесу впровадження міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва, розвиток органічного землеробства, удосконалення механізмів регулювання агропродовольчих ринків, розвиток інформаційних технологій, удосконалення стану і структури ринку, розгортання його інфраструктури, нарощування ємності ринку через активну соціальну політику, органічне зростання вимог споживачів) та внутрішні (організаційно-виробнича діяльність підприємства, кваліфікація персоналу, ефективність використання ресурсного потенціалу, система управління конкурентоспроможністю) чинники, які охоплюють сферу виробництва і збуту продукції, стан ринкового середовища тощо. В даному контексті доцільними будуть зусилля вітчизняних товаровиробників із організаційного та технологічного оновлення аграрного виробництва, розбудови експортної інфраструктури, а також із забезпечення відповідності технологічних процесів вимогам міжнародних угод щодо ветеринарних і фітосанітарних вимог до аграрної продукції тощо.

Особливу увагу варто звернути на необхідність вирішення проблеми роздробленості аграрного сектора України, в якому майже половину продукції виробляють особисті селянські господарства та дрібні товаровиробники (39,5 % продукції рослинництва та 54,2 % продукції тваринництва у 2017 р.) [15, с. 137], а тому потрібно забезпечити швидку інтеграцію особистих господарств населення у ринкові механізми функціонування аграрного сектора, сприяти розвитку виробничих і збутових сільськогосподарських кооперативів, зорієнтованих на спільне ведення господарської діяльності дрібними товаровиробниками, що забезпечить зменшення витрат на виробництво і збут їх агропродовольчої продукції.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Інтеграція української економіки в європейську та світову економіку спонукає та примушує вітчизняних виробників аграрного сектора виготовляти продукцію високоефективну і конкурентоспроможну. Вирішення основних проблем досягнення ефективної діяльності підприємств АПК України на внутрішньому і зовнішньому ринках має забезпечуватися шляхом підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції з досягненням нею вищого в порівнянні з наявними на ринку товарами-аналогами рівня за технічними, економічними та нормативними параметрами та за умови збереження ключової ролі якісних характеристик готової продукції. З цією метою підприємствам АПК необхідно використовувати в господарській діяльності

практику оцінювання фактичної конкурентоспроможності власної аграрної продукції та прогнозного її розвитку за умови реалізації комплексу заходів із забезпечення її зростання. Подальші дослідження мають спрямовуватися на розробку на перспективу системи заходів із цільового забезпечення підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції підприємств АПК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарчук О. В. Світовий ринок овочів та місце України / Захарчук О. В. // Агросвіт. – 2018. – № 3. – С. 3-7.
2. Кругляк О. В. Інноваційні фактори та конкурентоспроможність галузі молочного скотарства / Кругляк О. В. // Економіка АПК. – 2018. – № 6. – С. 76-86.
3. Мазнев Г. Є. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності агровиробництва / Мазнев Г. Є. // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – №2. – С. 36-47.
4. Пугачов М. І. Розвиток зовнішньої торгівлі агропродовольчими товарами / Пугачов М. І. // Економіка АПК. – 2019. – №3. – С. 6-13.
5. Желуденко К. В. Сутність та фактори конкурентоспроможності продукції підприємств України / К. В. Желуденко // Інтелект ХХІ. – 2017. – № 1. – С. 66-71.
6. Конкурентоспроможність продукції скотарства і птахівництва України в системі євроінтеграції : монографія / [М. М. Ільчук, І. А. Коновал, І. В. Мельникова та ін.]. – К. : Вид-во ТОВ “Аграр Медіа Груп”, 2015. – 321 с.
7. Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти : монографія / О. І. Драган. – К. : ДАКККіМ, 2006. – 160 с.
8. Гринь В. І. Сутність та фактори конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств / В. І. Гринь // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – Вип. 2 (5). Т. 3. – С. 87-92.
9. Бурачек І. В. Конкурентоспроможність продукції підприємств: сутність, методи оцінки та зарубіжний досвід управління / І. В. Бурачек, О. О. Біленчук // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове фахове видання; Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – Вип. 14. – С. 288-293.
10. Серединська В. М. Конкурентоспроможність продукції: значення та сфера застосування / Серединська В. М., Загородна О. М. // Інфраструктура ринку. – 2017. – № 4. – С. 93-98.
11. Дугієнко Н. О. Конкурентоспроможність АПК України в умовах євроінтеграції / Н. О. Дугієнко, О. О. Симоненко // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове фахове видання; Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. – 2015. – Вип. 5. – С. 81-84.

12. Стало відомо, імпорт яких фруктів в Україну зростає найшвидше [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agronews.ua/news/stvlo-vidomo-import-iakykh-fruktiv-v-ukrainu-zrostaie-nayshvydshe/>.

13. Товарна структура зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/tztt/tztt_u/arh_tztt2021_u.html.

14. Попадинець Н. М. Конкурентоспроможність продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках / Н. М. Попадинець // Молодий вчений. – 2015. – № 2(6). – С. 1330-1333 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2%286%29_330

15. Патица Н. Пріоритети забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства України на світових ринках / Патица Н. // Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. – 2018. – Vol. 4. No. 4. – Pp. 130-145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://are-journal.com>.

REFERENCES

1. Zakharchuk, O. V. (2018), Svitoviy rynok ovochiv ta mistse Ukrainy, Ahrosvit, № 3, s. 3-7.
2. Kruhliak, O. V. (2018), Innovatsijni faktory ta konkurentospromozhnist' haluzi molochnoho skotarstva, Ekonomika APK, № 6, s. 76-86.
3. Mazniev, H. Ye. (2016), Innovatsijna diial'nist' iak faktor pidvyschennia efektyvnosti ahrovyrobnytstva, Aktual'ni problemy innovatsijnoi ekonomiky, №2, s. 36-47.
4. Puhachov, M. I. (2019), Rozvytok zovnishn'oi torhivli ahroprodoval'chymy tovaramy, Ekonomika APK, №3, s. 6-13.
5. Zheludenko, K. V. (2017), Sutnist' ta faktory konkurentospromozhnosti produktsii pidpriemstv Ukrainy, Intelekt KhKhI, № 1, s. 66-71.
6. Konkurentospromozhnist' produktsii skotarstva i ptakhivnytstva Ukrainy v systemi ievrointehratsii : monohrafiia, M. M. Il'chuk, I. A. Konoval, I. V. Mel'nykova ta in. (2015), Vyd-vo TOV “Ahrar Media Hrup”, K., 321 s.
7. Drahan, O. I. (2006), Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: teoretychni aspekty : monohrafiia, DAKKKiM, K., 160 s.
8. Hryn', V. I. (2012), Sutnist' ta faktory konkurentospromozhnosti produktsii sil'skohospodars'kykh pidpriemstv, Naukovi pratsi Poltav's'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii, Vyp. 2 (5). T. 3., s. 87-92.
9. Burachek, I. V. and Bilenchuk, O. O. (2016), Konkurentospromozhnist' produktsii pidpriemstv: sutnist', metody otsinky ta zarubizhnyj dosvid upravlinnia, Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky : elektronne naukove fakhove vydannia; Mykolaiivs'kyj natsional'nyj universytet imeni V. O. Sukhomlyns'koho, vyp. 14, s. 288-293.
10. Seredyn's'ka, V. M. and Zahorodna, O. M. (2017), Konkurentospromozhnist' produktsii:

znachennia ta sfera zastosuvannia, Infrastruktura rynku, № 4, s. 93-98.

11. Duhienko, N. O. and Symonenko, O. O. (2015), Konkurentospromozhnist' APK Ukrainy v umovakh ievrointehratsii, Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky : elektronne naukove fakhove vydannia; Mykolaiivs'kyj natsional'nyj universytet imeni V. O. Sukhomlyns'koho, vyp. 5, s. 81-84.

12. Stalo vidomo, import iakykh fruktiv v Ukrainu zrostaie najshvydshe, available at: <https://agronews.ua/news/stvlo-vidomo-import-iakykh-fruktiv-v-ukrainu-zrostaie-nayshvydshe/>.

13. Tovarna struktura zovnishn'oi torhivli Ukrainy, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt_2021_u.html.

14. Popadynets', N. M. (2015), Konkurentospromozhnist' produktsii ahrarnoho sektoru na vnutrishn'omu ta zovnishn'omu rynkakh, Molodyj vchenyj, № 2(6), s. 1330-1333, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2%286%29_330

15. Patyka N. (2018), Priorytety zabezpechennia konkurentospromozhnosti sil'skoho hospodarstva Ukrainy na svitovykh rynkakh, Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, Vol. 4. No. 4., pp. 130-145, available at: <http://arejournal.com>.

Стаття надійшла до редакції 03 серпня 2021 року

УДК 338.436(477)

Васильців Т. Г.,

tgvas77@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-2889-6924,

Researcher ID: I-3835-2017

д.е.н., проф., професор кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПОЛІТИКИ ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

***Анотація.** Обґрунтовано важливість формування та реалізації стратегічних пріоритетів державної політики посилення конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках. Вказано на потенціал вітчизняного агропродовольчого сектора на зовнішніх ринках збуту аграрної та продовольчої продукції. Виявлено недоліки системи державної політики програмування розвитку та посилення конкурентних позицій вітчизняного сектора агропродовольчої продукції. Виявлено слабкі місця стратегічного програмування державної політики формування засад конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції. Визначено напрями та заходи усунення перешкод зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в Україні та її регіонах. Доведено, що пріоритетними напрямками державної політики у цьому руслі потрібно розглядати: удосконалення макроекономічних характеристик середовища виробництва та збуту продукції агропродовольчого комплексу; зміцнення фінансової безпеки суб'єктів – виробників агропродовольчої продукції; розвиток експортного потенціалу агропродовольчої продукції; поліпшення інвестиційного середовища в агропромисловому секторі; забезпечення науково-технологічної компоненти розвитку сектора; зміцнення виробничого складника конкурентоспроможності агропродовольчого підкомплексу АПК; посилення енергетичної забезпеченості та зростання енергоефективності в підкомплексі; покращення екологічної безпеки агропродовольчого сектора. Визначено стратегічні засади політики забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України, зокрема за такими елементами, як мета стратегії, її нормативно-правова основа та напрями реалізації, засоби забезпечення і засоби контролю реалізації стратегії.*

Ключові слова: конкурентоспроможність, агропродовольча продукція, посилення конкурентних позицій, агропродовольчий сектор, державне регулювання, стратегічні пріоритети.

Vasyltsiv T. G.,

tgvas77@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-2889-6924,

Researcher ID: I-3835-2017,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

STRATEGIC PRIORITIES OF THE POLICY OF STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL FOOD PRODUCTS OF UKRAINE

***Abstract.** The importance of formation and implementation of strategic priorities of the state policy of strengthening the competitiveness of domestic agri-food products in the domestic and foreign markets is substantiated. The potential of the domestic agri-food sector in foreign markets for agricultural and food products is indicated. Deficiencies of the system of state policy of programming development and strengthening of competitive positions of the domestic sector of agro-food products are revealed. Weaknesses of strategic programming of the state policy of formation of bases of competitiveness of domestic agro-food production are revealed. Directions and measures to eliminate obstacles to strengthening the competitiveness of agri-food products in Ukraine and its regions are identified. It is proved that the priority areas of state policy in this direction should be considered to improve the macroeconomic characteristics of the environment of production and marketing of agri-food products; strengthening the financial security of entities - producers of agri-food products; development of export potential of agro-food products; improving the investment environment in the agro-industrial sector; providing scientific and technological component of the sector development; strengthening the production component of the competitiveness of the agro-food subcomplex of the agro-industrial*

complex; strengthening of energy security and growth of energy efficiency in the subcomplex; improving the environmental safety of the agri-food sector. The strategic principles of the policy of ensuring the competitiveness of agri-food products of Ukraine are determined, in particular by such elements as the purpose of the strategy, its regulatory framework and directions of implementation, means of ensuring and means of monitoring the implementation of the strategy.

Key words: competitiveness, agri-food products, strengthening of competitive positions, agri-food sector, state regulation, strategic priorities.

JEL Classification: L10, Q18

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-02>

Постановка проблеми. На сьогодні агропродовольчий комплекс України все в більшій мірі стає чи не головним сектором економіки держави, завдяки функціонуванню якого створюється істотна частка ВВП та ВНП, досягається нарощування масштабів експорту, продажу продукції за кордоном й покращення за рахунок цього платіжного балансу, створення базових основ продовольчої безпеки держави та її регіонів. Для цього в Україні наявні всі необхідні передумови, як-от родючі ґрунти, сприятливі природно-кліматичні умови, місткий внутрішній ринок, наявність портів та активізація процесів розвитку нових і модернізації існуючих елементів складської та виробничо-торговельної інфраструктури.

Однак природно-ресурсний й економічний потенціал агропродовольчого комплексу економіки України далеко не реалізований, причинами чого є слабкість систем внутрішнього виробництва і просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки, низький рівень технологічної модернізації виробничо-збутової інфраструктури, використання на виробництві технологічних інновацій, покращення матеріально-технічної та техніко-технологічної забезпеченості підприємств, удосконалення інституційного середовища в системі “виробництво-розподіл-експорт” агропродовольчої продукції.

Ключовим аспектом та цільовим орієнтиром повноцінної реалізації наявних можливостей та потенціалу агропродовольчого підсектора вітчизняного АПК є зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України. Попри головне завдання це дозволить реалізувати також і зовнішні можливості реалізації вітчизняного АПК, а саме відносно збільшення обсягів експорту, прямих іноземних інвестицій, розширення пропозиції продукції глибокої переробки агропродовольчої продукції з високим рівнем доданої вартості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Конкурентоспроможність на різних рівнях управління (національної економіки, регіону, підприємства, продукції) є предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, з-поміж яких можна виокремити праці З. Варналія, І. Должанського, Я. Качмарика, П. Куцика, Л. Піддубної, Р. Фатхутдінова та ін. Своєю чергою, існує низка специфічних аспектів у контексті забезпечення конкурентоспроможності продукції стратегічних галузей національного господарства.

Зокрема, що стосується агропродовольчої продукції, то питання її змістових характеристик, компонент, методики аналізування досліджуються у публікаціях В. Бойка, Б. Брички, С. Кваші, Ж. Крючкової, В. Куницького, М. Куницької-Іляш, Н. Патики, М. Савченко, О. Шкуренка та інших дослідників. Разом з тим, все ще недостатньо вивченим на сьогодні залишається аспект управління конкурентоспроможністю продукції не на мікро, а на макроекономічному рівні. Йдеться про державну політику сприяння посиленню конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення стратегічних пріоритетів політики зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність державної політики у тій чи іншій сфері значною мірою залежить від рівня її планування та програмування. Це передбачає розробку та в подальшому реалізацію відповідних державних документів стратегічного і тактичного характеру, які містять перелік економічних та адміністративних заходів державного регулювання економіки. Інструментом державної політики сприяння зміцнення конкурентоспроможності вітчизняного АПК загалом та агропродовольчої продукції зокрема є програми його підтримки (національна, регіональні та місцеві), які приймаються на обмежений термін. У них зазначається, що заплановані заходи є реальними, скоригованими на рівень розвитку економіки і забезпечені ресурсами, а результати – обчислюваними та контрольованими, що відповідає практиці економічно розвинених країн.

Крім того, певні стратегічні засади посилення конкурентних позицій вітчизняного АПК та його підсекторів, зокрема агропродовольчої продукції, закладено у нормативно-правовій базі держави. Проте доцільно зазначити, що з періоду незалежності України і сьогодні ще не забезпечено високої ефективності як стратегічного, так і тактичного планування розвитку вітчизняного АПК і його секторів та галузей, а його показники в Україні все ще не досягли рівня 80-90-х років минулого століття.

Разом з тим, доцільно визнати, що вітчизняна система стратегічного планування розвитку та зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України характеризується значними недоліками.

По-перше, державні програми підтримки стосуються лише окремих секторів АПК, а, отже, не

передбачають будь-яких стратегічних планових заходів розвитку усіх секторів АПК, в тому числі у територіально-секторальному аспекті, у реальному секторі економіки, у галузях із значною доданою вартістю; засвідчують відсутність цілісної концепції державної політики зміцнення конкурентоспроможності усіх сегментів вітчизняного АПК.

По-друге, відсутня належна спадковість програм, які не є навіть елементом середньострокового прогнозування (оскільки розробляються лише на один чи кілька років), низькою є якість роботи з визначення стратегічних цілей, спостерігається нечіткість їх формулювання, що перешкоджає поставити їм у відповідність систему адекватних кількісних показників-вимірників рівня досягнення цілей; пріоритетні завдання не підпорядковуються основній меті.

По-третє, усталений перелік кількісних індикаторів для оцінки результативності програмних заходів є неповноцінним, оскільки практично за кожним з напрямів підтримки не є забезпеченим належними статистичними даними для розрахунку цільових індикаторів, відображає лише кількісні показники, не містить аналізу показників-дестимуляторів забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції.

По-четверте, обсяги фінансування програм підтримки не є науково та/чи ресурсно обґрунтованими, змінюються хаотично як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях.

По-п'яте, механізм державного програмування не передбачає належного моніторингу цього процесу (зокрема, відстеження ефективності заходів та витрат на їх реалізацію), практично відсутнє обґрунтування сукупності показників моніторингу результатів реалізації програмних заходів. З метою запровадження ефективного моніторингу стану конкурентоспроможності агропродовольчої продукції доцільною є класифікація його систем з урахуванням різноманітності аспектів, які є суттєвими з огляду на завдання державного регулювання та підтримки: нормативно-правової бази; рівня розвитку виробництва та збуту продукції; досягнення мети програм підтримки та забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції з позицій бюджетування, орієнтованого на кінцевий результат; впливу окремих цільових заходів на ефективність господарювання та рівень конкурентоспроможності агропродовольчої продукції; системного ефекту від реалізації програми підтримки.

Наведене доводить, що вітчизняне програмування політики підтримки та зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції не лише не в змозі увібрати в себе функцію її забезпечення, а й саме характеризується значними недоліками, які в поєднанні з системними перешкодами розвитку господарської діяльності в країні не дозволяють сформувати належне економічне та правове бізнес-середовище.

Важливо, аби при подальшому вдосконаленні державної політики зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої політики були

враховані стратегічні пріоритети державного регулювання, ба більше – державна політика реалізувалася у відповідності до наперед сформованої стратегії.

Відповідно до теоретико-методологічних засад забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції метою стратегії її забезпечення варто визначити створення належних передумов розвитку виробництва, збуту та логістичних систем, забезпечення інноваційного типу розвитку галузі та посилення конкурентоспроможності економіки держави. Досягнення цього є можливим за рахунок реалізації державної політики зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції, яка передбачає формування сприятливих макроекономічних засад здійснення підприємницької діяльності, розвиток фінансової бази підприємництва, його інноваційно-інвестиційного потенціалу, експортних можливостей, виробничої бази та ін. Відповідно до цього мають бути визнані принципи, пріоритетні завдання та механізми державного регулювання.

Додамо, що головними функціями державної політики у сфері забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції доцільно насамперед визначити захист інтересів підприємств, їх сталий соціальний та економічний розвиток, включаючи структурно збалансований розвиток економіки. Водночас як засоби забезпечення політики можуть застосовуватись: нормативно-правові акти; заходи соціально-психологічного, інформаційно-роз'яснювального; організаційно-інституційного характеру; регуляторна, податкова, фінансово-кредитна, інноваційно-інвестиційна політика; системи управління конкурентоспроможністю на різних рівнях ієрархії управління. Щодо форм фінансування діяльності з реалізації заходів, спрямованих на досягнення мети стратегії, то це як добровільне, так і обов'язкове страхування ризиків, формування резервних фондів, а також з огляду на гостроту проблематики цільові програми і заходи з моніторингу, прогнозування та усунення загроз бізнесу на місцевому і центральному рівнях ієрархії управління економікою.

До основних проблем (завдань стратегії), на подолання яких мають бути спрямовані заходи із забезпечення зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції, віднесемо: критично низький показник рівня сприятливості економічного та правового бізнес-середовища, зокрема у рейтингах країн, які складаються провідними міжнародними економічними організаціями; погіршення значень макроекономічного, зовнішньоекономічного, інвестиційного, інноваційного функціональних складників конкурентоспроможності; не в повній мірі задовільні показники фінансового стану та ефективності функціонування підприємств, використання ними ресурсного забезпечення; негативні тенденції щодо кількості діючих, новостворюваних та обсягів господарської діяльності підприємств; збільшення кількості кримінальних посягань, корупційних та дискримінаційних дій щодо підприємств і їх майна;

низький рівень конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційної активності.

Для вирішення цих проблем і усунення перешкод зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в Україні та її регіонах найбільш доцільною є розробка та реалізація заходів за такими напрямками:

1) розвиток інституціонального базису конкурентоспроможності (для забезпечення зростання основних кількісних та якісних показників розвитку підгалузі; значне спрощення дозвільної та системи ліцензування; зниження рівня тінізації і монополізації економіки; усунення злочинних та/чи дискримінаційних дій щодо суб'єктів підприємництва);

2) зміцнення фінансової безпеки підприємств – виробників агропродовольчої продукції (розвиток системи фінансового сприяння суб'єктам підприємницької діяльності; зниження рівня податкового навантаження);

3) розвиток експортного потенціалу вітчизняних підприємств – виробників та експортерів агропродовольчої продукції;

4) поліпшення інвестиційного середовища (підвищення рівня захищеності інтересів інвесторів; стимулювання інвестицій в основний капітал);

5) забезпечення науково-технологічної компоненти конкурентоспроможності (модернізація техніко-технологічної бази підприємств; стимулювання інноваційної активності; удосконалення системи захисту права власності та ін.);

6) зміцнення виробничого складника конкурентоспроможності (підвищення економічної ефективності виробництва й використання ресурсів; зниження ресурсо- та енергомісткості виробництва; створення системи рівного доступу підприємств до господарських ресурсів, державних закупівель, комунального майна);

7) посилення енергетичного складника конкурентоспроможності (підвищення рівня забезпеченості підприємств паливно-енергетичними ресурсами; забезпечення високого рівня матеріально-технічної озброєності та збільшення обсягів інвестицій; зниження рівня енергоємності галузі);

8) покращення екологічної безпеки (суттєве збільшення частки впроваджених маловідходних та екологічно чистих технологій, а також рівня використання вторинних енергетичних ресурсів; оптимізація кількості та частки екологічних зборів у вартості товарної продукції; дотримання принципу належного відшкодування забруднення природного середовища внаслідок діяльності підприємств – виробників агропродовольчої продукції).

Зауважимо, що важливою умовою дієздатності заходів стратегії державної політики зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в Україні має стати належний розподіл функцій, повноважень (в тому числі через нормативно-методичне забезпечення), а також відповідальності між основними та другорядними суб'єктами управління.

Державна політика повинна ґрунтуватися на належному ресурсному забезпеченні, яке, як правило, охоплює: інтелектуально-кадрові, фінансові, матеріально-технічні, інформаційні та інші групи

ресурсів. Проте всі вони потребують відповідного фінансування, і роль держави у цьому процесі повинна бути визначальною. Обсяги фінансових ресурсів, які виділяються в Україні на фінансування заходів у керунку підтримки АПК, є недостатніми. Відповідно, необхідно збільшувати обсяги цільового бюджетного фінансування, зокрема заходів, спрямованих на заходи зі зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції та її виробників, а частку витрат на ці заходи доцільно поступово збільшувати до рівня аналогічних державних витрат у розвинених країнах Європи та світу.

Разом з тим, важливо зосередити державне фінансування переважно на здійсненні систематичного моніторингу індикаторів, а також формуванні інформаційного забезпечення реалізації політики зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в Україні. Водночас більшість заходів державної політики у цій сфері не потребують великих обсягів фінансування, а більше стосуються удосконалення системи державного регулювання економіки, підвищення ефективності дій держслужбовців – спрощення дозвільних та процедур реєстрації власності, зниження рівня податкового тиску на підприємства, забезпечення державного гарантування захисту інтересів інвесторів тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Виявлено, що вітчизняна система стратегічного планування розвитку і зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції в Україні характеризується суттєвими недоліками. Це доводить необхідність удосконалення стратегічного програмування державної політики посилення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції. Метою стратегії має стати задоволення сукупності економічних потреб суб'єктів бізнесу та держави, досягнення яких забезпечує сприятливе економіко-правове середовище для бізнесу, а також сталий, структурно збалансований і пропорційний розвиток цієї галузі, АПК та національної економіки загалом. Базисними напрямками (стратегічними пріоритетами) державної політики зміцнення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України мають стати: удосконалення макроекономічних параметрів виробництва, просування, збуту і експорту продукції; зміцнення фінансової безпеки підприємств – виробників та експортерів продукції; розвиток експортного потенціалу підкомплексу; поліпшення інвестиційного середовища в галузі; забезпечення науково-технологічного розвитку підприємств – виробників вітчизняної агропродовольчої продукції; зміцнення виробничого складника конкурентоспроможності агропродовольчої продукції; посилення енергетичного складника конкурентоспроможності агропродовольчої продукції; покращення екологічної безпеки виробництва агропродовольчої продукції.

У перспективі подальших досліджень важливо розробити механізми та інструменти державної політики підтримки експорту вітчизняної агропродовольчої продукції з високим рівнем доданої вартості та конкурентоспроможності на світових ринках збуту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильців Т. Г. Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні / Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Юрків Н. Я. // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 90-101.
2. Lupak R. L. Substantiation of the directions of structural reforms in the economy of Ukraine in the context of realization of the state region and branch policy of import substitution / Lupak R. L., Kunytska-Iliash M. V. // Інноваційна економіка. – 2017. – № 7-8 (70). – С. 39-45.
3. Куницька-Іляш М. В. Європейський досвід державного регулювання та підтримки розвитку аграрного сектору економіки та можливості його застосування в Україні / Куницька-Іляш М. В. // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія “Економічні науки”. – 2011. – Т. 13. № 4(50). Ч. 5. – С. 135-144.
4. Gryshova I. Y. Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets / Gryshova I. Y., Mityay O. V., Kuzhel V. V. // Actual Problems of Economics. – 2016. – № 3(177). – Рр. 66-72.
5. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації : монографія / Лупак Р. Л. – Львів : Вид-во ННВК “АТБ”, 2018. – 527 с.
6. Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ і ЄС : монографія / За ред. Кваша С. С. – К. : ВД “Кондор”, 2018. – 444 с.
7. Куницький В. В. Розвиток АПК в сучасних умовах: ефективність управлінських рішень / Куницький В. В., Куницька-Іляш М. В., Бричка Б. Б. // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія “Економічні науки”. – 2013. – Т. 15. № 2(56). Ч. 5. – С. 137-142.
8. Patyka N. Priorities ensuring of the Ukraine’s agriculture competitiveness in the world markets / Patyka N. // Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. – 2018. – Vol. 4. № 4. – Рр. 130-145.
9. Крючкова Ж. В. Сутність конкуренції і конкурентоспроможності аграрних підприємств як економічних категорій / Крючкова Ж. В. // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 12. – С. 49-53.
10. Савченко М. В. Тенденції і перспективи розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки / Савченко М. В., Шкуренко О. В. // Проблеми економіки. – 2019. – № 4. – С. 47-54.

REFERENCES

1. Vasylytsiv, T. H. Lupak, R. L. and Yurkiv, N. Ya. (2012), Instytutsijne zabezpechennia rozshyrennia finansovykh mozhlyvostej pidpryemstv promyslovosti ta APK na rehional'nomu rivni, *Finansy Ukrainy*, № 3, s. 90-101.
2. Lupak, R. L. and Kunytska-Iliash, M. V. (2017), Substantiation of the directions of structural reforms in the economy of Ukraine in the context of realization of the state region and branch policy of import substitution, *Innovatsijna ekonomika*, № 7-8 (70), s. 39-45.
3. Kunyts'ka-Iliash, M. V. (2011), Yevropejs'kyj dosvid derzhavnoho rehuliuвання ta pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky ta mozhlyvosti joho zastosuvannya v Ukraini, *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij imeni S. Z. Gzhyts'koho. Seriia “Ekonomichni nauky”*, T. 13. № 4(50). Ch. 5, s. 135-144.
4. Gryshova, I. Y. Mityay, O. V. and Kuzhel, V. V. (2016), Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets, *Actual Problems of Economics*, № 3(177), pp. 66-72.
5. Lupak, R. L. (2018), Derzhavna polityka importozamischennia v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: priorytety ta instrumenty realizatsii : monohrafiia, Vyd-vo NNVK “ATB”, L'viv, 527 s.
6. Napriamy pidvyschennia konkurentospro-mozhnosti ahrarnoho sektoru v umovakh formuvannia i funkcionuvannia ZVT i YeS : monohrafiia, za red. Kvasha S. S. (2018), VD “Kondor”, Kyiv, 444 s.
7. Kunyts'kyj, V. V. Kunyts'ka-Iliash, M. V. and Brychka, B. B. (2013), Rozvytok APK v suchasnykh umovakh: efektyvnist' upravlins'kykh rishen', *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij imeni S. Z. Gzhyts'koho. Seriia “Ekonomichni nauky”*, T. 15. № 2(56). Ch. 5, s. 137-142.
8. Patyka N. (2018), Priorities ensuring of the Ukraine's agriculture competitiveness in the world markets, *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 4. № 4, pr. 130-145.
9. Kriuchkova, Zh. V. (2016), Sutnist' konkurentsii i konkurentospro-mozhnosti ahrarnykh pidpryemstv iak ekonomichnykh katehorij, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, № 12, s. 49-53.
10. Savchenko, M. V. and Shkurenko, O. V. (2019), Tendentsii i perspektyvy rozvytku ahroprodoval'choho rynku v umovakh hlobalizatsii ekonomiky, *Problemy ekonomiky*, № 4, s. 47-54.

Стаття надійшла до редакції 29 червня 2021 року

УДК 338.436

Данкевич В. Є.,

dankevych2017@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0522-2927,

Researcher ID: E-3739-2017,

д.е.н., декан факультету права, публічного управління та національної безпеки, Поліський національний університет, м. Житомир

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ ПРИ ВИХОДІ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ

***Анотація.** У статті обґрунтовано, що формування та підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в Україні належать до пріоритетних завдань національного економічного розвитку. Це визнається винятковим значенням аграрного підприємства у забезпеченні сталого розвитку аграрного ринку, здійсненні зовнішньоекономічних зв'язків, формування продовольчої безпеки держави. Доведено, що, враховуючи наявну кон'юнктуру світових продовольчих ринків, значення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери в умовах сучасної економіки незмінно зростає, набуває більшої необхідності насичення ринку сільськогосподарськими продуктами, покращення їх якості, розширення асортименту. Обґрунтовано, що ключове місце у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності підприємств займає процес формування конкурентних переваг продукції, оскільки саме вони забезпечують їх передові позиції в галузі та важелі впливу на співвідношення конкурентних сил. Встановлено, що наразі виникає об'єктивна необхідність у розробці ефективних управлінських методик підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції. Апробація підходів до управління конкурентоспроможністю агропродовольчої продукції при виході на зовнішні ринки здійснена на прикладі ПСП "Троянівське".*

Ключові слова: управління, конкурентоспроможність, аграрна продукція, сільськогосподарські підприємства, зовнішні ринки, експорт, ефективність.

Dankevych V. Ye,

dankevych2017@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0522-2927,

Researcher ID: E-3739-2017,

Doctor of Economics, Dean of the Faculty of Law, Public Administration and National Security, Polissia National University, Zhytomyr

MANAGEMENT OF AGRICULTURAL FOOD PRODUCTS COMPETITIVENESS WHEN ENTERING FOREIGN MARKETS

***Abstract.** The article substantiates that the formation and increase of competitiveness of agricultural production in Ukraine are among the priority tasks of national economic development. This is determined by the exceptional importance of the agricultural enterprise in ensuring the sustainable development of the agricultural market, the implementation of foreign economic relations, the formation of food security of the state. It is proved that given the current situation in world food markets, the importance of competitiveness of agricultural enterprises in the conditions of the modern economy is constantly growing, there is a greater need to saturate the market with agricultural products, improve their quality, expand the range. It is substantiated that the key place in increasing the international competitiveness of enterprises is occupied by the process of formation of competitive advantages, as they provide their leading positions in the industry and levers of influence on the balance of competitive forces. As a result, there is an objective need to develop effective management techniques to increase the competitiveness of business structures. Approbation of approaches to managing the competitiveness of agri-food products when entering foreign markets was carried out on the example of PSP "Trojanivske".*

Key words: management, competitiveness, agricultural products, agricultural enterprises, foreign markets, export, efficiency.

JEL Classification: L10, Q18

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-03>

Постановка проблеми. У сучасній світовій економічній системі відкритих ринків, враховуючи наявні кон'юнктурні зміни, питання міжнародної конкурентоспроможності продукції набуло неабиякого значення. Причиною цього є те, що наявність або відсутність такої властивості у товарів є визначальною не тільки щодо їх присутності на ринку, а й загалом щодо існування як окремих товаровиробників, так і цілих галузей економіки певних країн [1]. Враховуючи провідні позиції України на світових ринках агропродовольчої продукції, ключовим наразі є не лише виробництво значних обсягів продукції, але і забезпечення її якості, управління її конкурентоспроможністю. Реалізація зазначеного повинна здійснюватися, починаючи з рівня підприємства і до рівня державної політики.

У сучасних умовах господарювання забезпечення міжнародної конкурентоспроможності агропродовольчої продукції є найголовнішим фактором успішного функціонування суб'єктів ринку. Основною умовою, за якою працює ринковий механізм, що забезпечує стабільне зростання економіки, широкий асортимент і високу якість товарів та послуг, є ринкова конкуренція. Формування конкурентних відносин сприяє створенню розвинутого, цивілізованого ринку, що включає сферу виробництва й товарообміну, змушує виробників товарів постійно шукати нові шляхи підвищення їхньої якості, зниження ціни, підвищення сервісу [2, 3].

Головна мета держави в цих умовах полягає в розробці зовнішньоекономічної стратегії, визначенні напрямів розвитку експортного потенціалу, підтримці підприємств аграрного сектора економіки в розвитку експортних виробництв. Завданнями підприємств є оцінка кон'юнктури ринку та виробництво необхідної кількості та якості продукції. Водночас, враховуючи сучасні глобальні виклики та широкий спектр чинників, які впливають на конкурентоспроможність агропродовольчої продукції, існують різні підходи до управління конкурентоспроможністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми управління, регулювання та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності України, зокрема підприємств аграрного сектора економіки, досліджувалися багатьма вченими. Слід назвати праці Пронкіна Л. І., Уткіної Ю. М., Вовка М., Іванченкова Л. В., Стасюкова К. В., Валявського С. та ін. [1-4]. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства знайшли відображення у роботах Ковтуна О. І., Куницької-Ляш М. В., Лупака Р. Л., Кваші С. С. та ін. [5-11]. Однак питання підтримки конкурентоспроможності

сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, управління конкурентоспроможністю агропродовольчої продукції при виході на зовнішні ринки потребують подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні конкурентоспроможність продукції – це властивість продукції, яка відображає можливості її успішного продажу на визначеному ринку за певний період часу. Конкурентоспроможність продукції формується послідовно на всіх етапах виробничого циклу і є результатом формування конкурентних переваг продукції та підприємства. На конкурентоспроможність продукції впливають фактори зовнішнього та внутрішнього середовища. Засновники теорії конкуренції при визначенні чинників конкурентоспроможності спираються на наявність факторів виробництва [4]. Безумовно, такі фактори, як земля, праця, капітал, інфраструктура, підприємництво та інформація, мають вагомим значення, але необхідним є комплексний підхід у визначенні тих чинників, які мають безпосередній вплив на рівень конкурентоспроможності продукції (табл. 1). Аналіз методологічних основ проблеми дослідження дозволив встановити, що конкурентоспроможність у загальному вигляді визначається співвідношенням корисного ефекту до сумарних затрат, які включають витрати, пов'язані з придбанням та експлуатацією товару. Незважаючи на специфіку сільськогосподарського виробництва, вищезазначене актуально і для сільськогосподарського виробництва.

Визначаючи конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, виробник має обов'язково знати вимоги потенційних покупців та оцінку споживачів [7]. Тому формування конкурентоспроможності продукції починається з визначення суттєвих споживчих властивостей, за якими оцінюється принципова можливість реалізувати сільськогосподарську продукцію на ринку, де покупці постійно порівнюватимуть її характеристики з продукцією конкурентів щодо міри задоволення конкретних потреб і цін реалізації. Але, крім конкретних вимог потенційних споживачів до пропонованої продукції, необхідно знати також і можливі розміри та динаміку попиту на продукцію; розрахунковий рівень ринкової ціни товару; очікуваний рівень конкуренції на ринку. Лише після збору повного обсягу необхідної інформації, її обробки та аналізу можливою стає оцінка конкурентоспроможності продукції (табл. 2).

Класифікація чинників конкурентоспроможності продукції та їх роль у формуванні конкурентних переваг

<i>Чинники прямого впливу</i>	<i>Роль у формуванні конкурентних переваг</i>
Собівартість	- скорочення витрат виробництва з розрахунку на одиницю продукції - формування доступної ціни для споживача
Ціна	- зростання рентабельності продажу - розширення можливостей беззбиткового виробництва
Якість	- формування вибору споживача - забезпечення іміджу виробника на ринку - отримання більш високого прибутку від реалізації
Попит	- визначення споживчих параметрів продукції - встановлення вимог до продукції
<i>Чинники непрямого впливу</i>	<i>Роль у формуванні конкурентних переваг</i>
Фактори виробництва	- формування конкурентних переваг - формування конкурентоспроможності високого рівня за рахунок інвестицій у виробничу, інформаційну, наукову інфраструктуру
Економічна політика держави	- підтримка та стимулювання виробництва конкурентоспроможної продукції (цінова, фінансово-кредитна політика, нормативно-правове регулювання) - розширення експортного потенціалу
Механізація технологічних процесів	- скорочення обсягів затрат ручної праці, підвищення продуктивності - розробка та впровадження ресурсозберігаючих технологій - екологізація виробництва
Спеціалізація та інтеграція	- виготовлення технологічно однорідної високоякісної продукції - впровадження прогресивних технологій - економія капітальних і експлуатаційних витрат
Інноваційна діяльність	- використання принципово нових видів техніки і технологій - забезпечення виробництва високоякісної продукції

Джерело: сформовано на основі [2-3].

Дослідження та оцінка конкурентоспроможності продукції повинні здійснюватися відповідно до певної хронології дій. Проведення послідовних етапів містить у собі загальні обов'язкові елементи оцінки конкурентоспроможності і може застосовуватися до будь-якого виду продукції. Але вони

можуть бути розширені та доповнені в залежності від специфічних характеристик продукції та ринку, де продукцію реалізують або планують реалізувати. Етапи проведення оцінки конкурентоспроможності аграрної продукції представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Етапи проведення оцінки конкурентоспроможності аграрної продукції

Номер етапу	Назва етапу	Зміст
Етап 1	Дослідження ринку	Вивчення вимог споживачів, місткості ринку; збір інформації про конкурентів; визначення перспектив та альтернативних каналів збуту продукції
Етап 2	Встановлення індивідуальної системи показників конкурентоспроможності продукції	Визначення параметрів, властивостей продукції, що підлягають оцінці, та їх кількісний вимір
Етап 3	Обґрунтування вибору бази порівняння	Визначення базових значень показників, із якими порівнюються відповідні показники оцінюваної продукції
Етап 4	Визначення методу оцінки рівня конкурентоспроможності продукції	У залежності від виду продукції та її особливостей (специфічних характеристик) обирається метод оцінки конкурентоспроможності продукції
Етап 5	Висновок про конкурентоспроможність продукції	Високий рівень конкурентоспроможності Середній рівень конкурентоспроможності Низький рівень конкурентоспроможності продукції Продукція неконкурентоспроможна

Джерело: сформовано на основі [7-8].

Особливості управління конкурентоспроможності агропродовольчої продукції при виході на зовнішні ринки розглянемо на прикладі ПСП “Троянівське”, яке є типовим для Поліського регіону. Наразі, в умовах виходу аграрних підприємств на зовнішні ринки, важливою є розробка системи стратегічного управління. Імплементация системи стратегічного управління пропонується і для ПСП “Троянівське”.

Зважаючи на специфіку діяльності ПСП “Троянівське”, необхідно відзначити про неприпустимість копіювання будь-якої стратегії. Тому імплементация системи стратегічного управління на даному підприємстві потребує індивідуального підходу. Спираючись на результати аналізу діяльності ПСП “Троянівське” за період 2018-2020 рр., зокрема отриманих за підсумками SWOT-аналізу (табл. 3), виокремлено стратегічні орієнтири підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства.

Вирішальним фактором успіху підприємства на конкурентному ринку є конкурентоспроможність його продукції. Визначальними чинниками конкурентоспроможності продукції є її ціна та якість. На основі звітної інформації було здійснено оцінку рівня конкурентоспроможності продукції ПСП “Троянівське” за ціною та собівартістю. У ПСП “Троянівське” собівартість виробництва продукції є вищою за рівень ринкових цін, відповідно, підприємство не має можливості знижувати ціни реалізації, тобто продукція за ціною є неконкурентоспроможною. Порівняння стандартів якості продукції підприємства, зокрема зерна, з відповідними показниками досліджуваного підприємства дає підстави стверджувати, що зерно, яке вирощує ПСП “Троянівське” за своїми властивостями, відповідає 2-му класу. Тобто за рівнем якості зернова продукція ПСП “Троянівське” є конкурентоспроможною.

Таблиця 3

SWOT-аналіз діяльності ПСП “Троянівське”

	МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вихід на нові ринки 2. Розширення продуктової лінії 3. Розширення асортименту 4. Збільшення орендованих земель 5. Залучення інвесторів 6. Збільшення кількості споживачів. 7. Переорієнтація на експорт іншої продукції, що вирощується 8. Можливість виробництва біодизеля з ріпаку 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність конкурентів 2. Нестабільна економічна ситуація в країні 3. Зміни в попиті 4. Скорочення доходів споживачів 5. Зміна умов експорту 6. Зростання вартості насіння та енергоносіїв
СИЛА	СІМ	СІЗ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Кваліфікований персонал 2. Започатковані зв'язки на зовнішньому ринку 3. Надійний менеджмент 4. Існуюча технологічна база 5. Якість продукції 6. Здатність тривалого зберігання продукції 	<p>Можливість завоювання більшої частки ринку за рахунок високої якості продукції</p> <p>Можливість виходу на нові ринки, використовуючи досвід уже налагоджених зв'язків</p> <p>Перевага над конкурентами за рахунок тривалого зберігання продукції</p> <p>Можливість оперувати наявними ресурсами задля найбільшого задоволення потреб споживачів</p>	<p>Підтримання налагоджених зв'язків та високої якості продукції збереже досягнуті позиції</p> <p>Спираючись на надійний менеджмент, можна знизити вплив нестабільної економічної ситуації</p> <p>Зв'язки на зовнішньому ринку допоможуть зменшити ризик від втрат, пов'язаних зі зміною попиту внутрішніх споживачів</p>
СЛАБКІСТЬ	СЛМ	СЛЗ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Сезонність вирощування 2. Недостатні маркетингові здібності 3. Нестабільний ринок сільгосппродукції 4. Нестача обігових коштів 5. Відсутність реклами 6. Невеликі площі вирощування 	<p>Збільшення кількості споживачів та розширення асортименту призведе до збільшення прибутку</p> <p>Залучення нових інвесторів допоможе диверсифікувати виробництво, що перекриє сезонність вирощування</p> <p>Вихід на зовнішні ринки сприятиме актуальності і значимості маркетингових здібностей</p> <p>Розширення асортименту та вихід на зовнішні ринки сприятимуть покращенню якості реклами</p>	<p>Можлива переорієнтація споживачів на продукцію конкурентів</p> <p>Введення високих податкових та митних ставок зменшить прибуток</p> <p>Посилення позиції конкурентів за рахунок кращого маркетингу</p> <p>Скорочення доходів споживачів змусить їх користуватися дешевою продукцією</p> <p>Нестабільна економічна ситуація може послабити притік інвесторів</p>

Джерело: сформовано на основі даних ПСП “Троянівське” [2-3].

Ідентифікувавши переваги та недоліки у діяльності ПСП “Троянівське” за допомогою SWOT-аналізу, визначено сильні та слабкі сторони діяльності підприємства, а також виявлено можливості і загрози в досягненні високого рівня конкурентоспроможності. В умовах ПСП “Троянівське” виявлено, що підприємство має зосередитися на використанні таких власних сильних характеристик, як: висока якість та екологічність продукції; здатність нарощувати обсяги виробництва та розширювати асортимент продукції; високий трудовий потенціал та здатність навчатися новому. Це дозволить сподіватися на одержання стратегічного успіху в напрямі виходу на зовнішні ринки сільськогосподарської продукції, налагодження тісних коопераційних зв’язків із іншими малими підприємствами галузі, отримання доступу до іноземних інвестиційних ресурсів.

Крім нарощування обсягів виробництва сої, підприємство планує зростання експорту за рахунок розширення площ та виробництва значних об’ємів нішевих культур (гірчиці, олійного льону, квасолі та насіння гарбуза), які, окрім явних переваг у вирощуванні, забезпечують під час виробництва високу рентабельність та мають високий попит в країнах ЄС. Разом з цим, керівництво ПСП “Троянівське” розглядає можливості виробництва тих видів продукції, на які в межах дії автономних торговельних преференцій Європейський Союз скасував мита для української сільгосппродукції (овес, солодка кукурудза та ін.). Також підприємство розглядає можливості виробництва органічної продукції, на яку є гарний попит у країнах ЄС.

Майже третину валового доходу підприємство отримує від реалізації продукції тваринництва, зокрема скотарства. Основним напрямом дальшого розвитку скотарства і підвищення його економічної ефективності є інтенсифікація виробництва яловичини на основі формування власної кормової бази і підвищення рівня годівлі тварин, впровадження комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів та переведення галузі на індустріальні технології, широкого використання високопродуктивних спеціалізованих порід худоби, пристосованих до машинної потокової технології, вдосконалення організації й оплати праці в умовах колективного підряду та орендних відносин. Перспективним напрямом підвищення конкурентоспроможності продукції рослинництва є інтенсифікація виробництва та експорту на інноваційній основі.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Ефективна інтеграція вітчизняної економіки у світове господарство може відбутися лише за рахунок досягнення високого рівня загальної конкурентоспроможності країни, регіону, галузі, конкурентоспроможності її господарюючих суб’єктів, а також конкурентоспроможності продукції та послуг, що виробляються вітчизняними підприємствами на внутрішньому та зовнішньому ринках. Враховуючи провідну роль аграрного сектора у загальних показниках розвитку економіки, наразі важливим є підвищення

конкурентоспроможності на зовнішніх ринках саме аграрної продукції.

Формування та підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в Україні належать до пріоритетних завдань національного економічного розвитку. Це визначається винятковим значенням аграрного підприємства у забезпеченні сталого розвитку аграрного ринку, здійсненні зовнішньоекономічних зв’язків, створення продовольчої безпеки держави. Значення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери в умовах сучасної економіки незмінно зростає, набуває більшої необхідності насичення ринку сільськогосподарськими продуктами вітчизняного виробництва, покращення їх якості, розширення асортименту та визначає спроможність країни реалізовувати свою продукцію як усередині, так і поза країною.

Апробація підходів до управління конкурентоспроможністю агропродовольчої продукції при виході на зовнішні ринки була здійснена на прикладі ПСП “Троянівське”. Узагальнення прикладних аспектів діяльності ПСП “Троянівське” дозволило зробити висновок, що першочерговою проблемою низької конкурентоспроможності продукції підприємства є її висока собівартість, що зумовлено застосуванням застарілих технологій виробництва та виробничого обладнання. Важливою умовою підвищення економічної ефективності виробництва, забезпечення конкурентоспроможності продукції на ринку є зменшення витрат праці і виробничих ресурсів на її одиницю. Досягнення даної цілі забезпечується сукупністю основних напрямів використання внутрішньогосподарських резервів та інтенсифікацією виробництва на основі досягнень науково-технічного прогресу та розвитку ринкових відносин.

Представлені альтернативні стратегії конкурентного розвитку ПСП “Троянівське”, на наш погляд, дозволять керівництву виробити чітку модель стратегічної поведінки у напрямі забезпечення динамічного зростання бізнесу в умовах висококонкурентного швидкозмінного зовнішнього середовища. У цілому нові стратегії забезпечення конкурентоспроможності повинні переорієнтувати ПСП “Троянівське” зі шляху екстенсивного росту на якісно новий, інноваційний шлях, який дозволить вистояти у кризовий період і забезпечить надійну основу для успіху та ринкового домінування на період майбутнього зростання економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пронкіна Л. І. Конкурентоспроможність та якість продукції підприємств: взаємозв’язок змісту та управління / Пронкіна Л. І. // Економічна теорія та право. – 2015. – № 3. – С. 36-45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2015_3_5.
2. Уткіна Ю. М. Якісні аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємств / Уткіна Ю. М. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2019. – № 65. – С. 60-67.

3. Вовк М. Проблеми управління якістю на підприємствах в умовах входження України в ЄС / Вовк М. // Науковий вісник ЛНУ ветеринарної медицини та біотехнологій. Економічні науки. – Львів, 2016. – No 18(2). – С. 13-16.

4. Іванченкова Л. В. Якість продукції в системі факторів забезпечення конкурентоспроможності сучасного виробництва / Іванченкова Л. В., Стасюкова К. В. // Український журнал прикладної економіки. – 2019. Т. 4. No 2. – С. 67-75.

5. Валявський С. Управління якістю продукції на підприємстві в умовах входження України в ЄС / Валявський С. // Ефективна економіка. – 2015. – No 11. – С. 59-63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_133.

6. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Ковтун О. І. Конкурентоспроможність підприємства: стратегічний контекст / Ковтун О. І. – Львів: Коопосвіта, 2009. – 243 с.

8. Lupak R. L. Substantiation of the directions of structural reforms in the economy of Ukraine in the context of realization of the state region and branch policy of import substitution / Lupak R. L., Kynytska-Iliash M. V. // Інноваційна економіка. – 2017. – No 7-8 (70). – С. 39-45.

9. Куницька-Ляш М. В. Європейський досвід державного регулювання та підтримки розвитку аграрного сектору економіки та можливості його застосування в Україні / Куницька-Ляш М. В. // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія “Економічні науки”. – 2011. – Т. 13. No 4(50). Ч. 5. – С. 135-144.

10. Gryshova I. Y. Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets / Gryshova I. Y., Mityay O. V., Kuzhel V. V. // Actual Problems of Economics. – 2016. – No 3(177). – Pp. 66-72.

11. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації: монографія / Лупак Р. Л. – Львів: Вид-во ННВК “АТБ”, 2018. – 527 с.

12. Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ і ЄС: монографія / За ред. Кваша С. С. – Київ: ВД “Кондор”, 2018. – 444 с.

REFERENCES

1. Pronkina, L. I. (2015), Konkurentospromozhnist ta iakist produktzii pidpriemstv: vzaiemozv'iazok zmistu ta upravlinnia, Ekonomichna teoriia ta pravo, No 3, pp. 36-45.

2. Utkina, Yu. M. (2019), Yakisni aspekty zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv, Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, No 65, pp. 60-67

3. Vovk M. (2016), Problemy upravlinnia iakistiu na pidpriemstvakh v umovakh vkhodzhennia Ukrainy v YeS, Naukovyj visnyk LNU veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij, Ekonomichni nauky, L'viv, No 18(2), pp. 13-16.

4. Ivanchenkova, L. V. and Stasiukova, K. V. (2019), Yakist' produktzii v systemi faktoriv zabezpechennia konkurentospromozhnosti suchasnoho vyrobnytstva, Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky, Tom 4, No 2, pp. 67-75.

5. Valiavs'kyj S. (2015), Upravlinnia iakistiu produktzii na pidpriemstvi v umovakh vkhodzhennia Ukrainy v YeS, Efektyvna ekonomika, No 11, pp. 59-63.

6. Ofitsijnyj veb-sajt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Kovtun, O. I. (2009), Konkurentospromozhnist' pidpriemstva: stratehichnyj kontekst, Kooposvita, L'viv, 243 s.

8. Lupak, R. L. and Kynytska-Iliash, M. V. (2017), Substantiation of the directions of structural reforms in the economy of Ukraine in the context of realization of the state region and branch policy of import substitution, Innovatsijna ekonomika, No 7-8 (70), s. 39-45.

9. Kynyts'ka-Iliash, M. V. (2011), Yevropejs'kyj dosvid derzhavnoho rehuliuвання ta pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky ta mozhlyvosti joho zastosuvannia v Ukraini, Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij imeni S. Z. Gzhyts'koho. Seriiia “Ekonomichni nauky”., T. 13. No 4(50). Ch. 5., s. 135-144.

10. Gryshova, I. Y. Mityay, O. V. and Kuzhel, V. V. (2016), Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets, Actual Problems of Economics, No 3(177), pp. 66-72.

11. Lupak, R. L. (2018), Derzhavna polityka importozamischennia v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: priorytety ta instrumenty realizatsii: monohrafiia, Vyd-vo NNVK “АТБ”, L'viv, 527 s.

12. Napriamy pidvyschennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektoru v umovakh formuvannia i funktsionuvannia ZVT i YeS: monohrafiia, za red. Kvascha S. S. (2018), VD “Konдор”, Kyiv, 444 s.

Стаття надійшла до редакції 9 липня 2021 року

УДК 336.77

Андрущак Є. М.,

andrushchakyevheniya@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5976-2892,

к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

Фуфалько В. С.,

fufalkovlada@gmail.com, Researcher ID: AAY-6111-2021,

магістр, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ВПЛИВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОРТФЕЛЕМ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ НА ПРИКЛАДІ АТ АКБ “ЛЬВІВ”

Анотація. В статті розглянуто основні чинники, які впливають на формування кредитного портфеля банку, а також ризики, які з ними пов'язані. Оцінка фінансово-економічних передумов управління кредитним ризиком у банківській системі України проводиться з метою створення ефективної системи управління ним. У процесі дослідження було розглянуто основні типи кредитного портфеля банків. Визначено, що тип кредитного портфеля формується залежно від мети діяльності банку. Зазначено, що кредитний портфель банку варто розглядати як сукупність активів, що піддається оцінці, сегментації, класифікації та управлінню. Така необхідність зумовлена потребою в оцінці дохідності, ризиковості, ліквідності не лише кожної операції, але й їх сукупності. Охарактеризовано зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на кредитний портфель банку. Виявлено негативний вплив спалаху пандемії, викликаний вірусом COVID-19, на економічну активність учасників кредитного ринку. Визначено, що головним завданням системи управління кредитним ризиком банку є мінімізація кредитного ризику при забезпеченні достатнього рівня прибутків з метою збереження коштів вкладників і підтримання фінансової стабільності банку. Досліджено загальні методи управління кредитними ризиками. Виокремлено заходи, які вживав Банк “Львів” для нівелювання кредитних ризиків, спричинених вірусом COVID-19. З метою визначення рівня ефективності кредитної політики банку проаналізовано сучасний стан кредитного портфеля АТ АКБ “Львів”. Також досліджено динаміку кредитного портфеля Банку “Львів” за період 2017-2020 роки. Під час дослідження виявлено вплив фінансово-економічних чинників на зміни у структурі кредитного портфеля Банку “Львів”. Визначено напрями вдосконалення управління кредитним портфелем комерційного банку в умовах економічної нестабільності.

Ключові слова: кредитний портфель, кредитний ризик, кредитна діяльність, фактори впливу, управління, аналіз.

Andrushchak Y. M.,

andrushchakyevheniya@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5976-2892,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

Fufalko V. S.,

fufalkovlada@gmail.com, Researcher ID: AAY-6111-2021

Master's degree student, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

THE INFLUENCE OF FINANCIAL AND ECONOMIC FACTORS ON THE CREDIT PORTFOLIO MANAGEMENT OF A COMMERCIAL BANK ON THE EXAMPLE OF JSCB “LVIV”

Abstract. The article discusses the main factors that affect the formation of the bank's loan portfolio, as well as the risks associated with them. Assessment of financial and economic preconditions of credit risk management in the banking system of Ukraine is carried out in order to create an effective management system. In the course of the research the main types of banks' loan portfolio were considered. It is determined that the type of loan portfolio is formed depending on the purpose of the bank activities. It is noted that the bank's loan portfolio should be considered as a set of assets that can be assessed, segmented, classified and managed. This need to assess the profitability, risk, liquidity not only of each operation, but also their totality. External and internal factors that affect the bank's loan portfolio are described. The negative impact of the pandemic outbreak caused by the COVID-19 virus on the economic activity of

credit market participants has been revealed. It is determined that the main task of the bank's credit risk management system is to minimize credit risk while ensuring a sufficient level of profits in order to save depositors' funds and maintain the bank's financial stability. General methods of credit risk management are studied. The measures taken by Bank "Lviv" to mitigate credit risks caused by the COVID-19 virus are highlighted. In order to determine the level of efficiency of the bank's credit policy, the current state of the loan portfolio of JSC JSCB "Lviv" was analyzed. The dynamics of the loan portfolio of Bank "Lviv" for the period 2017-2020 was also studied. The study revealed the impact of financial and economic factors on changes in the structure of the loan portfolio of Bank "Lviv". The directions of improvement of management of a credit portfolio of a commercial bank in the conditions of economic instability are defined.

Key words: loan portfolio, credit risk, credit activity, factors of influence, management, analysis.

JEL Classification: G21

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-04>

Постановка проблеми. Для комерційних банків надзвичайно важливо ефективно здійснювати контроль та управління кредитною діяльністю банку, а саме: оцінкою кредитного портфеля, адже кредитна діяльність приносить основні прибутки банківській установі. Зважаючи на економіко-політичну ситуацію в країні та світі, на сьогодні постає питання ефективного управління кредитною діяльністю банку. Важливо вчасно виявити й оцінити ризики, які впливають на його діяльність. Неefективне управління кредитним портфелем та зростання проблемних кредитів призводить до підвищення ризиків здійснення кредитних операцій, а це, своєю чергою, веде до настання збитків та втрати вкладених ресурсів, тому основне завдання менеджменту банків – це вдосконалення механізму управління кредитним портфелем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретико-методологічних основ кредитування, аналізу його результатів, а також кредитної політики присвячено багато робіт вітчизняних економістів, серед яких: Білик М. Д., Вовк В. Я., Жукова Н. К., Кузнецова Л. В., Мороз А. П., Савлук М. І., Юркевич О. М. та інші. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, кредитна діяльність банку повинна постійно аналізуватися в сучасних умовах розвитку країни. Сучасний кредитний аналіз необхідний для управління якістю кредитної діяльності, оскільки кредити є основною частиною активів.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття впливу фінансово-економічних чинників на формування кредитного портфеля банку та аналіз структури кредитного портфеля банківської установи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування кредитного портфеля є одним із основоположних моментів у діяльності банку, що дозволяє більш чітко виробити тактику і стратегію розвитку комерційного банку, його можливості кредитування клієнтів і розвитку ділової активності на ринку [2]. Залежно від мети банк формує кредитний портфель певного типу. Тип портфеля – це характеристика портфеля, яка базується на співвідношенні прибутку та ризику. Основні типи кредитного портфеля наведені в табл. 1 [3].

На кредитний портфель банку впливає велика кількість чинників, насамперед це: зміна зовнішніх умов функціонування банківської системи України, наслідки пандемії, нестабільна економічна та фінансова ситуація, знецінення національної валюти, військові дії на сході країни, а також недосконалість методів боротьби з проблемними кредитами, оцінка параметрів кредитів, недостатнє використання інструментів та механізмів випереджаючого виявлення проблемних кредитів тощо.

Таблиця 1

Основні типи кредитного портфеля*

Тип портфеля	Характеристика
Портфель доходу	Орієнтований на кредити, які надають стабільний дохід, отримання якого характеризується мінімальними ризиками та постійною своєчасною виплатою відсотків
Портфель ризику	Портфель переважно складається з кредитів із високим рівнем ризику
Збалансований портфель	Раціональне поєднання кредитів різного типу як високоризикованих, так і з низьким рівнем ризику

*Джерело: [3].

Зовнішні чинники прийнято розподіляти наступним чином:

1) на рівні держави: політична ситуація, економічні зміни, стан фінансового ринку, технічний прогрес і соціальне середовище;

2) на рівні банківської системи: загальний стан банківської системи, конкуренція, правила регулювання банківської діяльності.

Внутрішні фактори впливу пов'язані з величиною банківського капіталу, кредитною політикою банку, досвідом і кваліфікацією персоналу, рівнем доходності та ризикованості напрямів розміщення кредитних ресурсів, а також сектором ринку, на який орієнтується банк.

Протягом 2020 року спостерігалось значне потрясіння світового ринку, викликане спалахом вірусу COVID-19. Уряд України вживав різні заходи для стримування спалаху пандемії. Економічними наслідками цього стали підлив підприємницької та господарської діяльності в Україні, що тягне за собою зростання безробіття та зниження доходів бізнесу та домогосподарств, та зростання економічної невизначеності, що відображається на обмінних курсах [2].

Необхідність розглядати всі кредитні операції як єдине ціле зумовлена потребою в оцінці доходності, ризиковості, ліквідності не лише кожної операції, але й їх сукупності. Це дає можливість аналізувати загальну кількість кредитних операцій із клієнтами банку на певну дату та частку окремої операції в їх загальній кількості.

Головним завданням системи управління кредитним ризиком банку є мінімізація кредитного ризику при одночасному отриманні достатніх прибутків з метою збереження коштів вкладників і підтримання фінансової стабільності банку. В той же час кредитний ризик є невід'ємною складовою процесу існування банку на ринку банківських послуг. Саме тому кредитний ризик є для банку особливим об'єктом аналізу та управління, оскільки дохід від банківської діяльності є залежним від ефективності управління кредитним ризиком. Більше того, зростаючий кредитний ризик трансформується у головне джерело банківського ризику загалом. Тому актуального значення набуває оцінка фінансово-економічних передумов управління кредитним ризиком у банківській системі України з метою створення ефективної системи управління ним [3].

У Банку "Львів" створена система управління ризиками, яка має забезпечувати безперервний аналіз ризиків з метою прийняття своєчасних та адекватних управлінських рішень щодо пом'якшення ризиків та зменшення пов'язаних із ними втрат та ґрунтується на розподілі обов'язків між підрозділами банку із застосуванням моделі трьох ліній захисту:

1) на рівні бізнес-підрозділів та підрозділів підтримки діяльності банку. Вони несуть

відповідальність за поточне управління цими ризиками та здійснюють заходи з контролю;

2) на рівні Вертикалі управління ризиками;

3) на рівні Служби внутрішнього аудиту, яка здійснює незалежну оцінку ефективності діяльності першої та другої ліній захисту та загальну оцінку ефективності системи внутрішнього контролю.

Виклики, пов'язані з пандемією, спонукали Службу внутрішнього аудиту в 2020 році оперативно реагувати на наявну ситуацію: переходити на віддалений режим роботи, інтенсивно впроваджувати і використовувати в щоденній діяльності цифрові технології, поглиблювати компетенції персоналу, підлаштовувати режим комунікацій під наявні обмеження та проводити спеціалізовані аудити. Ключовим викликом стало питання практичної організації робочих процесів за допомогою онлайн-рішень і ІТ-платформ. У цілому Банк "Львів" успішно впровадив дистанційний режим роботи. Основними заходами управління Служби внутрішнього аудиту були:

- виконання принципів побудови безперервності бізнесу;
- питання формалізації і впровадження Плану відновлення діяльності та його тестування;
- вдосконалення елементів системи управління інформаційною безпекою;
- дотримання принципів управління кредитними ризиками, забезпечення якісного фінансово-економічного аналізу позичальників;
- вдосконалення ефективності організації операційного контролю;
- впровадження додаткових методів контролю у сфері фінансового моніторингу.

За рахунок вищої бізнес-активності порівняно з більшістю конкурентів банківського сектору в цілому Банк "Львів" досягнув посилення своїх ринкових позицій. Порівняно з кінцем 2019 року банк піднявся на одну позицію за сумою активів і станом на кінець 2020 р. займає 30 місце за цим показником із 72 діючих в Україні банків [2].

Розглянемо сучасний стан кредитного портфеля АТ АКБ "Львів" за 2017-2020 рр. (рис. 1). Для цього визначимо, яку частину активів банку складають кредитні операції банку за відповідний період.

Найбільшу питому вагу в структурі активів АТ АКБ "Львів" займають кредити та заборгованість клієнтів. У 2017 р. вони становили 55,6%, у 2018 р. – 58,0%, а в 2020 р. – 60,8%, тож ми бачимо чітку тенденцію до зростання частки заборгованості клієнтів впродовж досліджуваного періоду.

На основі річної фінансової звітності проаналізуємо динаміку та структуру кредитного портфеля за суб'єктами кредитування. З табл. 2 видно, що протягом 2017-2020 рр. існувала чітка тенденція підвищення обсягів кредитування Банку "Львів", що є позитивним фактором. Показник темпу зростання за аналізований період склав 205,6 %.

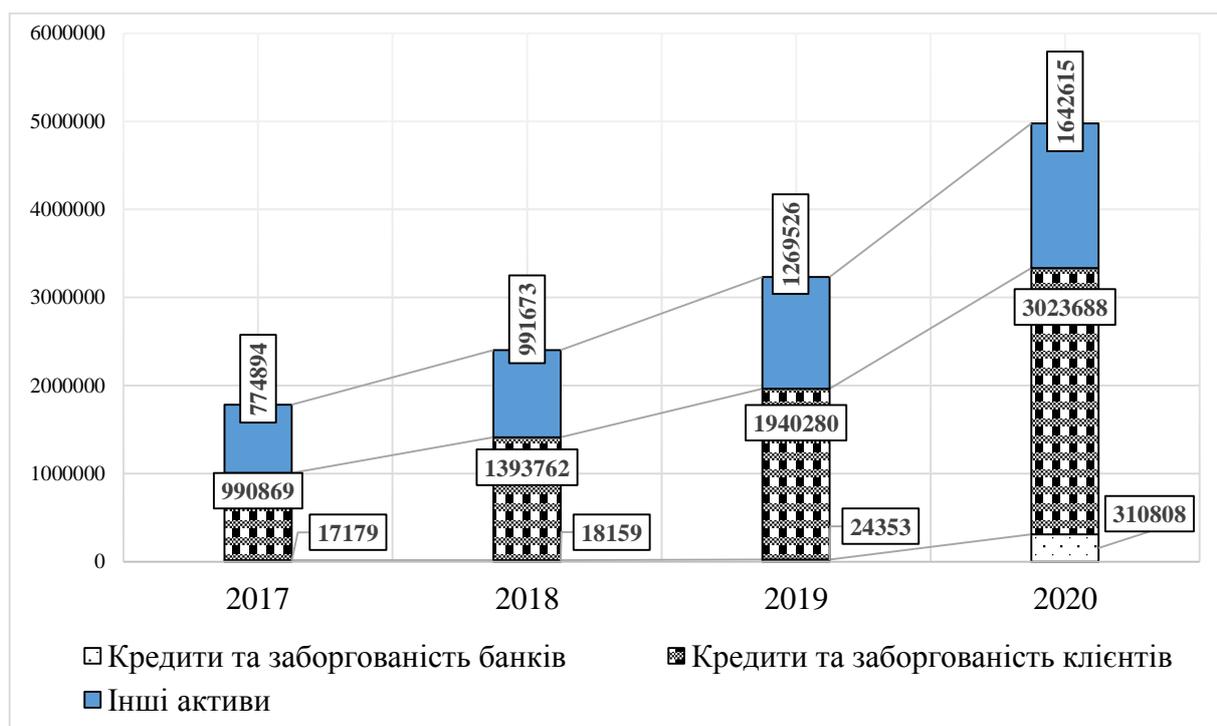

Рис. 1. Структура активів АТ АКБ "Львів" у 2017-2020 рр., тис. грн

Джерело: складено автором на основі [5], [6].

Таблиця 2

Структура кредитного портфеля АТ АКБ "Львів" у 2017-2020 рр.*

Показники	2017		2018		2019		2020		Темп зростання
	Обсяг, тис. грн	Питома вага, %							
Кредити фізичним особам	79081	8,0	341191	24,5	642169	33,1	983393	32,5	12,44
Кредити юридичним особам	911788	92,0	1052571	75,5	1298111	66,9	2040295	67,5	2,24
Усього	990869	100	1393762	100	1940280	100	3023688	100	3,05

*Джерело: складено автором на основі [5], [6].

Найбільше зростання обсягів кредитного портфеля банком спостерігалось у кредитування фізичних осіб, яке в 2020 році у 12,4 рази перевищує показник 2017 року. Відносно повільний темп зростання спостерігається у кредитуванні юридичних осіб – у 2020 році порівняно з 2017-м він склав 123,7%.

Зниження економічної активності внаслідок карантинних обмежень прямо відобразилося на доходах населення та погіршило фінансовий стан підприємств. Це ускладнило обслуговування позик, тож може призвести до істотного погіршення якості кредитного портфеля банків.

Також змінилася структура кредитного портфеля, зросла частка кредитів, наданих фізичним

особам, яка у 2020 р. склала 32,5%, а у 2017 р. була на рівні 8%. Проте кредити юридичним особам надалі складають найбільшу частку кредитного портфеля банку і у 2020 р. становили 67,5%. Збільшення кількості кредитів, наданих фізичним особам, може свідчити про зростання довіри населення до банківського сектору, вигідні умови кредитування та пом'якшення вимог банку до позичальника.

Структура кредитного портфеля за секторами економіки у 2017-2020 р.р. наведена у табл. 3. Такий аналіз проводиться для визначення надмірної концентрації кредитних операцій в одному сегменті, що підвищує ступінь кредитного ризику.

Структура кредитного портфеля АТ АКБ “Львів” за секторами економіки у 2017-2020 рр., тис. грн*

Структура кредитів за видами економічної діяльності	2017	%	2018	%	2019	%	2020	%
Державне управління	347	0	1149	0	0	0	0	0
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	5949	0	2471	0	92154	5	87888	3
Операції з нерухомим майном	92886	7	118100	7	182843	9	237309	8
Торгівля, ремонт автомобілів та предметів особистого вжитку	166787	12	102378	6	603725	31	981574	32
СГ, мисливство, лісове господарство	11938	1	11378	1	229323	12	428757	14
Фізичні особи	799191	59	1033268	61	165275	8	235141	8
Переробна промисловість	117901	9	138269	8	394906	20	598219	19
Будівництво	33670	2	98269	6	48562	2	59516	2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	15353	1	25616	2	128555	7	203950	7
Інші	115025	9	157779	9	120604	6	242505	8
Усього	1359047	100	1688677	100	1965947	100	3074859	100

*Джерело: складено автором на основі [5], [6].

Аналіз таблиці свідчить про те, що найбільший обсяг кредитування банку припадає на такі сектори економіки, як торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (32%), переробна промисловість (19%), сільське господарство, мисливство та лісове господарство (14%).

Кредитування таких сфер, як виробництво, переробна промисловість, сільське господарство та торгівля, є першочерговим з огляду на те, що ці галузі дають найбільший мультиплікативний ефект в економіці, створюючи робочі місця в супутніх галузях.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, кредитна діяльність банку здійснюється під впливом нестабільної фінансово-економічної та соціальної ситуації. Внаслідок проявів фінансової кризи банки змушені оперативним чином реагувати на зовнішні зміни та застосовувати сучасні методи управління ризиками. Під час аналізу кредитного портфеля АТ АКБ “Львів” виявлена позитивна динаміка кредитування фізичних осіб, що свідчить про збільшення довіри населення, а також про ефективну політику банку щодо управління кредитними ризиками. Вдосконалення управління кредитним портфелем повинно стосуватися теоретичних та практичних аспектів. З огляду на нестабільну макроекономічну ситуацію перспективи подальших досліджень мають бути направлені на розробку та впровадження сучасних інноваційних продуктів та послуг, а також підвищення конкурентоспроможності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамик Б. П. Центральний банк і грошово-кредитна політика : підручник / Адамик Б. П. – [2-ге видання, доп. і переробл.]. – К. : Кондор, 2011. – 416 с.
2. Звіт керівництва (звіт про управління) АТ АКБ “Львів” за 2020 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.banklviv.com/wp-content/uploads/2021/05/Zvit-kerivnytstva-2020-final.pdf>.
3. Мельник О. О. Проблемні кредити: аналіз якості кредитного портфеля банків України / Мельник О. О. // Науковий погляд: економіка та управління. – 2019. – Вип. 1 (63). – С. 200-211.
4. Степаненко К. Р. Особливості формування кредитного портфеля банку / К. Р. Степаненко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. № 7. – С. 169.
5. Фінансова звітність АТ АКБ “Львів” станом на 31 грудня 2018 року: веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.banklviv.com/wp-content/uploads/2019/10/FS_Lviv_ua_2018.pdf.
6. Фінансова звітність АТ АКБ “Львів” станом на 31 грудня 2020 року: веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.banklviv.com/wp-content/uploads/2019/10/FS_Lviv_ua_2021.pdf.

REFERENCES

1. Adamyk, B. P. (2011), *Tsentral'nyj bank i hroshovo-kredytna polityka : pidruchnyk*, 2 nd ed, Kondor, K., 416 s.
2. *Zvit kerivnytstva (zvit pro upravlinnia) AT АКБ “L'viv” za 2020 rik*, available at:

<https://vvv.banklviv.tsom/vp-tsonent/uploads/2021/05/Zvit-kerivnytstva-2020-final.pdf>.

3. Mel'nyk, O. O. (2019), Problemni kredyty: analiz iakosti kredytnoho portfelia bankiv Ukrainy, Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia, vyp. 1 (63), s. 200-211.

4. Stepanenko, K. R. (2016), Osoblyvosti formuvannia kredytnoho portfelia banku, Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, vyp. № 7, s. 169.

5. Finansova zvitnist' AT AKB "L'viv" stanom na 31 hrudnia 2018 roku: veb-sajt, available at: https://vvv.banklviv.tsom/vp-tsonent/uploads/2019/10/FS_Lviv_ua_2018.pdf.

6. Finansova zvitnist' AT AKB "L'viv" stanom na 31 hrudnia 2020 roku: veb-sajt, available at: https://vvv.banklviv.tsom/vp-tsonent/uploads/2019/10/FS_Lviv_ua_2021.pdf.

Стаття надійшла до редакції 23 липня 2021 року

УДК 330.341.1

Березівський Я. П.,

berezivskiys@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9480-3688,

Researcher ID: AAB-6664-2021,

к.е.н., доц., доцент кафедри економіки підприємства, інновацій та дорадництва в АПК, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів

ІДЕНТИФІКАЦІЯ УМОВ ТА ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** Метою статті є наукове обґрунтування умов та чинників формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки, сукупність яких досить варіативна та враховує низку аспектів розширення і розвитку конкуренції. У статті доведено, що формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки відбувається в контексті впливу певних умов та чинників. Встановлено, що в кожній із теорій конкуренції в міру їх історичної еволюції технологічна конкурентоспроможність економіки розглядалася в контексті доступу та здатності ефективно використовувати технологічні ресурси, сформованості ринку інновацій та технологій, реалізації державної політики стимулювання інноваційної діяльності. До базових умов формування технологічної конкурентоспроможності віднесено такі, що утворюють середовище, в якому технологічні процеси мають загальнонаціональне значення, відповідають глобальним змінам, залежать від соціально-економічного стану держави та поширюються в міру сучасності і прогресивності розвитку національного господарства. Йдеться про певні характеристики, що забезпечують сприятливість середовища щодо розвитку конкурентного середовища, ринку технологій та інновацій, фінансово-інвестиційної та інноваційно-технологічної інфраструктури, інформаційного суспільства та цифровізації економіки, інтелектуально-творчої та високопродуктивної праці, венчурного підприємництва. Здійснено розподіл умов згідно з низкою функціональних аспектів формування технологічної конкурентоспроможності – ринковий, інфраструктурний, технологічний, інноваційний, інтелектуальний та ресурсний. Такий функціональний підхід застосовано при визначенні чинників формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки. До базових чинників віднесено такі, що мають статистично явний характер, піддаються аналізу та синтезу, структурно-функціонально спроектовані та стратегічно обґрунтовуються при забезпеченні необхідного рівня технологічної конкурентоспроможності економіки.*

Ключові слова: технологічна конкурентоспроможність, національна економіка, конкуренція, умови, чинники.

Berezivsky Ya. P.,

berezivskiys@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9480-3688,

Researcher ID: AAB-6664-2021,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics, Innovations and Advising in Agro-Industrial Complex, S.Z. Gzhytsky Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies, Lviv

IDENTIFICATION OF CONDITIONS AND FACTORS OF FORMATION OF TECHNOLOGICAL COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

***Abstract.** The purpose of the article is a scientific substantiation of the conditions and factors of formation of technological competitiveness of the national economy, the set of which is quite variable and takes into account a number of aspects of the expansion and development of competition. The article proves that the formation of technological competitiveness of the national economy occurs in the context of the influence of certain conditions and factors. It is determined that in each of the theories of competition considering their historical evolution the technological competitiveness of the economy was studied in the context of access and ability to effectively use technological resources, market formation of innovations and technologies, implementation of state policy to stimulate innovation. The basic conditions for the formation of technological competitiveness include those that form an environment in which technological processes are of national importance, meet global changes, depend on the socio-economic status of the state and spread as modern and progressive development of the national economy. These are certain characteristics that provide a favorable environment for the development of a competitive environment, market of technologies and innovations, financial-investment and innovation-technological infrastructure, information society and digitalization of the economy, intellectual, creative and highly productive work, venture entrepreneurship. The distribution of conditions according to a*

number of functional aspects of the formation of technological competitiveness - market, infrastructure, technological, innovative, intellectual and resource was implemented. This functional approach is used in determining the factors shaping the technological competitiveness of the national economy. The basic factors include those that are statistically explicit, can be analyzed and synthesized, structurally and functionally designed and strategically justified while ensuring the required level of technological competitiveness of the economy.

Key words: technological competitiveness, national economy, competition, conditions, factors.

JEL Classification: E10, O14

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-05>

Постановка проблеми. Задля забезпечення достатнього рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності в державі необхідно сформувавши середовище, в якому можливе вирішення таких завдань та існуватимуть сприятливі обставини для їх якісного розширення й ефективного виконання. Глобалізаційні тенденції вимагають залучення низки ресурсів, що дозволять утвердити в національній економіці середовище прогресивного зростання та посилення конкурентного потенціалу. Водночас необхідно виділити базові складові, за якими відбуваються такі зміни.

Все більше поступ економіки залежить від технологічного забезпечення, з яким пов'язують основні процеси досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності. При визначенні перспектив національної економіки насамперед варто звертати увагу на рівень її технологічної конкурентоспроможності і, відповідно, оцінювати ймовірність вирішення стратегічних завдань. Що головне, технологічний розвиток економіки яскраво ілюструє здатність країни адаптуватися до сучасних глобалізаційних тенденцій, які мають все більше технологічний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В кожній із теорій конкуренції в міру їх історичної еволюції технологічна конкурентоспроможність економіки розглядалася в контексті доступу та здатності освоювати ресурси, що на ринку відрізнялися унікальністю, новизною, економічною ефективністю та ін. Зокрема, в теоріях, де було започатковано ідеї технологізації конкуренції (теорії неолібералізму, структуризації, циклічного розвитку економіки), більше виділялося значення ресурсної цінності технологій, завдяки яким можливо було оволодіти кращими способами виробництва продукції та отримати більше вигід від її реалізації. Всі процеси відбувалися під державним контролем, і, відповідно, масштаби виробництва та споживання технологічної продукції залежали здебільшого від військових, сировинно-видобувних, аграрно-сировинних потреб держави. Часові зміни призвели до суттєвого коригування економічних цінностей державотворення, де головну роль розпочали відігравати технологічні процеси, що доводиться у сучасних теоріях конкуренції (теорія глобального випередження конкурентів, конкурентних переваг, блакитного океану).

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування умов та чинників формування

технологічної конкурентоспроможності національної економіки, сукупність яких досить варіативна та враховує низку аспектів розширення і розвитку конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні характеристики технологічної конкурентоспроможності економіки більше виділяють значення окремих операцій, на основі яких сконцентровано усього набір дій для досягнення необхідного рівня прогресу та конкуренції. Таким чином формується середовище, в якому створюються привабливі умови та чинники зростання технологічної конкурентоспроможності. Йдеться про ринкові, інфраструктурні, технологічні, інноваційні, інтелектуальні, ресурсні та інші тенденції, у контексті яких стає можливо накопичувати, розширювати та ефективно використовувати конкурентні можливості.

Низка науковців схилиються до висновку про важливість виділення лише головних умов та чинників технологічного розвитку, обґрунтовуючи це складністю врахування всього їх набору та необхідністю для цього володіння значним ресурсним потенціалом. Так, технологічну конкурентоспроможність економіки розглядають із сторони сформованості та розвитку ринкового середовища, в якому існує необхідна система інституцій для забезпечення регулювання технологічних та інноваційних операцій [1, с. 8-15; 2, с. 229-240]. Попри це, ринкові тенденції повинні узгоджуватися з принципами та правилами конкуренції, дотримання яких дозволяє якісно сформувавши та реалізувати конкурентні технологічні переваги. Окрім ринкового характеру, варто відзначити важливість ресурсного забезпечення технологічної конкурентоспроможності національної економіки. Насамперед наголошується на необхідності формування в державі належного інфраструктурного забезпечення, що слугує базовою основою реалізації головних технологічних реформ [3, с. 855-864; 4, с. 825-836].

З розширенням масштабів глобалізації та зростанням інформатизації економіки і суспільства технологічна складова все більше займає пріоритетне значення, адже в міру належного технологічного оснащення вдається пристосуватися до світового прогресу та ефективно вирішувати внутрішньо-національні соціально-економічні завдання [5, с. 253-270].

Рис. 1. Умови та чинники формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки (авторський підхід)

Існує низка умов формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки, які передбачають незворотність постійного покращення виробничих процесів і активного впровадження інновацій. Зокрема, важливим є насичення реального сектору економіки якісними технологіями та доступними інноваційними продуктами. Щоб налагодити виробництво інноваційної продукції, очевидно, необхідно використовувати високотехнологічне обладнання та мати можливість безперешкодно здійснювати купівлю прогресивних технологій. При цьому можуть існувати й обмеження, коли йдеться про оборонно-промисловий комплекс чи інші критично важливі галузі економіки.

Конкурентоспроможність економіки залежить від сформованості внутрішнього ринкового середовища і його здатності використовувати інновації та технології, і відповідно до цього можна стверджувати про її готовність до технологічного прориву та інноваційного зростання. Очевидно, що відсутність налагоджених виробничих процесів, які не готові пристосовуватися до технологічних змін, не дозволяє здійснити перехід економіки на новий інноваційний тип розвитку [6, с. 64-76; 7, с. 19-25]. Таким чином повинні діяти чинники, які стимулюють технологічні реформи в країні та підтримують необхідний рівень прогресу.

Технологічний прогрес економіки вимагає здійснення активної інноваційної діяльності, в результаті якої вдається застосовувати наявні технології, їх удосконалювати і все це переносити на виготовлення та вивід на ринок нової продукції [8, с. 17-23]. Сформованість інноваційного потенціалу засвідчує готовність економіки впроваджувати технології, розширювати сфери їх застосування та нагромаджувати конкурентні переваги для швидкого переходу на нові рівні науково-технологічного зростання [9, с. 1-7].

Однозначно всі технологічні процеси пов'язані з інтелектуально-кадровим забезпеченням, ефективність якого прямим чином визначає ступінь досягнення очікуваних конкурентних результатів. Водночас у країні необхідно сформувати середовище, де надаватиметься підтримка та стимулюватиметься зростання високоінтелектуальної і продуктивної праці [10, с. 183-200; 11, с. 507-514]. Якщо налагоджена система інтелектуального розвитку суспільства і постійно відбувається її вдосконалення, для забезпечення технологічної конкурентоспроможності національної економіки важливо широко використовувати відповідні результати.

Таким чином, формування технологічної конкурентоспроможності економіки відбувається в контексті впливу низки умов та чинників, які доречно розділити за аспектами ринкового, інфраструктурного, технологічного, інноваційного, інтелектуального та ресурсного забезпечення (рис. 1).

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Формування технологічної конкурентоспроможності національної

економіки відбувається досить динамічно та залежить від значної кількості умов та чинників. Зокрема, залежність проявляється відносно адаптації до ринкових тенденцій, формування достатнього інфраструктурного потенціалу, забезпечення технологічного розвитку, налагодження інноваційної діяльності, забезпечення інтелектуальним капіталом та організації високопродуктивної праці, формування ресурсного конкурентного потенціалу.

Все це визначає перспективи дослідження інституційного базису, завдяки якому можливо відповідно до обґрунтованих умов та чинників забезпечити технологічну конкурентоспроможність економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vasylytsiv T. G. Strategic approaches to the effective use of intangible assets as a condition for strengthening the competitiveness of enterprises / Vasylytsiv T. G., Lupak R. L., Kunytska-Iliash M. V. // Науковий вісник Полісся. – 2018. – № 2(4). – С. 8-15.
2. Bublyk M. Analysis Impact of the Structural Competition Preconditions for Ensuring Economic Security / Bublyk M., Koval V., Redkva O. // Marketing and Management of Innovations. – 2017. – № 4. – P. 229-240.
3. State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing / Lupak R., Boiko R., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv T. // Accounting. – 2021. – Vol. 7. Issue 4. – P. 855-864.
4. Berezivskiy Y. Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers / Berezivskiy Y., Zbarsky V., Zbarska A. // Accounting. – 2021. – № 7(4). – P. 825-836.
5. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації: монографія / Лупак Р. Л. – Львів: Вид-во ННБК "АТБ", 2018. – 527 с.
6. State Policy of the Investment Processes Development on the Market of IT Services: Analytical and Strategic Aspects of Implementation in Ukraine / Kutsyk P., Lupak R., Kutsyk V., Protsykevych A. // Economic Annals-XXI. – 2020. – № 182 (3-4). – P. 64-76.
7. Васильчак С. В. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України: перспективи та ризики / Васильчак С. В., Куницька-Іляш М. В., Дубина М. Р. // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій. Серія "Економічні науки". – 2017. Т. 19. Вип. 76. – С. 19-25.
8. Куницька-Іляш М. В. Концептуально-методичні підходи до ідентифікації типологічних та логічно-структурних характеристик пріоритетних галузей економіки / Куницька-Іляш М. В., Березівський Я. П. // Бізнес Інформ. 2021. № 4. С. 17-23.

9. Innovative development of human capital in the conditions of globalization / Kuzmin O., Bublyk M., Shakhno A., Korolenko O., & Lashkun H. // E3S Web of Conferences. – 2020. – Vol. 166(13011). P. 1-7.

10. The enterprise economic security system: the state assessment using management functional types / Illiashenko O., Rudnichenko Ye., Momot T., Havlovska N. // International Journal for Quality Research. – 2020. – Vol. 14(1). – P. 183-200.

11. Modelling the Conditions Affecting Population Migration Activity in the Eastern European Region: The Case of Ukraine / Levytska O., Mulska O., Ivaniuk U., Kunytska-Iliash M. // Tem Journal. – 2020. – Vol. 9. – № 2. – P. 507-514.

REFERENCES

1. Vasylytsiv, T. G. Lupak, R. L. and Kunytska-Iliash, M. V. (2018), Strategic approaches to the effective use of intangible assets as a condition for strengthening the competitiveness of enterprises, *Naukovy visnyk Polissya*, № 2(4), pp. 8-15.

2. Bublyk M., Koval V. and Redkva, O. (2017), Analysis Impact of the Structural Competition Preconditions for Ensuring Economic Security, *Marketing and Management of Innovations*, № 4, pp. 229-240.

3. Lupak R., Boiko R., Kunytska-Iliash M. and Vasylytsiv T. (2021), State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing, *Accounting*, Vol. 7, Issue 4, pp. 855-864.

4. Berezivskiy Y., Zbarsky V. and Zbarska A. (2021), Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers, *Accounting*, № 7(4), pp. 825-836.

5. Lupak, R. L. (2018), *Derzhavna polityka importozamishchennya u systemi zabezpechennya*

ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy: priorityety ta instrumenty realizatsiyi : monohrafiya, Vyd-vo NNVK "ATB", L'viv, 527 s.

6. Kutsyk P., Lupak R., Kutsyk V. and Prot-sykevych A. (2020), State Policy of the Investment Processes Development on the Market of IT Services: Analytical and Strategic Aspects of Implementation in Ukraine, *Economic Annals-XXI*, № 182 (3-4), pp. 64-76.

7. Vasylychak, S. V., Kunitska-Ilyash, M. V. and Dubyna, M. R. (2017), The use of cryptocurrencies in modern economic systems of Ukraine: prospects and risks, *Scientific Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology. Economic Sciences Series*, Volume 19(76), pp. 19-25.

8. Kunyts'ka-Ilyash, M. V. and Bereziv'skyy, YA. P. (2021), Kontseptual'no-metodychni pidkhody do identyfikatsiyi typolohichnykh ta lohichno-strukturnykh kharakterystyk priorityetnykh haluzey ekonomiky, *Biznes Inform*, № 4, pp. 17-23.

9. Kuzmin O., Bublyk M., Shakhno A., Korolenko O., & Lashkun H. (2020), Innovative development of human capital in the conditions of globalization, *E3S Web of Conferences*, Vol. 166(13011), pp. 1-7.

10. Illiashenko O., Rudnichenko Ye., Momot T. and Havlovska N. (2020), The enterprise economic security system: the state assessment using management functional types, *International Journal for Quality Research*, Vol. 14(1), pp. 183-200.

11. Levytska O., Mulska O., Ivaniuk U. and Kunytska-Iliash M. (2020), Modelling the Conditions Affecting Population Migration Activity in the Eastern European Region: The Case of Ukraine, *Tem Journal*, Vol. 9, № 2, pp. 507-514.

Стаття надійшла до редакції 05 липня 2021 року

УДК 332.1

Власюк Н. І.,

natalilty1706@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9463-5626,

Researcher ID: F-1812-2019,

к.е.н., доц., доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Пікулик О. І.,

oksana.pikulyk@lnu.edu.ua, ORCID ID:0000-0002-7640-9158,

к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та публічного управління, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Без реформування місцевого самоврядування, здійснення процесів децентралізації неможливо подолати негативні процеси в соціально-економічному та культурному розвитку територіальних громад і регіонів, забезпечити суттєве підвищення рівня та якості життя більшої частини громадян України. Ключові напрями реформування системи місцевого самоврядування в Україні – розмежування повноважень між ними та органами виконавчої влади, між органами місцевого самоврядування різних рівнів, визначення територіальної основи органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, закріплення за кожним рівнем органів влади необхідного обсягу ресурсів та встановлення відповідальності органів місцевого самоврядування перед виборцями і державою. Недостатність власних стабільних джерел доходів значно обмежує вплив місцевих органів влади на соціально-економічний розвиток регіонів. Тому розширення та оптимізація джерел наповнення місцевих бюджетів є надзвичайно важливим завданням, вирішення якого сприятиме підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування і якісному виконанню покладених на них завдань і функцій. Питання удосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів та пошук резервів їх збільшення є надзвичайно актуальним в умовах бюджетної децентралізації та значного розширення повноважень, якими наділяються органи місцевої влади. У статті проведено аналіз сучасного стану формування та використання коштів місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів та реформування місцевого самоврядування, а також визначено основні шляхи нарощення власної фінансової бази органів місцевої влади для забезпечення ефективного виконання покладених на них функцій.*

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, місцеві бюджети, децентралізація, доходи і видатки місцевих бюджетів, бюджетна реформа.

Vlasyuk N.I.,

natalilty1706@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9463-5626,

Researcher ID: F-1812-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Financial and Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Pikulyk O.I.,

oksana.pikulyk@lnu.edu.ua, ORCID ID:0000-0002-7640-9158,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Public Administration, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

IMPROVING THE EFFICIENCY OF LOCAL BUDGET FORMATION IN THE CONTEXT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT REFORM IN UKRAINE

***Abstract.** Without reforming local self-government and implementation of decentralization processes, it is impossible to overcome the negative manifestations in the socio-economic and cultural development of territorial communities and regions, to ensure a significant increase in the level of life quality of most citizens of Ukraine. The key areas of reforming the system of local self-government in Ukraine are the division of powers between them and state executive bodies, between local self-government bodies of different levels, determining the territorial basis of local self-government bodies and executive bodies, assigning the necessary amount of resources to each level of local authorities*

as well as establishing the accountability of local governments to voters and the state. The lack of the own stable sources of income significantly limits the influence of local authorities on the socio-economic development of the regions. Therefore, the expansion and optimization of sources of filling local budgets is an extremely important task, the solution of which will help increase the level of financial independence of local governments and ensure high-quality performance of the tasks and functions assigned to them. The issue of improving the process of generating local budget revenues and finding reserves to increase them is extremely important in the context of budget decentralization and significant expansion of powers which are vested to local authorities. The article analyzes the current state of formation and use of local budgets in the context of decentralization of financial resources and local government reform, as well as identifies the main ways to increase the financial base of local governments to ensure effective implementation of their functions.

Key words: local self-government bodies, local budgets, decentralization, revenues and expenditures of local budgets, budget reform.

JEL Classification: H70

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-06>

Постановка проблеми. Світовий досвід господарювання засвідчує, що найефективніше економічні та соціальні проблеми на місцевому рівні здатні вирішити місцеві органи влади, які знаходяться безпосередньо у місцях дислокації таких проблем та знають, які з них є першочерговими та за рахунок яких джерел їх можна вирішити.

Крім цього, саме місцева влада може формувати сприятливі умови для забезпечення економічного зростання на місцях, в тому числі за рахунок залучення інвестицій, розвитку підприємництва, створення нових робочих місць та зростання самозайнятості населення. Від ступеня вирішення цих завдань безпосередньо залежать добробут місцевих мешканців, ступінь наповнення місцевих бюджетів, темпи зростання надходжень до державного бюджету, а отже – й зростання добробуту країни загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним проблемам джерел формування та напрямів використання коштів місцевих бюджетів у вітчизняній економічній науці присвячені праці таких вчених-економістів, як Ю. Набатова, Н. Бак, В. Ніколенко, Л. Простебі, Д. Лук'яненко та ін. Дослідження підходів щодо основних напрямків збільшення доходів місцевих бюджетів було висвітлено в наукових працях таких вітчизняних вчених, як Н. Євтушенко, Л. Чорній, О. Тимченко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану формування та використання коштів місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів та реформування місцевого самоврядування, а також пошук шляхів нарощення власної фінансової бази органів місцевої влади для забезпечення ефективного виконання покладених на них функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Централізація фіскальних функцій у руках держави значно обмежувала місцеві органи влади в реалізації основних функцій управління бюджетним процесом на місцях. Це проявлялося в їхній залежності від державного бюджету за рахунок збереження пріоритетності нормативного методу

розподілу бюджетних коштів та високої частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів, що суттєво посилювало залежність регіонів від централізованих коштів. З 2015 р. в результаті змін у бюджетному та податковому законодавстві вперше за часів незалежності було запроваджено децентралізацію системи міжбюджетних відносин.

На сьогоднішній день поняття “місцевий бюджет” розглядається як економічна категорія та як фінансовий план місцевих органів самоврядування.

Місцевий бюджет як економічна категорія – це система економічних (фінансових) відносин, які виникають між органами місцевого самоврядування, з одного боку, юридичними та фізичними особами, з іншого, між місцевими і державними органами влади й управління, а також між місцевими бюджетами різних рівнів із приводу формування та використання централізованого фонду фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування у процесі розподілу та перерозподілу ВВП для задоволення різнобічних соціально-культурних, комунально-побутових, інших потреб членів суспільства й регулювання соціально-економічних і фінансово-правових процесів на певній території [1].

За своєю формою місцевий бюджет – це основний фінансовий план органів місцевого самоврядування, за матеріальним змістом – централізований фонд їхніх фінансових ресурсів.

Місцевий бюджет складається із загального та спеціального фондів.

Загальний фонд бюджету включає:

- 1) всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду;
- 2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету;
- 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету);
- 4) фінансування загального фонду бюджету [1].

Доходи спеціального фонду: власні надходження бюджетних установ, митний експеримент для ремонту доріг, екологічний податок, інші надходження, пайова участь у розвитку

інфраструктури населеного пункту, кошти від продажу землі.

Відповідно до статті 9 Бюджетного кодексу України доходи місцевих бюджетів класифікуються за такими групами:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- трансферти [1].

Відповідно до Законів України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин” та “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи” виділимо основні види податків і зборів, які формують дохідну частину місцевих бюджетів.

1. Податок на доходи фізичних осіб. Так, на території міст обласного значення, районів, бюджетів об’єднаних територіальних громад розмежування даного податку відбувається наступним чином: до державного бюджету – 25%; до обласних бюджетів – 15%; до бюджетів міст обласного значення, районів, об’єднаних громад – 60%.

2. Державне мито (100% до місцевих бюджетів).

3. Податок на прибуток підприємств приватного сектору економіки (10% до обласних бюджетів).

4. Екологічний податок (до обласних бюджетів – 30%, до бюджетів міст обласного значення та районів – 25%).

5. Акцизний податок (ставка - 5%) з реалізації суб’єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти). Зарахування коштів до місцевих бюджетів здійснюється за місцем розміщення об’єктів, в яких провадиться діяльність, що підлягає оподаткуванню.

6. Збори за спеціальне використання природних ресурсів.

7. Місцеві податки і збори тощо [2, 3].

Неподатковими надходженнями визнаються:

- доходи від власності та підприємницької діяльності;
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- інші неподаткові надходження.

Надходження місцевого бюджету передбачають доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від місцевих запозичень, повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред’явлення цінних паперів [1].

Реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади є однією зі складових конституційної реформи в Україні. Кінцевою метою є децентралізація та розширення кола повноважень місцевої влади з урахуванням принципів субсидіарності, деконцентрації влади та фінансових ресурсів. Реформа децентралізації в Україні розпочалася в 2014 році і триває й досі.

Перехід до децентралізованого управління є характерною ознакою для великої кількості як розвинених країн, так і тих, що розвиваються.

Зазначений процес зумовлений прагненням країн до підвищення ефективності надання державних послуг, усунення макроекономічної нестабільності та прискорення процесу економічного зростання.

Децентралізація – це інструмент для зростання громад і, як наслідок, регіонів. Децентралізація повинна здійснюватися шляхом перерозподілу повноважень між державними та місцевими органами влади фінансових ресурсів з метою зміцнення незалежності місцевих органів влади. Процес децентралізації повинен супроводжуватися зростанням уваги держави до регіональної політики. Все це сприятиме подальшому розвитку місцевого господарства та покращенню добробуту громад.

З розвитком інституту місцевого самоврядування змінюється зміст і роль місцевих бюджетів. Організаційний устрій муніципальної влади визначає значимість місцевих бюджетів у бюджетній системі країни, в потенціалі використання централізованих на різних рівнях фінансових ресурсів для вирішення соціально-економічних, соціокультурних, комунально-побутових проблем.

Відповідно до Бюджетного кодексу України всі місцеві бюджети є самостійними, що забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом місцевих органів влади визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одна від одної розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети [1].

На даний час у межах реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні проводиться активна робота щодо формування спроможних територіальних громад. Бюджети об’єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, у результаті чого забезпечується виконання одного із напрямків реформи міжбюджетних відносин – переходу від триступеневої до двоступеневої бюджетної системи.

Реформа децентралізації дозволила суттєво наростити доходну частину місцевих бюджетів. Однак у той же час фінансування більшої частини видатків, пов’язаних із життєдіяльністю територіальних громад, тепер здійснюється за рахунок їхніх бюджетів.

Самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів [1].

Основою фінансової самостійності місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів, у формуванні яких безпосередню участь бере держава.

Станом на 01.01.2021 в Україні сформовано 1952 місцевих бюджетів (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість та типи місцевих бюджетів України на 2021 рік

Типи місцевих бюджетів	Кількість місцевих бюджетів	Питома вага, %	з них мають взаємовідносини з державним бюджетом	Питома вага місцевих бюджетів, які мають взаємовідносини з державним бюджетом
обласні бюджети, бюджет АРК	25	1,3	24	1,5
бюджети міст республіканського та обласного значення	13	0,7	1	0,0
районні бюджети	136	7,0	119	7,5
бюджети об'єднаних територіальних громад	1469	75,3	1438	91,0
бюджети районів у містах обласного значення	35	1,8	-	-
бюджети міст районного значення	6	0,3	-	-
бюджети селищ міського типу	39	2,0	-	-
бюджети сіл (сіл)	229	11,6	-	-
Разом	1952	100,0	1582	100,0

Джерело: складено автором на основі [4]

Найбільшу питому вагу серед місцевих бюджетів України складають бюджети об'єднаних територіальних громад – 75,3 %, на другому місці – бюджети сіл 11,6 %, районні бюджети – 7,0 % та бюджети селищ міського типу – 2,0 %.

Зазначимо, що серед наведених вище типів бюджетів відносини з державним бюджетом мають

лише бюджети ОТГ (91,0 %), районні бюджети (7,5 %), бюджети міст республіканського або обласного значення та обласні бюджети (1,5 %).

Проаналізуємо динаміку та структуру доходів місцевих бюджетів Львівської області за 2018-2020 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Доходи місцевих бюджетів Львівської області за 2018-2020 рр.

Доходи	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Відхилення у % 2020 від 2018	Відхилення у % 2020 від 2019
	сума, млн грн	частка, %	сума, млн грн	частка, %	сума, млн грн	частка, %		
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Податкові надходження, всього	13278,8	38,1	15567,4	45,1	16688,2	57,3	125,7	107,2
у тому числі:								
- податки на доходи, на прибуток	8671,8	24,9	10462,8	30,3	11210,6	38,5	129,3	107,1
- внутрішні податки на товари і послуги	924,4	2,6	930,2	2,7	1091,6	3,7	118,1	117,3
- місцеві податки і збори	3168,0	9,1	3902,3	11,3	4152,7	14,2	131,1	106,4
- рентна плата та плата за використання природних ресурсів	196,8	0,6	203,4	0,6	181,3	0,6	92,1	89,1

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
- інші податки і збори	317,4	0,9	68,7	0,2	52,0	0,2	16,4	75,7
Неподаткові надходження, всього	1456,8	4,2	1456,7	4,2	1237,2	4,2	84,9	84,9
у тому числі: - доходи від власності та підприємницької діяльності	122,7	0,4	116,6	0,3	90,2	0,3	73,5	77,4
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	378,0	1,1	364,2	1,0	261,0	0,9	69,0	71,7
- інші неподаткові надходження	264,6	0,8	373,7	1,1	291,0	1,0	109,9	77,9
- власні надходження бюджетних установ	691,5	1,9	602,2	1,7	594,9	2,0	86,0	98,8
Доходи від операцій з капіталом, всього	364,8	1,0	627,2	1,8	682,0	2,3	186,9	108,7
у тому числі: - надходження від продажу основного капіталу	117,3	0,3	331,8	0,9	251,9	0,9	у 2,1 р.	75,9
- кошти від продажу землі і нематеріальних активів	247,4	0,7	295,4	0,9	430,2	1,5	173,8	145,6
Цільові фонди	1,3	0,0	2,3	0,0	0,8	0,0	61,5	34,8
Разом доходів	15101,6	43,3	17653,7	51,1	18608,1	63,9	123,2	105,4
Офіційні трансферти від органів державного управління	19738,7	56,7	16841,4	48,8	10527,0	36,1	53,3	62,5
Всього доходів	34840,3	100,0	34495,0	100,0	29135,62	100,0	88,6	84,4

Джерело: складено автором на основі [6]

Частка податкових надходжень зростає за аналізований період на 25,7 %, а порівняно з попереднім періодом на 7,2 %, що є позитивним та свідчить про збільшення регулярних платежів у бюджет. Разом з тим, позитивною тенденцією є зменшення частки офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів (з 57,6 % до 36,1 %), що

свідчить про зростання фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та зміцнення їхньої фінансової бази.

Табл. 3 дає змогу проаналізувати видатки місцевих бюджетів Львівської області за 2018-2020 рр.

Видатки місцевих бюджетів Львівської області за 2018-2020 рр.

Видатки	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Відхилення у % 2020 від 2018	Відхилення у % 2020 від 2019
	сума, млн грн	частка, %	сума, млн грн	частка, %	сума, млн грн	частка, %		
Державне управління	1619,2	4,5	2001,6	5,7	2436,4	8,1	150,5	121,7
Освіта	10122,8	28,3	11562,5	33,0	12332,4	41,2	121,8	106,7
Охорона здоров'я	5660,4	15,8	5302,8	15,1	2803,1	9,4	49,5	52,8
Соціальний захист і соціальне забезпечення	9767,1	27,3	6440,6	18,4	1377,9	4,6	14,1	21,4
Культура і мистецтво	834,5	2,3	949,5	2,7	913,7	3,1	109,4	96,2
Фізична культура і спорт	281,4	0,8	371,5	1,1	355,2	1,2	126,2	95,6
Житлово-комунальне господарство	1506,2	4,2	1873,5	5,4	1461,4	4,9	97,0	78,0
Економічна діяльність	5235,6	14,6	5468,5	15,6	7098,3	23,7	135,6	129,8
Інша діяльність	223,0	0,6	347,4	1,0	354,8	1,2	159,1	102,1
Разом видатків	35250,3	98,6	34317,8	98,1	29133,2	97,3	82,6	84,9
Міжбюджетні трансферти	479,4	1,4	658,9	1,9	798,6	2,7	166,6	121,2
Всього видатків	35729,7	100,0	34976,8	100,0	29931,9	100,0	83,8	85,6

Джерело: складено автором на основі [6]

Аналіз показує, що найвищими темпами зростали показники видатків на державне управління (50,5 %), освіту (21,8 %) та фізкультуру і спорт (26,2 %). До позитивних тенденцій слід віднести зростання протягом аналізованого періоду видатків на економічну діяльність (35,6 %), а до негативних – скорочення видатків на ЖКГ.

На сьогодні постійне прагнення до самостійності місцевих бюджетів, до подальшого розвитку та зміцнення місцевого самоврядування вимагає більшої фінансової незалежності та життєздатності органів місцевої влади. У зв'язку з цим постає питання пошуку нових інструментів та методів збільшення доходів місцевих бюджетів. Важливе значення має закріплення за місцевими бюджетами таких податків, які гарантуватимуть органам місцевого самоврядування стабільні надходження доходів та їх рівномірний горизонтальний розподіл.

В Україні основними джерелами наповнення дохідної бази місцевих бюджетів є закріплені доходи та офіційні трансферти, тому місцевим органам влади необхідно впливати на розвиток бази надходжень закріплених доходів і збільшення частки власних доходів.

Зокрема, необхідно забезпечувати:

- підтримку підприємств, що створюють нові робочі місця й збільшують фонд оплати праці;
- збільшення можливості впливу органів місцевого самоврядування на наповнюваність місцевих бюджетів;

- застосування режиму жорсткої економії бюджетних коштів;

- сприяння розвитку малого й середнього бізнесу;

- збільшення доходів від місцевого господарства, забезпечення прибутковості комунальних підприємств [5].

Для розвитку місцевих бюджетів територіальних громад в Україні потрібно посилити фінансову незалежність цих бюджетів.

Разом з тим, закріплення певної частини загальнодержавних податків на рівні бюджетів територіальних громад може стати ще одним джерелом надходжень місцевих бюджетів. До цієї частини можна віднести такі податки: акцизний податок з вітчизняних товарів, податок на прибуток та ПДВ.

Крім цього, з метою зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів доцільно вжити такі заходи:

- запровадити автоматичну систему індексації розміру податків з жорсткими ставками (передусім стосовно єдиного податку);

- прорахувати можливість зменшення частки трансфертів і збільшення частки цільових субвенцій у трансфертах з Державного бюджету України;

- дотримуватися цільового та ефективного витрачання коштів місцевих бюджетів, особливо з бюджету розвитку;

- активно залучати інвестиції в інтелектуальний розвиток, тобто підвищувати кваліфікацію діючих кадрів [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Незважаючи на значні успіхи України в процесі формування нових організаційно-територіальних громад, потрібно зазначити, що, окрім закріплення певної частини загальнодержавних податків на рівні бюджетів територіальних громад, важливе значення має необхідність нарощення власної доходної бази бюджетів місцевого самоврядування для забезпечення фінансової самостійності у процесі реалізації власних функцій.

При плануванні видаткової частини місцевого бюджету доцільно враховувати структуру видатків території, яка зумовлена кількістю населення, кліматичними умовами, аграрним чи промисловим напрямом виробництва, пріоритетними напрямками розвитку економіки на цій території.

У перспективі дослідження варто акцентувати увагу на інституційній та правовій базах міжбюджетного фінансування, відстеженні невідповідності між зобов'язаннями за видатками та джерелами фінансування, а також підвищенні стимулів у місцевих органах влади для гарантування надходжень до бюджету.

Для зміцнення фінансової основи органів місцевого самоврядування і надання їм досить широких повноважень необхідно прагнути до досягнення реальної бюджетної самостійності і фінансової децентралізації через удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин, посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів, підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів та посилення контролю і відповідальності за дотриманням бюджетного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Закон України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19_2

3. Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.

4. Державний веб-портал бюджету для громадян Open Budget – Місцеві бюджети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: openbudget.gov.ua.

5. Набатова Ю. О. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів / Набатова Ю. О., Ус Т. В. // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100>.

6. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.

REFERENCES

1. Biudzhetyj kodeks Ukrainy, available at: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Biudzhethoho kodeksu Ukrainy schodo reformy mizhbiudzhethnykh vidnosyn”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.
3. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Podatkovooho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo podatkovoi reformy”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
4. Derzhavnyj veb-portal biudzhetu dlia hromadian Open Budget - Mistsevi biudzhety, available at: openbudget.gov.ua.
5. Nabatova, Yu. O. and Us, T. V. Formuvannia mistsevykh biudzhetyv v umovakh detsentralizatsii finansovykh resursiv, Efektyvna ekonomika, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100>.
6. Ministerstvo finansiv Ukrainy, available at: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.

Стаття надійшла до редакції 28 липня 2021 року

УДК 640.43:330.341

Завадинська О. Ю.,

zavadinskie@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9538-3419,

к.т.н., доц., доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

Дубчак Є.,

zenya.dubchak19@gmail.com,

магістрант, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

ДІАЛЕКТИКА РОЗВИТКУ ЯКОСТІ ПОСЛУГ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У даній науковій статті ставиться завдання проаналізувати "поняття якості" в динаміці його розвитку в індустрії гостинності України. В процесі розвитку індустрії гостинності питання якості посідають одне з важливих місць. Ключовим моментом у формуванні якості є процес взаємодії туристичних фірм і готельно-ресторанних комплексів. Встановлено, що зміна форм власності, інтеграція України у світовий простір стали початком нових підходів до формування якості сервісних послуг готелів, ресторанів і туристичних фірм. На основі аналізу діяльності туристичної фірми "Супутник" (туроператор з багаторічним досвідом роботи на ринку туристичних послуг України), а також враховуючи опрацювання наукових джерел з даного питання, авторами робиться спроба систематизувати діалектику розвитку, поняття якості за останні десятиліття. Хронологічні межі дослідження: 70-80-ті роки ХХ століття та період ринкових відносин у незалежній Україні. Логічним і своєчасним є судження про важливість якості послуг в умовах всесвітньої пандемії коронавірусу COVID-19. Доведено, що наслідком всесвітньої пандемії коронавірусу стала поява цілого ряду новітніх технологій обслуговування клієнтів туристичними фірмами і готельно-ресторанними комплексами. Актуальним є бачення історичної динаміки розвитку поняття якості як фактора привабливості індустрії гостинності та її рушійної сили. Зроблено висновок, що готельно-ресторанні господарства і туризм як одні з високорентабельних сфер світової економіки в ХХІ столітті стають провідним напрямом економічного і соціального розвитку України.*

Ключові слова: діалектика, розвиток, якість, послуги, туристичні фірми, готельно-ресторанні комплекси.

Zavadynska O. Yu.,

zavadinskie@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9538-3419,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel-Restaurant Business, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

Dubchak E.,

zenya.dubchak19@gmail.com,

Master's degree student, Kiev National University of Culture and Arts, Kyiv

DIALECTICS OF SERVICE QUALITY DEVELOPMENT IN THE HOSPITALITY INDUSTRY IN UKRAINE

***Abstract.** The following scientific article aims to analyze the "concept of quality" in the dynamics of its development in the hospitality industry of Ukraine. In the process of hospitality industry development, quality issues occupy one of the important places. The key point in the formation of quality is the process of interaction between travel agencies and hotel&restaurant enterprises. It is determined that the change of forms of ownership as well as integration of Ukraine into the global economic space were the beginning of new approaches to the formation of services quality for hotels, restaurants and travel agencies. Based on the analysis of the travel company "Sputnik" activities (tour operator with many years of experience in the market of tourist services in Ukraine), as well as taking into account the analysis of scientific sources on this issue, the authers try to systematize the dialectic of development and the concept of quality in recent decades. Chronological boundaries of the study: 70-80s of the XX century and the period of market relations in independent Ukraine. It is logical and timely to judge the importance of service quality in the context of the global coronavirus pandemic COVID-19. It is proved that the consequence of the global coronavirus pandemic was the*

emergence of a number of new technologies for customer service by travel agencies and hotel&restaurant enterprises. The vision of the historical dynamics of the development of the concept of quality as a attractiveness factor in the hospitality industry and its driving force is relevant. It is concluded that hotel&restaurant enterprises and tourism industry being profitable areas of the world economy in the XXI century are becoming a leading area of economic and social development in Ukraine.

Key words: dialectics, development, quality, services, travel companies, hotel&restaurant enterprises.

JEL Classification: D29, I31, L80, L83

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-07>

Постановка проблеми. Дослідження динаміки розвитку поняття якості послуг індустрії гостинності є важливим і актуальним для розуміння специфіки розвитку сфери послуг даного напрямку. Постановка проблеми відповідає вимогам сьогодення, тому що поняття якості набуває все більшого і більшого актуалізованого значення.

Для розуміння її (якості) – сьогоднішньої і тим паче завтрашньої – необхідне розуміння динаміки розвитку поняття “якість”, факторів впливу на неї, особливо в частині взаємодії туристичних фірм і готельно-ресторанних комплексів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування якості та взаємодії готельно-ресторанних комплексів і туристичних фірм на шляху до надання якісних послуг були об’єктом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові праці з туризму, маркетингу, менеджменту. При написанні статті були досліджені праці Р. Ланкара [11], Ф. Коллера [12], Агафонова Л. Г. [1], Азар В. [2], Александрова А. Ю. [3], Байлик С. [5]. Базою дослідження стали також звітність профільних спеціалізованих об’єднань господарювання в сфері індустрії гостинності [13], а також матеріали Всесвітньої туристичної організації [10], звітні матеріали профільних асоціацій [13], архівні документи туристичної фірми “Супутник” [4], власні спостереження та висновки. Основою інформаційної бази дослідження є нормативно-правові акти та закони України [7].

Постановка завдання. У науковій статті ставиться завдання проаналізувати “поняття якості” в динаміці його розвитку в індустрії гостинності України. За основу береться хронологічний період 70-80-х років ХХ століття та період ринкових відносин у незалежній Україні. Виконання даного завдання відбувається шляхом вивчення досвіду роботи туристичного оператора “Супутник” та аналізу ряду наукових джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття запоруки надання високоякісних послуг у взаємодії готельно-ресторанних комплексів і туристичних фірм відносно періоду розвитку індустрії гостинності України досить молоде. Постановка цього питання збігається з початком ринкових відносин у сфері туризму і готельно-ресторанного бізнесу і знаходиться в історичному періоді кінця 80-х років минулого століття.

Через обмеженість готельно-ресторанних і туристичних послуг у радянський період існування України не ставилася за мету якість, а цілком задовольнялася можливість наявного факту їх існування. Головним показником стала кількість місць у готелях та ресторанах на загальний об’єм населення конкретного регіону. Туристична сфера була досить заполітизована, а реалізація потреб у подорожах та екскурсіях задовольнялася системою фактично трьох туристичних структур – “Інтурист” (пріоритет – обслуговування іноземних туристів), “Супутник” (пріоритет – молодіжний туризм) та Бюро подорожей і екскурсій (пріоритет – екскурсійне обслуговування, в основному з метою патріотичного виховання у відповідності до ідеологічного спрямування влади). Сервіс готельних послуг (за винятком готелів системи “Інтурист” та номенклатурних, що були у підпорядкуванні партійних і владних структур) в основному зосереджувався навколо поняття “місце для ночівлі”. Аналогічною виявлялася система ресторанного обслуговування, яка за винятком, характерним і для готелей, обумовлювала безпосередній факт харчування. Наслідками цього ставали одноманітність меню і досить низький рівень обслуговування. Прояви креативності в сучасному розумінні цього поняття практично були відсутні. Певну відмінність складала готелі та ресторани, що функціонували в Києві як столиці України, та в місцях підвищеного туристичного запиту – Крим, Закарпаття, міста Одеса, Львів.

До причин, що подібним чином характеризують доринковий період в аспекті даного питання, цілком логічно можна віднести відсутність конкуренції в сфері готельно-ресторанних і туристичних послуг, а також несформовані культурні запити населення.

Фальсифікацією історії було б стверджувати, що за часів Радянського Союзу уряд країни не проявляв піклування про сферу послуг індустрії гостинності. Наведено один із прикладів, що став результатом аналізу архівних джерел при підготовці даної наукової статті [4].

З перших років діяльності БММТ “Супутник” ЦК ВЛКСМ України уряд республіки приймав постанови з метою державної підтримки зусиль цієї молодіжної туристичної організації по розширенню географії туристичних подорожей та екскурсій молоді, підвищенню якості обслуговування туристів, зміцненню матеріально-технічної бази молодіжного туризму в Україні. Зокрема, постанова від

27 вересня 1974 р. Ради Міністрів УРСР “Про заходи в подальшого розвитку молодіжного туризму в Українській РСР” [9] зобов’язувала міністерства і відомства, облвиконкоми, Київський і Севастопольський міськвиконкоми покращити обслуговування радянських та іноземних туристів, які подорожували по лінії БММТ “Супутник” ЦК ВЛКСМ. Урядовий документ зобов’язував відповідні відомства та організації виділити для потреб Бюро міжнародного молодіжного туризму 7750 місць у готелях, 6080 – у ресторанах і 8650 – у кафе, 690 автобусів, транспортні організації мали надати річкові і морські судна, літаки, потяги для організації круїзних і чартерних подорожей та виділити необхідну кількість місць на рейсових суднах, літаках, потягах для здійснення перевезень згідно з графіком інтуристів на внутрішніх маршрутах.

Проте, як у вищепроаналізованій постанові уряду, так і в інших документах питання “якості послуг” носило досить загальний, швидше декларативний характер. Натомість проблема взаємодії суб’єктів гостинності взагалі не зазначалася. Реально з’являється вона лише з початком зародження ринкових відносин, з початком капіталізації сфери послуг і виникнення в ній приватного сектору. У вимірі часу це був період кінця 80-х-початку 90-х років.

Саме зміна форм власності, інтеграція України у світовий простір стали початком нових підходів до формування сервісних послуг готелів, ресторанів і туристичних фірм.

Початок 90-х років минулого століття характеризується появою значної кількості об’єктів готельно-ресторанного типу і туристичних компаній. За статистикою профільних галузевих об’єднань (асоціацій) [10, 13] тільки за період 1990-1995 рр. кількість готелів збільшилася на 20%, а кількість ресторанів подвоїла цей показник. За даний період часу в Україні було зареєстровано більш ніж 1000 туристичних підприємств, їх діяльність із 1995 року починає регламентуватися Законом України “Про туризм” [7] та ліцензуватися за ознаками туроператорства і турагентства. Як запорука гарантії надання послуг вводиться поняття “банківська гарантія” (відповідно для класичних туроператорів – еквівалент 20 тис. євро, для внутрішніх туроператорів еквівалент – 10 тис. євро, а для турагентів еквівалент – 2 тис. євро).

Значною віхою є поява на ринку послуг підприємств з іноземним капіталом, що привнесли у вітчизняний бізнес нові технології, нові маршрути і нові стандарти якості. Першими в туристичному бізнесі стали компанії “TEZ – tour” і “Tourtess”.

Поява в готельній сфері об’єктів світових брендів мереж докорінно починає змінювати систему готельно-ресторанного обслуговування. За роки незалежності в Україні зареєструвалися готелі “Редісон”, “Інтерконтиненталь”, “Хаят”, “Хілтон”, “Ібіс” та багато інших.

- У цілому наслідком цих змін в Україні стали:
- збільшення кількості надання послуг;
 - докорінні зміни в якості обслуговування;

- виникнення конкурентності як руйнівної сили позитивних змін;
- поява новітніх технологій сервісу;
- створення значної кількості додаткових робочих місць;
- збільшення відрахувань у державний бюджет;
- формування у громадян України нового рівня культурних запитів на створення послуг індустрії гостинності;

- цілісне інтегрування України у світову готельну, ресторанну і туристичну спільноту;
- популяризація України у світі, в тому числі її національних культурологічних особливостей, пам’яток історії та культури.

Все це сприяло розвитку інфраструктури готельно-ресторанного та туристичного обслуговування, і перш за все розширенню транспортних (зокрема, авіаційних) коридорів та реконструкції і ремонту доріг.

Вагомим є початок розуміння нашими співгромадянами поняття якості послуг. Натомість безпосередні учасники процесу (готелі, ресторани, турфірми) стають ініціаторами “боротьби” за якість.

Загальноприйнятим є твердження, що ринок готельно-ресторанних і туристичних послуг постійно змінюється, маючи в собі зростаючу динаміку.

Готельно-ресторанні господарства і туризм як одні з високорентабельних сфер світової економіки в XXI столітті стають провідним напрямом економічного і соціального розвитку України. У сучасному світі туризм формує економіку багатьох держав, розширяє кордони співробітництва та стає важливою передумовою для стабільного розвитку світової індустрії гостинності. В усьому світі готельно-ресторанний бізнес і туризм є одним із найбільш привабливих для інвесторів, а його рентабельність у розвинутих країнах не буває нижчою, ніж 40%, при цьому досягаючи в “туристичних” зонах позначки 100% [10].

Ефективність організації готельно-ресторанного і туристичного господарства залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів, що мають широкий вплив на їх подальший розвиток.

Завдяки аналізу чималої кількості джерел, авторство яких належить у тому числі Агафоновій Л. “Туризм, готельний та ресторанный бізнес і ціноутворення, конкуренція, державне регулювання” [1], Азар В. “Дифференціація цін в гостиницах” [2], Александровій А. “Международный туризм” [3], Байлик С. “Гостиничное хозяйство: проблемы, перспективы, сертификация” [5], Виноградській А. “Стратегія готельного бізнесу в Україні” [6], до внутрішніх чинників можна віднести:

- сприятливу інвестиційну політику держави;
 - стабільність політичної ситуації в країні;
 - наявність культурно-історичного потенціалу.
- Зовнішні фактори продиктовані:
- взаємною політичною і економічною повагою країн-учасників даного процесу;
 - ефективністю транспортних коридорів;
 - існуючим режимом візової політики.

Порівняльна таблиця розвитку турфірм і готельно-ресторанних комплексів

Рік	Вид галузі		
	туризм	готелі	ресторани
Кінець 80-х років	Існування фактично трьох систем туристичних організацій: “Інтурист”, Бюро подорожей та екскурсій, “Супутник”.	Державні, комунальні та відомчо-номенклатурні з рівним обслуговуванням 3*.	Основна кількість, як заклади харчування з підвищеним рівнем обслуговування в місті Києві.
2020 рік	Функціонування в Україні більш ніж 5000 суб’єктів туристичної діяльності (туроператорів та турагентів)	Крім стрімкого зростання кількості готелів (збільшення більш ніж на 50%), функціонування світових брендів: “Radisson”, “Hilton”, “Hyatt”, “Ibis” та інші.	Суттєві якісні і кількісні зміни (кількість ресторанів збільшилася більш ніж на 70%), формування нового типу ресторанної культури.

Готельно-ресторанний і туристичний бізнес активно розвивається, знаходячи нові якісні риси та нові імпульси свого розвитку. Світовий ринок послуг цього бізнесу постійно змінюється, має динамічну структуру, розвивається у взаємодії з іншими ринками товарів та послуг, відчуваючи вплив з боку ринкового середовища. На світовому ринку туристичних та готельно-ресторанних послуг часто відбуваються структурні зміни пропозицій та попиту, різні коливання цін, змінюється структура, з’являються нові види угод, здійснюється диверсифікація послуг. Натомість для отримання кінцевої якості послуг важливою залишається чітка взаємодія туристичних і готельно-ресторанних закладів.

Розвиток в Україні ринкових відносин, формування сучасної моделі економічного зростання супроводжується невідпинною інтеграцією у світову систему господарювання. На шляху інтеграції країни до світового економічного простору головним завданням є створення оптимальних умов взаємодії з зовнішніми ринками, у тому числі туристичних і готельно-ресторанних послуг.

За роки своєї новітньої формації галузь індустрії гостинності України зробила надзвичайно важливий еволюційний крок у своєму розвитку. За допомогою спеціально вибудованої таблиці представляється власна спроба порівняльної характеристики галузі за останні 30 років.

Інформація щодо порівняльної характеристики в туристичній та готельно-ресторанній справі засвідчує про величину змін, що відбулися за тридцятилітній період ринкових відносин в Україні, який збігається з роками її незалежності.

Особливим періодом випробування сфери індустрії гостинності на якість став період карантинних обмежень у зв’язку з епідемією коронавірусу. В цей період поняття якості стало як ніколи раніше чітко обумовленим фактором існування галузі туризму і готельно-ресторанного бізнесу взагалі. COVID-19 – це справжній виклик послугам сфери гостинності. Вона зберігає своє існування завдяки неймовірно широким аспектам боротьби за якість, в тому числі з урахуванням виконання санітарно-гігієнічних вимог, обумовлених законодавством України та інших країн світу.

Наслідком всесвітньої пандемії коронавірусу стала поява цілого ряду новітніх технологій обслуговування своїх клієнтів туристичними фірмами і готельно-ресторанними комплексами.

Серед перших – це віртуальні екскурсії, в тому числі абсолютно нового технологічного формату. Також досить суттєві розширення можливостей внутрішнього туризму (тому що він, незважаючи на різні форми міжнародних карантинних обмежень, є реально доступним). У туристичних пропозиціях ряду турфірм України з’явилися кардинально нові напрямки міжнародного гатунку, які раніше за рахунок більш широкого спектра вибору залишалися поза увагою. Прикладом може слугувати доміканський напрямок та освоєння нових курортів Єгипту (Марса-ель-Алам).

Готельно-ресторанні комплекси не лише вдосконалили свої пропозиції і в сервісі обслуговування “замовлення з адресною доставкою”, але і пройшли серйозний еволюційний шлях якості, розширення асортименту й оптимізації поняття ціноутворення. На окрему увагу заслуговує те, що під час карантинних обмежень у соціальних мережах, засобах масової інформації проводиться значна кількість онлайн-зустрічей із спеціалістами професійних вебінарів, тренінгів та інших форм із удосконалення майстерності.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Головним висновком даної статті є розуміння діалектики розвитку, поняття “якість” у контексті її історичного розвитку і взаємодії (для досягнення якості) таких складових індустрії гостинності, як туристичні фірми і готельно-ресторанні комплекси.

Як зазначалося під час Міжнародної туристичної конференції “Туризм. Restart” [8], яка відбулася в онлайн-режимі 23 квітня в Одесі, “якість” – це те головне, що буде надзвичайно актуальним у наданні послуг в індустрії гостинності в післякарантинний період. Беззаперечним є факт того, що дане питання постійно буде знаходитися в полі зору науковців і практиків та знайде своє подальше вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання : навч. посібник / Агафонова Л. Г., Агафонова О. С. – К. : Знання України, 2002. – 358 с.
2. Азар В. Дифференциация цен в гостиницах / В. Азар // ОТЕЛЬ. – 2001. – № 12 / 1. – С. 19-23.
3. Александрова А. Ю. Международный туризм : учебник / Александрова А. Ю. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
4. Туристична фірма “Супутник”. Архівні документи 2010-2020 рр.
5. Байлик С. Гостиничное хозяйство. Проблемы, перспективы, сертификация / С. Байлик. – М. Київ : ВИРА-Р, 2001. – 208 с.
6. Виноградська А. Стратегія готельного бізнесу в Україні / А. С. Виноградська // Бізнес-інформ. – 2016. – № 9-10. – С. 122-127.
7. Закон України “Про туризм” : станом на 15 вересня 1995 р. : офіц. вид. / Верховна Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2011. – 32 с. – (Закони України).
8. Матеріали Міжнародної туристичної конференції “Туризм. Restart”.
9. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України : монографія / В. І. Мацола / ІРД НАН України ; [ред. кол. М. І. Долішній / (відп. ред.)]. – Львів, 1997. – 98 с.
10. Всесвітня туристична організація. Матеріали та документи, 2020 р.
11. Дайан А. Академия рынка: маркетинг / А. Дайан, Ф. Букерель, Ланкар Р. и др.; [пер. с фр.]. – М. : Экономика, 2014. – 572 с.
12. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм : учебник / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз; [пер. с англ.]. – [4 изд.]. – Электронные текстовые данные (1 файл; 102 Мб). – М. : ЮНИТИ, 2015. – 1071 с. – Доступ из локальной сети Финуниверситета (чтение, печать, копирование). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elibr.fu.ru/ebook/Kotler-marketing-tourism.pdf>.
13. Всеукраїнська асоціація туристичних операторів (ВАТО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uata.com.ua>.

REFERENCES

1. Ahafonova, L. H. and Ahafonova, O. Ye. (2002), *Turyzm, hotel'nyj ta restorannyj biznes: Tsinoutvorennia, konkurentsia, derzhavne rehuliuвання : navch. posibnyk, Znannia Ukrainy, K.*, 358 s.
2. Azar V. (2001), *Dyfferentsyatsiya tsen v hostynnytsakh, Otel'*, № 12 / 1, s. 19-23.
3. Aleksandrova, A. Yu. (2002), *Mezhdunarodnyj turizm : uchebnyk, Aspekt Press, M.*, 470 s.
4. Turystychna firma “Suputnyk”. *Arkhivni dokumenty 2010-2020 rr.*
5. Bajlyk S. (2001), *Hostynnychnoe khoziajstvo. Problemy, perspektivy, sertyfykatsiya, VYRA-R, M.* – Kyiv, 208 s.
6. Vynohrads'ka A. (2016), *Stratehiiia hotel'noho biznesu v Ukraini, Biznes-inform, № 9-10, s. 122-127.*
7. *Zakon Ukrainy “Pro turizm” : stanom na 15 veresnia 1995 r. : ofits. vyd. (2011), Verkhovna Rada Ukrainy, Parlam. vyd-vo, K., 32 s. – (Zakony Ukrainy).*
8. *Materialy Mizhnarodnoi turystychnoi konferentsii “Turyzm. Restart”.*
9. Matsola, V. I. (1997), *Rekreatsijno-turystychnyj kompleks Ukrainy : monohrafiia, IRD NAN Ukrainy ; red. kol. M. I. Dolishnij / (vidp. red.), L'viv, 98 s.*
10. *Vsesvitnia turystychna orhanizatsiia. Materialy ta dokumenty, 2020 r.*
11. *Akademyia rynku: marketynh / A. Dajan, F. Bukerel', Lankar R. y dr.; per. s fr. (2014), Ekonomyka, M., 572 s.*
12. *Kotler F. Bouen Dzh. and Mejkenz Dzh. (2015), Marketynh. Hostepryymstvo. Turyzm : uchebnyk, per. s anhl., 4 nd ed, Elektronnye tekstovye dannye (1 fajl; 102 Mb), YuNYTY, M., 1071 s. – Dostup yz lokal'noj sety Fynuniversityteta (chtenye, pechat', kopyrovanye), available at: <http://elibr.fu.ru/ebook/Kotler-marketing-tourism.pdf>.*
13. *Vceukrains'ka asotsiatsiia turystychnykh operatoriv (VATO), available at: <https://uata.com.ua>.*

Стаття надійшла до редакції 15 липня 2021 року

УДК 334.72:005.35

Колянюк О. В.,

oksana_20121961@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1141-1513,

Researcher ID: F-7785-201,

к.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

***Анотація.** В умовах перманентної політичної та економічної кризи в Україні, непередбачуваних викликів внутрішнього та зовнішнього середовища актуальним є обґрунтування детермінант управління інвестиціями на регіональному та місцевому рівнях та стимулювання соціально-економічного розвитку. Україна потребує суттєвих структурних змін, а це неможливо без формування механізму відтворення цілісної національної економіки. Обґрунтовано рубрику ефективності управління інвестиціями та можливі напрями її підвищення в умовах нестабільного середовища. Досліджено прагматику економічної ситуації України, проаналізовано напрацювання відомих наукових економічних шкіл у питаннях управління інвестиціями на регіональному та місцевому рівнях. Обґрунтовані теоретико-методичні засади оцінювання ефективності управління інвестиціями. Оскільки йдеться про перехід до регульованої ринкової економіки, можна передбачити, що методологічно і практично постає досить складне питання взаємодії процесу планування інвестицій із ринковим механізмом, якому не притаманний плановий диктат. Тому роль планування має бути докорінно змінена таким чином, щоб воно не тиснуло і не заважало розвитку ринкових відносин в інвестиційному комплексі. Запропоновано напрями підвищення результативності використання важелів управління інвестиціями в умовах нестабільного середовища. Зроблено висновок, що важелі стабілізаційної політики працюють не тільки в періоди кризи, а й у випадках необхідності закріплення досягнутого рівня розвитку, підтримки загальної економічної рівноваги за повної зайнятості, стійкого зростання економіки, стабільного рівня цін і збалансованого платіжного балансу, запобігання небажаного виходу параметрів економіки за допустимі межі через вплив на сукупний попит чи сукупну продукцію. Зокрема, підвищення результативності управління економічної політики має проводитися в розрізі цільового, функціонального та ресурсного підходів.*

Ключові слова: управління, інвестиції, інновації, конкурентноспроможність, адаптивні важелі, інституційне середовище, механізм.

Kolyanko O.V.,

oksana_20121961@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1141-1513,

Researcher ID: F-7785-201,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

FEATURES OF THE INVESTMENT MANAGEMENT MECHANISM IN THE CONDITIONS OF AN UNSTABLE ENVIRONMENT

***Abstract.** In the conditions of permanent political and economic crisis in Ukraine, unpredictable challenges of internal and external environment, it is important to substantiate the determinants of investment management at the regional and local levels and create incentives for socio-economic development. Ukraine needs significant structural changes, and this is impossible without the development of a mechanism for the reproduction of a coherent national economy. The rubricators of investment management efficiency and possible directions of its increase in the conditions of unstable environment are substantiated. The pragmatics of the economic situation of Ukraine is studied, the works of well-known scientific economic schools in the issues of investment management at the regional and local levels are analyzed. Theoretical and methodical bases of estimation of investment management efficiency are substantiated. Since we are talking about the transition to a regulated market economy, we can assume that methodologically and practically there is a very difficult question of the interaction of the investment planning process with the market mechanism, for which planned dictate is not inherent. Therefore, the role of planning should be radically changed so that it does not press and does not interfere with the development of market relations in the investment complex. The directions of efficiency increase of investments management levers in the conditions of the unstable environment are proposed. It is*

concluded that the levers of stabilization policy work not only in times of crisis, but also in cases of need to consolidate the achieved level of development, maintain overall economic balance at full employment, sustainable economic growth, stable prices and balance of payments, prevention of undesirable output of economic parameters due to the impact on aggregate demand or aggregate products. In particular, improving the effectiveness of economic policy management should be carried out in terms of target, function and resource approaches.

Key words: management, investments, innovations, competitiveness, adaptive levers, institutional environment, mechanism.

JEL Classification: H00, H79

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-08>

Постановка проблеми. Аналіз сучасного стану інвестиційного процесу в регіонах України свідчить про його низьку ефективність, орієнтацію на централізовані методи управління, ігнорування соціально-економічних потреб регіонів і населення, значну його монополізацію на стадіях формування, реалізації і функціонування.

Як слушно зауважує І. Й. Малий, необхідно також вирішити проблему не тільки ерозії суспільної довіри до владних інститутів, яка є фундаментальним імперативом ефективності будь-якої економічної політики, а й процесів ерозії суспільних функцій держави [3, с. 82].

Ю. Кіндзерський акцентує увагу на необхідності розробки прагматичної економічної політики. Дії держави щодо економіки тривалий період часу нагадували перманентне гасіння пожеж. Різкий обвал виробництва, пов'язаний із значними прогалинами в промисловій політиці, відсутністю реальних практичних кроків для досягнення задекларованих у програмно-планових документах цілей, вимагає взаємоузгодження обраної моделі та інструментів економічної політики поставленим цілям соціально-економічного розвитку [4, с. 4].

Погоджуємося з В. Нанівською [5, с. 21] про те, що економічна політика держави є реактивною, а не проактивною. Реструктуризація економіки переважно відбувається під тиском зовнішніх шоків і в більшості випадків є результатом управлінських рішень самого бізнесу, без стратегічного супроводу держави, яка мала б підтримувати реформи та спрямовувати зміни.

Тому для України в умовах політичної та економічної кризи, непередбачуваних викликів внутрішнього та зовнішнього середовища актуальним є обґрунтування детермінант управління інвестиціями на регіональному та місцевому рівнях та стимулювання соціально-економічного розвитку. Україна потребує суттєвих структурних змін, а це неможливо без формування механізму відтворення цілісної національної економіки. Для цього потрібна ефективна економічна політика, яка з максимальним рівнем селективності підтримуватиме стратегічно важливі економічні реформи, що сприяють модернізації економіки і прискорять темпи розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох працях вітчизняних науковців (В. М. Геєця, Н. І. Гражевської, Л. В. Шинкарук, О. С. Кузьмін, Ф. І. Хміль та ін.) доволі часто позиціонуються питання необхідності інституціональної збалансованості, структурних корекцій в управлінні

інвестиціями і підвищення результативності їх реалізації. Нестабільність політичного середовища, великий зовнішній борг та фінансові дисбаланси обмежують простір для стабілізаційного маневру уряду, діючі методи управління стають дедалі неефективними. Все це вимагає радикальних змін та вироблення пропозицій щодо ефективності економічної політики.

Постановка завдання. Дослідження полягає в обґрунтуванні рубрикаторів ефективності управління інвестиціями та можливих напрямків підвищення в умовах нестабільного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ситуація в Україні є вкрай непростою. Успадкувавши неефективну економіку зі значними структурними перекосами, інституційним середовищем із ринкових та статичних інститутів, національна економіка стикнулася з проблемами подолання корупції, політичного протистояння, недовіри громадянського суспільства до регулятивної спроможності держави. Сьогодні владі необхідно подолати популізм та волонтаризм [1, 2], які нагромаджувалися впродовж майже 30-ти років, посилити прогностичну, соціальну, алокаційну, превентивну, стимулюючу функції у забезпеченні прогресивного розвитку, забезпечити створення такого інституційного середовища, яке би підтримувало постулати конкурентної економіки, активізувало внутрішні можливості для економічного розвитку, опанувати численні зовнішні переваги, адекватно реагуючи на виклики глобального світу.

За останні роки понад дві третини загальних обсягів капітальних вкладень по Україні спрямувалися на виробниче будівництво і лише одна третина – на розвиток соціальної інфраструктури. Із загального обсягу коштів на виробниче будівництво лише 54-56% використовувалося на технічне переоснащення і реконструкцію. У критичному стані знаходяться об'єкти охорони здоров'я, освіти і культури.

Отже, потрібен новий підхід до формування і здійснення інвестицій із використанням можливостей регіонального самоуправління і регульованих ринкових відносин. При цьому сам перехід до такої економіки потребує докорінної зміни всієї системи управління інвестиційною діяльністю у регіоні (області, великому місті). Тому виникає гостра необхідність у проведенні роботи зі створення такої системи управління інвестиційно-структурною політикою і процесом реалізації проєктів, яка сприяла б забезпеченню нормального функціонування цього механізму.

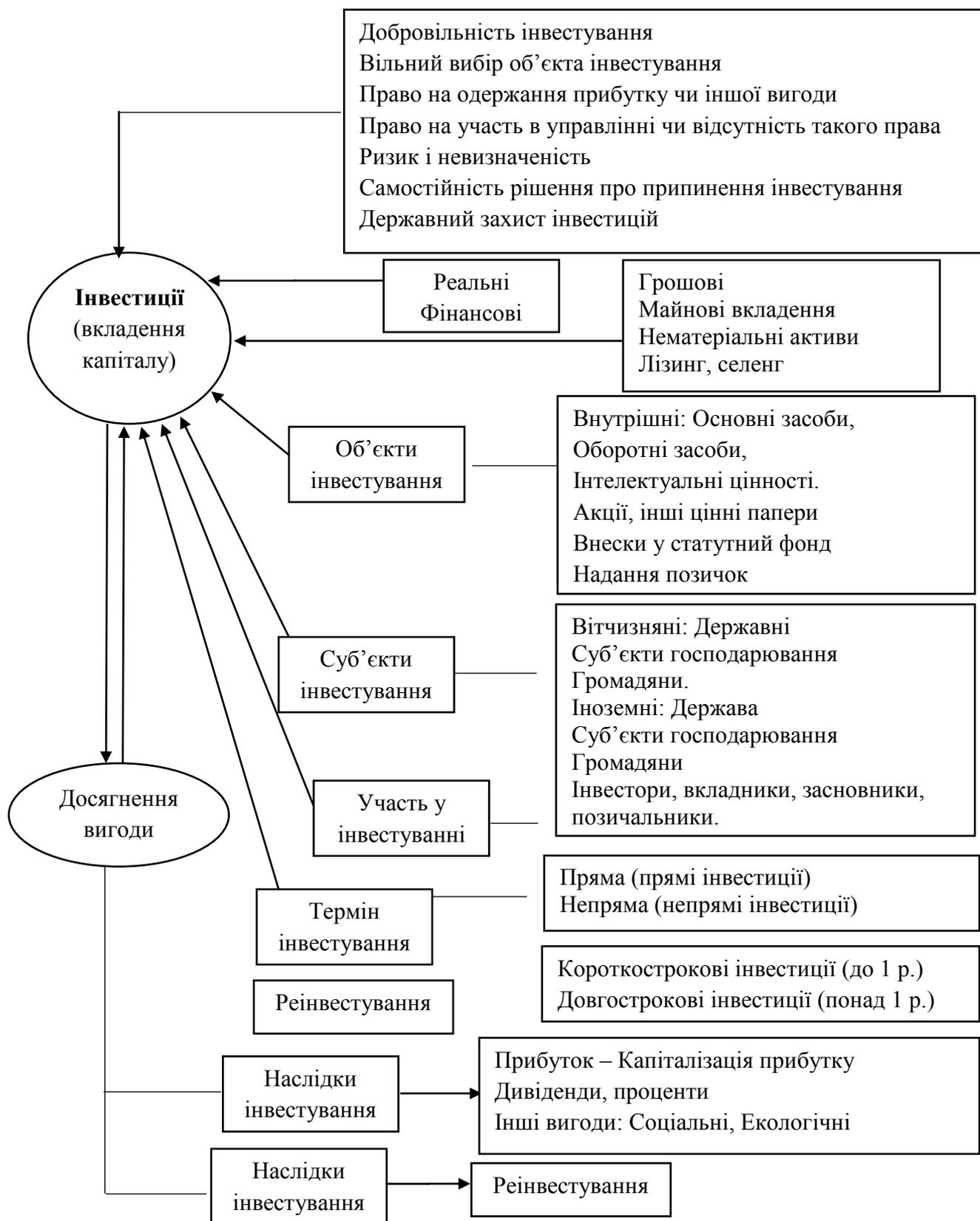

Рис. 1. Структурно-логічна модель інвестування [8]

Інвестиційно-структурна політика формується при створенні загальної концепції розвитку регіону (міста) з метою вирішення соціально-економічних, містобудівних та екологічних завдань. Концепція,

яка розробляється відповідно до генерального плану розвитку міста, включає в себе:

- цілі розвитку регіону (міста), конкретизовані до рівня показників економічного і соціального розвитку, включаючи показники життєвого рівня

населення міста, екології і виробничого розвитку міста;

- джерела формування інвестицій;
- пріоритети розподілу інвестицій;
- заходи, що стимулюють інвестування згідно з визначеними пріоритетами.

Інвестиції для розвитку міста виділяються: із місцевого, державного бюджетів, у тому числі для загальнодержавних соціальних програм; за рахунок коштів підприємств (вітчизняних та іноземних) і громади.

Для вирішення питань планування і створення господарського механізму управління інвестиційним процесом доцільно розділити інвестиційний блок і будівельний комплекс регіону на дві групи: перша – це інвестиційний блок і будівельний комплекс, безпосередньо пов'язаний з регіоном (областю) за джерелами і об'єктами інвестицій на здійснення власне регіональних інвестиційних проєктів (програм), можливість безпосереднього управління ними з боку місцевих органів влади; друга – це інвестиції, здійснювані (або призначені для здійснення) на території регіону (області), але безпосередньо не пов'язані з регіональними потребами (наприклад, будівництво, реконструкція підприємств загальнодержавного підпорядкування, транспортне будівництво, зв'язок тощо).

Очевидно, що роль і функції місцевих органів влади та її планово-фінансових органів відносно цих груп інвестицій та елементів будівельного комплексу будуть різними: по першій групі має організовуватись управління з боку регіонального органу влади, а по другій – потрібне державне економічне регулювання діяльності, включаючи засоби для реалізації загальнодержавних інвестиційних програм соціального розвитку.

У галузі планування (як одного з елементів загального протинфляційного механізму) першочерговим є чітке розмежування прерогатив і функцій центру (наприклад, Міністерства економіки України, галузевих міністерств і відомств), підприємств і організацій (різноманітних форм власності та структур), місцевих органів влади (обласних рад тощо) залежно від завдань, що вирішуються, та джерел інвестування, включаючи всю систему держзамовлень, які повинні бути переведені переважно на договірну (контрактну) основу.

На нашу думку, слід формувати і муніципальне інвестиційне замовлення, яке встановлюватиметься місцевими органами влади і формуватиметься за рахунок коштів місцевого бюджету та залучених коштів. Склад такого замовлення визначається, виходячи з умов раціональної організації інвестиційного процесу із забезпеченням при цьому комплексності будівництва з метою створення найбільш сприятливих соціально-побутових умов проживання населення міста.

Об'єктами муніципального інвестиційного замовлення можуть бути як окремі будинки, інженерні споруди, так і містобудівні комплекси, що являють собою сукупність житлових будинків і об'єктів культурно-побутового призначення та інженерного обладнання.

Муніципальне інвестиційне замовлення має формуватись щорічно на основі довгострокових та середньострокових проєктів реалізації генерального плану розвитку регіону чи міста.

Планові складові, очевидно, повинні знаходити прояв у розробці інвестиційно-структурної стратегії розвитку регіону, містобудівній і економічній політиці міста, а у перехідний період – й у розробці балансів ресурсів для забезпечення інвестиційної діяльності у регіоні. Має змінитися і сам принцип планування, змістом якого стане не пошук ресурсів під затверджений план, як це було до останнього часу, а навпаки, при цьому планування інвестицій під реальні та можливі для отримання (залучення) обмежується, а за потреби і забороняються. Оцінка об'єктів інвестицій повинна здійснюватися з урахуванням їх відповідності містобудівним і економічним вимогам, навантаження на міську інфраструктуру, вкладень у муніципальні соціальні програми, впливу на розвиток експортного потенціалу, насичення ринку товарами та послугами, вирішення проблем зайнятості, надходжень доходів до місцевого бюджету.

Це регулювання необхідно проводити місцевим органам влади на основі єдиної узгодженої політики із застосуванням єдиного методичного підходу до оцінки інвестиційних ініціатив.

Політику координації ініціатив доцільно розробляти на основі аналогу можливостей розвитку регіону і вирішення соціальних проблем за допомогою муніципальних інвестицій із урахуванням прогнозу інвестиційної активності на території. Політика регулювання має відкритий і активний характер, для її роз'яснення і залучення нових інвестицій місцевий орган влади використовує рекламні засоби, ділові та наукові контакти, суспільні ініціативи тощо.

Оцінка відповідності політики регулювання завданням розвитку регіону (міста) здійснюється за принципом зворотного зв'язку: муніципальні органи постійно аналізують інформацію про виявлені на території ініціативи, оцінюють ефективність регулюючого втручання і на цій підставі приймають оптимальні рішення.

Оцінка корисності інвестиційних ініціатив базується на критеріях, що дозволяють враховувати вплив передбаченої ініціативи на всі фактори, суттєві з точки зору загально регіональних інтересів, як на сьогодні, так і на перспективу. Використання комплексних оцінок забезпечує можливість об'єктивного визначення для кожної з інвестиційних ініціатив характеру регулюючого впливу і його параметрів. За такими суспільно вагомими факторами, як екологія, охорона пам'яток історії та культури тощо, визначаються порогові значення параметрів, порушення яких спричинює адміністративні санкції. При оцінці умов реалізації інвестиційних ініціатив враховується також їх вплив на кон'юнктуру попиту і пропозиції будівельних ресурсів та потужностей. Підтримку знаходить залучення додаткових ресурсів і потужностей.

Контроль здійснюється на всіх етапах інвестиційного процесу. Економічні регулятори, налаштовані на заохочення інвесторів (податкові пільги, знижки тощо), мають умовний характер і передбачають відшкодування інвестором сум отриманих пільг.

У сучасних умовах ефективність економічної політики залежить від її спроможності стабілізувати економіку, не допустити руйнівні шоки та нейтралізувати можливі ризики, забезпечити збалансований розвиток. У цій ситуації мають працювати стабілізаційні важелі економічної політики, які можна структурувати на фіскальні, монетарні та комбіновані [6, с. 355]. Застосування цих важелів у світовій практиці знайшло форму шокової терапії та політики сучасного ринку. Варто зауважити, що важелі стабілізаційної політики працюють не тільки в періоди кризи, а й у випадках необхідності закріплення досягнутого рівня розвитку, підтримки загальної економічної рівноваги за повної зайнятості, стійкого зростання економіки, стабільного рівня цін і збалансованого платіжного балансу, запобігання небажаного виходу параметрів економіки за допустимі межі через вплив на сукупний попит чи сукупну продукцію.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Подальше підвищення результативності управління економічної політики має проводитися в розрізі наступних підходів.

По-перше, цільового підходу. Комісія з економічного зростання й розвитку Світового банку, проводячи світ-системний аналіз розвитку країн, вивела національну формулу успіху: 1) максимальне використання переваг відкритої економіки; 2) підтримка параметрів макроекономічної стабільності; 3) довгострокові інвестиції; 4) наявність національного консенсусу з приводу цілей розвитку і координації їх досягнення.

По-друге, функціонального підходу. Теорія і практика показують, що економіка розвивається успішно лише тоді, коли держава, здійснюючи економічну політику, створює для цього необхідні умови завдяки реалізації широкого спектра різнорівневих економічних функцій. На нашу думку, пріоритетними для економічної політики у функціональному аспекті мають бути: 1) реалізація стратегічних національних інтересів; 2) включення економіки країни у транснаціональні відтворювальні процеси; 3) сприяння інституційним змінам, спрямованим на підвищення національної конкурентоздатності, стимулювання інноваційно - інвестиційного розвитку, захист національної безпеки.

По-третє, ресурсного підходу. Насамперед необхідно говорити про кадрове забезпечення. Згідно з теорією еліт Парето при владі повинні бути інтелектуальні, економічно грамотні фахівці та прагматичні фінансово спроможні інвестори. Тільки еліта здатна на політичну діяльність, тільки вона може забезпечити справжню свободу, прогрес і стабільність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лановий В. Уряд розвалив країну / В. Лановий // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/12/23/411365/>.
2. Савченко О. Економіка після Євромайдану / Савченко О. // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iib.com.ua/novostimib/3560-ректор-mib-oleksandr-savchenko-ekonomika-pislya-evromaydanu-pravda/html>.
3. Малий І. Й. Ерозія довіри до інститутів держави та конкурентоспроможність національної економіки / І. Й. Малий // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – № 21. – С. 81-88.
4. Кіндзерський Ю. Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі: уроки для України / Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2010. – №5. – С. 4-13.
5. Майбутнє України / За ред. Нанівської В. – К. : Центр міжнародних досліджень, 2007. – 54 с.
6. Макроекономіка та макроекономічна політика : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, Т. П. Желюк, О. В. Длугопольський, О. В. Панухник. – К. : Знання, 2008. – 699 с.
7. Інноваційний менеджмент: статико-динамічна візуалізація : навч. посіб. / С. В. Князь, Н. Г. Георгіаді, Л. Й. Топоровська, Д. К. Зінкевич. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 209 с.
8. Коляшко О. В. Регіональне управління інвестиційними процесами : монографія / Коляшко О. В. – Львів : Видавництво ЛКА, 2009. – 248 с.

REFERENCES

1. Lanoviy V. Uriad rozvalyv krainu, Ekonomichna pravda, available at: <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/12/23/411365/>.
2. Savchenko O. Ekonomika pislia Yevromajdanu, Ekonomichna pravda, available at: <http://iib.com.ua/novosti-mib/3560-ректор-mib-oleksandr-savchenko-ekonomika-pislya-evromaydanu-pravda/html>.
3. Malyj, I. J. (2010), Eroziia doviry do instytutiv derzhavy ta konkurentospromozhnist' natsional'noi ekonomiky, Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky, №21, s. 81-88.
4. Kindzers'kyj Yu. (2010), Ekonomichnyj rozvytok i transformatsiia promyslovoi polityky u sviti: uroky dlia Ukrainy, Ekonomika Ukrainy, №5, s. 4-13.
5. Majbutnie Ukrainy, za red. Naniv'skoi V. (2007), Tsentri mizhnarodnykh doslidzhen', K., 54 s.
6. Mel'nyk, A. F. Zheliuk, T. P. Dluhopol's'kyj, O. V. and Panukhnyk, O. V. (2008), Makroekonomika ta makroekonomichna polityka : navch. posib., Znannia, K., 699 s.
7. Kniaz', S. V. Heorhiadi, N. H. Toporov's'ka, L. J. and Zinkevych, D. K. (2011), Innovatsijnyj menedzhment: statyko-dynamichna vizualizatsiia : navch. posib., Vydavnytstvo L'viv's'koi politekhniki, L'viv, 209 s.
8. Koliianko, O. V. (2009), Rehional'ne upravlinnia investytsijnymy protsesamy : monohrafiia, Vydavnytstvo LKA, L'viv, 248 s.

Стаття надійшла до редакції 05 серпня 2021 року

УДК 330.8

Konyk M. I.,
mariana.konyk.mk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4856-1707,
Researcher ID:0000-0003-4856-1707,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

“FOR OUR NATION TO GET AWAY FROM THE TROUBLES AND NEEDS...”: ECONOMIC COMPONENT OF STEPAN SMAL-STOTSKYI’S JOURNALISM (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURY)

Abstract. Ukrainian journalism of the independence period is becoming more and more objective and comprehensive in its nature. Stereotypes and ideologies of the Soviet journalism are slowly receding into the background. The reasoning behind this is not only new social and political reality, but also the available opportunities for researchers to use the historical sources and analyse them impartially. Relevance of the chosen topic is determined, therefore, by the necessity to explore the heritage of those figures, who stood at the origins of Ukrainian journalism and those who formed the basic principles of the Ukrainian mass media. In addition, determining the role of the individuals in the media, the impact of their beliefs and actions is an important component in the study of Ukrainian journalism. For many decades, the extraordinary personality of Stepan Smal-Stotskyi was not properly respected due to ideological prohibitions, and his invaluable heritage remained inaccessible to Ukrainians. With the independence of Ukraine, his scientific achievements, journalistic and editorial and publishing activities became the object of research of Ukrainian scientists. A comprehensive analysis of economic journalism in the works of S. Smal-Stotskyi in the context of the development of Ukrainian journalism in the late nineteenth – early twentieth century outlines the purpose of the study. As for the practical significance of the study, it should be emphasized that the research implemented outcome could be used for generalization purposes on Ukrainian journalism as well as for development of educational programs in higher educational institutions.

Key words: Stepan Smal-Stotskyi, Ukrainian journalism, economics, Bukovynian press.

Коник М. І.,
mariana.konyk.mk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4856-1707,
Researcher ID:0000-0003-4856-1707,
к. н. із соц. ком., доц., доцент кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

“АБИ НАШ НАРІД ДОБУВ СЯ ІЗ БІДИ І НУЖДИ...”: ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ЖУРНАЛІСТИКИ СТЕПАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Анотація. Українська журналістська наука доби незалежності все більше набуває рис об’єктивності та всебічності, позбавляючись стереотипів заідеологізованості, притаманних радянському журналістикознавству. Це зумовлено не лише реальними суспільно-політичними умовами, а й новими можливостями для дослідників безпосереднього використання історичних джерел, їх неупередженого аналізу. Актуальність обраної теми дослідження обумовлюється необхідністю вивчення творчої спадщини тих визначних діячів, що стояли біля витоків українського журналістикознавства та формували основні принципи функціонування українських мас-медій. Окрім того, визначення ролі окремої особистості у мас-медійній галузі, впливу її переконань та вчинків є важливим компонентом у дослідженні вітчизняної журналістики. Довгі десятиліття неординарна особистість Степана Смаль-Стоцького через ідеологічні заборони не була належно пошанована, а неоціненна творча спадщина залишалася недоступною для українства. Із здобуттям Україною незалежності його науковий доробок, журналістська та редакційно-видавнича діяльність стали об’єктом досліджень українських науковців. Комплексний аналіз економічної журналістики в доробку С. Смаль-Стоцького у контексті розвитку української журналістики кінця ХІХ – початку ХХ ст. окреслює мету дослідження. Що стосується практичного значення результатів дослідження, то варто наголосити на тому, що напрацьований матеріал необхідно використати для підготовки узагальнюючих праць з історії української журналістики, для підготовки навчальних програм з фахових дисциплін у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: Степан Смаль-Стоцький, українська журналістика, економіка, буковинська преса.

JEL Classification: B1, B31, L82.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-09>

Formulation of the problem. 1848 in Bukovyna. It seemed that changes in the socio-political life of the region were inevitable: revolutionary wave of the “Spring of nations” was meant to contribute to the establishment of democratic principles and defend nations’ independence. What is more, it was the time of the abolition of land dependence of the rural population of the region, the same one that for years hampered their personal well-being. However, the so-called remnants of feudalism continued to slow down the process of building people's identity, including religiosity and the formation of capitalism.

As a result, at the end of the XIX – in the beginning of XX centuries in Bukovyna, the land issue remained unresolved for the peasants, which they had been trying to resolve for years. Equally, the large Ukrainian population of the region was left without any political rights. What was the use of the functioning Sejm if the majority of deputies were German and Romanian landowners? Moreover, the vote of the Sejm was not final, any decisions taken by it came into force only after their approval by the Austrian crown.

However, in such difficult conditions, when only a few people sought to stand up for the interests of the peasantry (as such activities could harm the prosperity of one's own interests), our history still collected a several names of real “people's defenders”. And one of them is undoubtedly S. Smal-Stotskyi.

Analysis of recent research and publications. The relevance of the scientific article is determined by the lack of a thorough research on publications of an economic nature of S. Smal-Stotskyi. The author's monographs, scientific articles, and other works confirmed the need for a comprehensive study and detailed analysis on the topic. The study identifies the thematic range of journalistic materials of S. Smal-Stotskyi and the peculiarities of his coverage of economic issues on the pages of the Ukrainian press. It's worth mentioning that a separate investigation on this topic was not carried out. Scholars have only partially addressed this issue, with the aim of returning to an independent state from Soviet oblivion the unjustly called “bourgeois nationalist” S. Smal-Stotskyi. Among them are, in particular: V. Danylenko, O. Dobrzhanskyi (“Academician Stepan Smal-Stotskyi: life and activity”, Kyiv, 1996), O. Horbatiuk (“Stepan Smal-Stotskyi as a literary critic: figures and phenomena of new Ukrainian literature”, Lviv, 2009), V. Botushanskyi (“Stepan Smal-Stotskyi – outstanding figure of Bukovina: the portrait”, Chernivtsi, 2010), M. Pelypets (“Stepan Smal-Stotskyi's journalistic, editorial and publishing activities”, Lviv, 2018), etc.

To comprehensively study the figure of S. Smal-Stotskyi, one must take into consideration the conference materials, in particular: “In honor of one hundred years since Stepan Smal-Stotskyi was born” (New York, 1960), “Pedagogical ideas of Stepan Smal-Stotskyi in the context of national education development” (Chernivtsi, 1999), “Figure in the national and cultural life of Bukovyna in the late XIX – early XX centuries and the modern opinion about his time” (Chernivtsi, 2009), “The place of Stepan Smal-Stotskyi in the European slavic studies”, (Krakow, 2012). The novelty of the scientific article is the formulation and elaboration on a topic, which has not received adequate

coverage in the Ukrainian theory and history of journalism.

This scientific research is focused, therefore, on the analysis of S. Smal-Stotskyi's economic journalism and on exploring its thematic and problematic features. The object of the study is an array of his published journalistic materials on a given topic. The subject of the research is a coverage of economic issues in publications of S. Smal-Stotskyi in the content of domestic press. The methodology is based on the principles of historical analysis, scientific objectivity, complexity and reliability.

Setting objectives. The aim of the scientific article is to investigate the genesis of S. Smal-Stotskyi's economic publications, to find out their specifics in the political reality of that period and to trace the evolution of the views of the leading figure of Bukovyna, to demonstrate the peculiarities of introduction of its socio-political ideas into the current of historical events at the end of XIX – in the middle of XX centuries.

Presentation of the main research results. The role of S. Smal-Stotskyi in the public life of the stateless people is quite vividly represented by a significant array of his publications on troublesome issues of the then reality. As an experienced politician, financial analyst, and scientist, he saw the need for close contact between the Ukrainian community and leading state structures in Bukovyna. According to his contemporaries, it is difficult to imagine this region before the First World War “without a name” of S. Smal-Stotskyi [5]. In the political, economic, social sphere, his journalistic activity was noticeably “helpful”.

The analysis of journalistic activity of S. Smal-Stotskyi in relation to the economic problems of the region, shows that he made significant efforts to organize and determine strategic priorities in the formation of the region. The main emphasis he put on the creation of loan offices, quite popular and successful economic institutions in the West. By the way, in Bukovyna they became famous with the appearance of the Church Brotherhood St. Thaddeus, who founded the first mutual aid fund in the region. In particular, back in 1872, the community of Berehomet-Nad-Prutom initiated the creation of a loan office. However, they gained their legal basis only after the intervention of S. Smal-Stotskyi in the initiative. His main credit was that he used the European method of their work. “Today passed 10 years from the moment when I initiated the creation of loan office in the Sejm on 10th May, 1893. I realized that it was the only way our nation can get away from the money-lender's hands...” – wrote S. Smal-Stotskyi [7].

Speaking that day in the Bukovynian Regional Sejm, the politician announced plans to organize a personal loan for Bukovynian peasants (“Bukovyna”, 1893, n. 19). S. Smal-Stotskyi justified the need to start a network of loan offices under the Raiffeisen system. He also convinced the audience what it was “Ruska Besida” to initiate the foundation of “Vlasna Pomich” since 1894 its leadership has prepared a number of statutes and instructions with this purpose. In fact, the company did not accumulate large sums of money, but due to its authority among the public, it gained more trust from future investors (newspaper “Dilo” informed

readers about the desire of Bukovynians to establish cash registers [1]).

In 1903 having knowledge of the then theoretical foundations of cooperation, S. Smal-Stotskyi founded the Union of Farmers "Selianska Kasa", whose periodical became the magazine "Narodne Bohatstvo". Of course, he was accused of being a "haidamak", not caring about the people's cause, only encroaching on community money [6].

However, by his actions he proved the opposite. The study revealed dozens of publications of S. Smal-Stotskyi on economic topics, particularly: "How to set up a shop?" ("Bukovyna", 1894, n. 19, 21, 23, 29); "A new charter on cattle feeding" ("Iliustrovanyi Bukovynskyi Pravoslavnyi Kaliendar na rik perestupnyi 1896", 1895); "How to set up a shop?" ("Iliustrovanyi Bukovynskyi Pravoslavnyi Kaliendar na rik perestupnyi 1896", 1895); "Economic and social status of the region" ("Bukovyna", 1897, n. 49, 50); "About founding the unite Ukrainian cash registers under the Raiffeisen system" ("Ruska Rada", 1903, n. 13); "The first general gathering of Union of Farmers "Selianska Kasa" ("Ruska Rada", 1903, n. 16); "To the Ukrainian intelligence in Bukovyna" ("Bukovyna", 1903, n. 40); "Ukrainian cash register under errand" ("Bukovyna", 1906, n. 42); "Preliminar of regional fund" ("Ruska Rada", 1908, n. 40); "Closing the accounts of the organisation "Ruska cash for savings and loans "Ruska Kasa" ("Ruska Rada", 1903, n. 43), to which he reported on the operation of "Ruska Kasa" in direct credit relations with the company "Dnister" in cooperation with "Kraievyyi Kredytnyi Soiuz" in Lviv and "Selianska Kasa" in Chernivtsi.

Using his status in political life, S. Smal-Stotskyi sought to improve the economic situation of the peasants, implementing the correction of the soil cadastre of Bukovyna: "Revision of the soil cadastre in Bukovyna" ("Bukovyna", 1896, n. 108, 109); "Something more about the revision of the soil cadastre" ("Bukovyna", 1896, n. 117, 118, 140–142, 185); "Does it help to fight for what is yours?" ("Bukovyna", 1896, n. 250); "The speech of Dr. Stotskyi to motivate the contribution to the soil books" ("Bukovyna", 1901, n. 89–92), etc. He devoted these and other speeches to resolving the issue of "soil" in Bukovyna. He sought to popularize soil books, contributing to the improvement of agricultural activities in the region at the highest state level. As we can see, the involvement of S. Smal-Stotskyi in the economic processes was dictated by his social and political activities.

1912 was a turning point in his political career, because as a leader of "Selianska Kasa" he was involved in its bankruptcy, however, according to O. Makovei, «he walks in Chernivysi as if nothing happened – only is more polite now» [4]. This event shook the authority of the figure in Bukovyna not only in the socio-political sphere of activity, but also in the cultural and educational sphere. S. Smal-Stotskyi was forced to relinquish his mandate to the Bukovynian Sejm, the position of Vice-Marshall of the Regional Sejm, as he could no longer perform his duties due to public hostility towards him. And most importantly for the politician – all this made it impossible to form his further strategic socio-political directions of development of the region. This factor, again, proves the direct

connection of his economic activity with the political one. Bifurcation in resolving the crisis issue "Soiuz Ukrainykh Khliborobskykh Raifaizenskykh Spilok" in Bukovina led to the fact that the conflict became the basis for the formation of a new political force led by M. Vasylo.

To prove his own non-involvement in bankruptcy of "Selianska Kasa", S. Smal-Stotskyi published a few articles, in particular: "Refutation" ("Ukraina", 1913, n. 4); "My confession" ("Dilo", 1913, n. 15); "Don't forget!" ("Ridnyi Krai", 1929, n. 15). A little later S. Smal-Stotskyi sent an article to the redaction of "Nova Bukovyna", which included the main reasons for the poor economic results of the cash registers, as well as justification of the author as a politician. We will add that the editorial board decided to include the answers of a well-known public figure (firstly – a colleague, but after the scandal with "Selianska Kasa" – an opponent) Ye. Pihuliak on each point of "refutation" of S. Smal-Stotskyi [11]. Information about the Selianska Kasa was also quite popular among the Galician audience. An example is the messages on the pages of the periodicals "Ruslan": "Selianska Kasa" in Bukovyna" (1913, n. 10); "Bukovynian affairs" (1913, n. 11); «Voices of Bukovinian magazines on the occasion of sanation of "Selianska Kasa" (1913, n. 12).

There was also defamation in the columns of the Bukovynian press. Leading press bodies of Muscovites, in particular "Russkaia Pravda" (1912, n. 69, 70, 107; 1913, n. 152) and "Pravoslavna Bukovyna" (1913, n. 1–2, 4), contained publications in which they openly accused S. Smal-Stotskyi and his proponents in conducting "unclean" cases of "Selianska Kasa", which eventually collapsed.

In 1929 to the editor of "Ridnyi Krai" a letter from S. Smal-Stotskyi arrived, written from the Paris «Hotel Emperial» – the then center of the Ukrainian emigration community [3]. He noted that M. Vasylo tried to stop financial success of "Selianska Kasa", and for this he said "you should have removed me from the road as a great obstacle, and he did not flinch even before imprisoning us and introducing me in advance in the Viennese newspapers as a criminal". As we see, S. Smal-Stotskyi and M. Vasylo evaluated each other's activities negatively, which, in turn, led to the image of "rivalry" between former colleagues.

In the author's focus of the newspaper "Russkaia Pravda" it was widely believed that hostility of M. Vasylo towards S. Smal-Stotskyi was caused by not so much the desire to "destroy" Stotskyi's authority as a politician, but a goal to divert public attention from his own abuse of power [9]. Another publication said that "The spies were Poles and "Ukrainians" and they all sold our Austrian state to Russia, of course not just like that, but for rubles. And here in Bukovyna we caught such a Russian spy Iosif Bendyk, "a real Ukrainian and a sincere friend of Vasylo and Stotskyi" [10].

Thus, the discrepancy in the vision of who was the perpetrator in the failure of "Selianska Kasa" caused unfounded criticism of one or another of its members and prominent politicians who were involved in its creation and activities.

The opinion of the anonymous author of the below article deserves attention too, – "the thieves grumbled"

[8]. He assured readers that S. Smal-Stotskyi used capital for publishing “Bukovyna”, “Ruska Rada”, “Nova Bukovyna” (“Nova Brekhanyna”), “Hromadskyy Holos” (“Holodnyy Holos”). At the same time his opponent M. Vasylo used public funds to create such press bodies as “Pravoslavna Bukovyna” (or “Neppravoslavna Brikhnia”), whose editor was O. Popovych.

Analyzing the content of political articles of S. Smal-Stotskyi, we can identify major socio-political thematic vectors. In particular, he outlined the role of politics of that time. It is necessary “for our nation to get away from the troubles and needs, and for peace to be on our native sprinkled with the blood of our parents and grandparents land, and for our land to meet better fate, for all people to be united in one national group, and in such a way – for us to become a nation, for faith and for state”, – outlined S. Smal-Stotskyi (“Ruska Rada”, 1908, n. 29).

The politician believed that it was necessary to remove “wolves in sheep’s clothing” from the organization of public life, because their activities can only hinder the successful conduct of Ukrainian affairs.

A similar opinion can be traced in such publications as: “Bursa” (“Bukovyna”, 1896, n. 87); “Enter “Ruska Rada” (“Narodne Bohatstvo”, 1908, n. 20/21); “Don’t forget about anything!” (“Ruska Rada”, 1908, n. 28); “Borrowed wisdom” (“Bukovyna”, 1897, n. 10), which, in particular, provoked a discussion on the pages of “Bukovyna”.

As for the last article, S. Smal-Stotskyi noted the elitist method of conducting politics in the region, the lack of necessary skills in promoting political slogans among the public. He said: “We’re hearing new slogans every day, new ideas are thrown from each side, and no one takes into account to add a group of people to such ideas, and therefore, to bring them into life”. As we can see, the politician considered the popularization of the Ukrainian question among all segments of the population to be the quintessence of political activity. After all, the de jure uncertainty of citizens’ affiliation to a particular state led to an imbalance in the implementation of the political principles of that time, both then and in the future. Not the last negative role in this was played by Muscovite propaganda.

Conclusions and prospects for further research in this area. Thus, despite the accusations and attacks of opponents (often former proponents), Muscovites and the disinformation they spread, the reputation of S. Smal-Stotskyi grew. After all, even before the First World War, there was a widespread belief that “Bukovynska Rus and professor S. Smal-Stotskyi – are the one piece” [2]. S. Smal-Stotskyi – journalist identified one of the main tasks to be fulfilled – to activate Bukovynian Ukrainians in the formation of national self-affirmation. He believed that every organization or society should be united by common ideas, because only a community with a stable idea can form a political system. The power should be concentrated precisely among such a stratum, and not only in political parties, which often change their slogans as they change their personal purposes.

LITERATURE

1. Въ справѣ поправки економічного положеня селянь на Буковинь // Діло. – 1893. – Ч. 115. – С. 1-2.
2. Д-р Стефан Смалъ Стоцький // Діло. – 1938. – Ч. 162. – С. 1.
3. Лист д-ра Степана Смалъ-Стоцького // Рідний Край. – 1929. – Ч. 9/10. – С. 4-5.
4. Лист Маковея О. до Барвінського О. Бережани, 16.08.1913 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 1803. Арк. 148.
5. Шістдесятиліття визначного буковинського діяча // Український Тиждень. – 1925. – Ч. 6. – С. 1-2.
6. Промова посла Єротея Пігуляка про зміну виборчого закона // Руска Рада. – 1903. – Ч. 42. – С. 329-334.
7. Перший загальний збір Союзу руских хліборобских спілок на Буковині “Селянська Каса” // Руска Рада. – 1903. – Ч. 18. – С. 137-138.
8. Злодѣи погаркались // Русская Правда. – 1913. – Ч. 112. – С. 3-4.
9. Варлотня межъ Стоцкимъ и Васильком // Русская Правда. – 1913. – Ч. 113. – С. 4.
10. Что таке провокація? // Русская Правда. – 1912. – Ч. 66. – С. 2-3.
11. Хто винен? // Нова Буковина. – 1913. – Ч. 73. – С. 1-3.

REFERENCES

1. V' spravѣ popravu ekonomichnoho polozhenia selian' na Bukovyn' (1893), Dilo, Ch. 115, s. 1-2.
2. D-r Stefan Smal' Stots'kyj (1938), Dilo, Ch. 162, s. 1.
3. Lyst d-ra Stepana Smal'-Stots'koho (1929), Ridnyj Kraj, Ch. 9/10, s. 4-5.
4. Lyst Makoveia O. do Barvins'koho O. Berzhany, 16.08.1913, LNNBU im. V. Stefanyka. Vid. rukopysiv. F. 11 (Barvins'ki). Spr. 1803. Ark. 148.
5. Shistdesiatylittia vyznachnoho bukovyns'koho diiacha (1925), Ukrain's'kyj Tyzhden', Ch. 6, s. 1-2.
6. Promova posla Yeroteia Pihuliaka pro zminu vyborchoho zakona (1903), Ruska Rada, Ch. 42, s. 329-334.
7. Pershyj zahal'nyj zbir Soiuzu ruskykh khli-borobskykh spilok na Bukovyni “Selians'ka Kasa” (1903), Ruska Rada, Ch. 18, s. 137-138.
8. Zlodŷy poharkalys' (1913), Russkaia Pravda, Ch. 112, s. 3-4.
9. Varlotnia mezh' Stotskym' y Vasyly'kom (1913), Russkaia Pravda, Ch. 113, s. 4.
10. Chto take provokatsiia? (1912), Russkaia Pravda, Ch. 66, s. 2-3.
11. Khto vynen? (1913), Nova Bukovyna, Ch. 73, s. 1-3.

Стаття надійшла до редакції 29 липня 2021 року

УДК 65.011.56

*Кулинич М. Б.,
kulmiros@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9024-2924,
к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і оподаткування, Волинський національний університет імені Лесі
Українки, м. Луцьк*

*Матвійчук І. О.,
matviichuk_i@ukr.net, ORCID ID 000-0002-0953-4442,
Researcher ID: G-2275-2018
к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і оподаткування, Волинський національний університет імені Лесі
Українки, м. Луцьк*

*Сафарова А. Т.,
anja-audit@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-9424-5097,
Researcher ID: AAQ-5800-2021
к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і оподаткування, Волинський національний університет імені Лесі
Українки, м. Луцьк*

*Герасименко Т. О.,
gtoa@meta.ua, ORCID ID: 0000-0002-4684-4773,
Researcher ID: F-8903-2019
к.е.н., доц., директор Інституту економіки та фінансів, доцент кафедри обліку, контролю, аналізу
та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Анотація. У статті досліджено вплив процесів діджиталізації на організацію обліку, аналізу та оподаткування діяльності підприємств. Проаналізовано стан та основні тенденції у впровадженні інформаційних технологій у діяльність суб'єктів господарювання України. Україна займає високі позиції у рейтингу європейських держав за рівнем цифровізації. І темпи лише нарощуються. У зв'язку з тотальною діджиталізацією відбувається повна трансформація ведення господарської діяльності, маркетингу, просування товарів на ринку та їх поширення. Зміни торкнулися бухгалтерського обліку, звітності, аналізу та оподаткування, які безпосередньо пов'язані з функціонуванням підприємств. ІТ-технології дозволили значно спростити збір, зберігання, передачу інформації, а також підвищити точність і ефективність її аналізу. При цьому помітна тенденція інтегрування бухгалтерського обліку з іншими галузями бізнесу. Охарактеризовано можливості та ефекти впровадження в практику обліку, аналізу та оподаткування таких технологій, як штучний інтелект, машинне навчання, хмарні технології, Big Data. Визначено переваги впровадження режиму paperless в Україні. Встановлено, що сучасні інформаційно-комунікативні технології зумовлюють потребу постійно вдосконалювати професійні компетенції і цифрові навички працівників. Зроблено акцент на змінах, що стосуються професії бухгалтера. Про важливу роль інформаційних технологій свідчить необхідність їх застосування в період пандемії COVID-19 з метою забезпечення функціонування організації. Виявлено основні проблеми та надано рекомендації регулювання обліку, аналізу та оподаткування в Україні. Встановлено, що цифрова трансформація бухгалтерського обліку, аналізу та оподаткування дозволить зробити процес їх ведення для підприємств конкурентоспроможним, більш ефективним та якісним, а також простішим й дешевішим.

Ключові слова: діджиталізація, цифровий бухгалтерський облік, аналіз, оподаткування, інформаційні технології, компетенції.

*Kulynych M. B.,
kulmiros@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9024-2924,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Lesya
Ukrainka Volyn National University, Lutsk*

Matviichuk I. O.,
matviichuk_i@ukr.net, ORCID ID 000-0002-0953-4442,
Researcher ID: G-2275-2018

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

Safarova A.T.,
anja-audit@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-9424-5097,
Researcher ID: AAQ-5800-2021

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

Gerasymenko T.O.,
gtoa@meta.ua, ORCID ID: 0000-0002-4684-4773,
Researcher ID: F-8903-2019,

Ph.D., Associate Professor, Director of the Institute of Economics and Finance, Associate Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

DIGITALIZATION OF ACCOUNTING, ANALYSIS AND TAXATION IN THE ENTERPRISE'S MANAGEMENT SYSTEM

Abstract. *The article examines the impact of digitalization processes on the organization of accounting, analysis and taxation of enterprises. The state and main tendencies in the introduction of information technologies in the activity of economic entities of Ukraine are analyzed. Ukraine occupies a high position in the ranking of European countries in terms of digitalization. And the pace is only increasing. Due to the total digitalization there is a complete transformation of economic activity, marketing, promotion of goods on the market and their distribution. The changes affected accounting, reporting, analysis and taxation, which are directly related to the operation of enterprises. IT-technologies have significantly simplified the collection, storage, transmission of information, as well as increased the accuracy and efficiency of its analysis. At the same time, there is a noticeable tendency to integrate accounting with other areas of business. Possibilities and effects of introduction into the practice of accounting, analysis and taxation of such technologies as artificial intelligence, machine learning, cloud technologies, Big Data are described. The advantages of the paperless regime in Ukraine are determined. It is revealed that modern information and communication technologies determine the need to constantly improve the professional competencies and digital skills of employees. Emphasis is placed on changes related to the profession of accountant. The important role of information technologies is evidenced by the need to use them during the pandemic COVID-19 to ensure the functioning of organizations. The main problems are identified and recommendations for the regulation of accounting, analysis and taxation in Ukraine are provided. It is concluded that the digital transformation of accounting, analysis and taxation will make the process of conducting them for enterprises competitive, more efficient and qualitative, as well as simpler and cheaper.*

Key words: digitalization, digital accounting, analysis, taxation, information technologies, competencies.

JEL Classification: M40, O30

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-10>

Постановка проблеми. В умовах переходу до Індустрії 4.0 перед усіма суб'єктами господарювання постає складне завдання зміни системи управління, що спрямована на прискорення темпів зростання і підвищення ефективності діяльності. У цих умовах принципово змінюються багато напрямів управлінської діяльності. Найбільш істотні зміни відбуваються в основних функціях управління, до яких відносяться: планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання. Саме ці процеси переважно спираються на одну з найбільш загальних функцій управління, яку часто називають суперфункцією, оскільки вона присутня на всіх етапах управлінського циклу, відносячи до неї обліково-контрольний та

аналітичний процеси. Бухгалтерський облік, аналіз та оподаткування як складові цих процесів сприяють формуванню ефективної функції управління на підприємстві. Тому не дивно, що в останні роки з'являється дуже багато досить дискусійних позицій у наукових статтях, монографічних роботах про напрями розвитку обліку, аналізу та оподаткування, про майбутнє самої професії бухгалтера, аудитора, аналітика. У зв'язку з цим обґрунтування основних напрямів розвитку обліку, аналізу та оподаткування в сучасних умовах прискореної діджиталізації, їх впливу на результативність управління і на ефективність діяльності суб'єктів господарювання стає особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діджиталізація породжує виникнення специфічних проблем у практиці ведення бізнесу, які потребують теоретичного обґрунтування. Більшість наукових досліджень у цій сфері спрямовані на формування теоретико-методичних основ цифрової трансформації діяльності підприємств. До науковців, які досліджували цю тему, належать О. А. Агеева, Т. Гоголь, С. Ф. Голов, Д. О. Грицишен, З. В. Гуцайлюк, Н. Ю. Єршова, Н. А. Канцедал, М. В. Корягін, С. Ф. Легенчук, Є. В. Мних, Т. М. Одинцова, В. С. Олійник, В. Я. Плаксієнко, М. С. Попович, Н. В. Рогова, Л. Ф. Соколенко, Н. Л. Шишкова та ін. Діджиталізація обліку, аналізу та оподаткування підприємств є предметом активного обговорення серед політиків, представників бізнесу, в засобах масової інформації, на конференціях.

Постановка завдання. Враховуючи, що облік, аналіз та оподаткування є основою прийняття ефективних рішень в управлінні підприємством, метою статті є визначення їх напрямів розвитку в умовах тотальної діджиталізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифровізація, діджиталізація – терміни, що з'явилися у житті людей порівняно недавно, але при цьому так глибоко осіли у нашій свідомості. Вперше слово “цифровізація” було використано у 90-х роках ХХ століття американським інформатиком Ніколасом Негропonte з Массачусетського інституту технологій при тлумаченні словосполучення “цифрова економіка” [1]. У ХХІ столітті життя людей нерозривно пов'язане з ІТ-технологіями. Таке швидке поширення і розвиток інформаційних технологій обумовлено глобалізацією економіки, можливістю отримувати та аналізувати інформацію набагато простіше, швидше й ефективніше, а також мати можливість працювати дистанційно.

Інтегрування інформаційних технологій у бізнес змінило не тільки щоденне, рутинне життя людей, а й внутрішній устрій організацій, політику держави, що проводиться в сфері економіки.

Україна займає високі позиції у рейтингу європейських держав за рівнем цифровізації. І темпи лише нарощуються. Головною метою Міністерства цифрової трансформації України є створення найзручнішої країни з точки зору отримання послуг. Саме для цього було створено сервіс “Дія”, що здійснив справжню цифрову революцію. Застосунком користуються понад 6 млн українців, а порталом – ще понад 5 млн, 60% бізнесу в Україні відкривається онлайн. Щодня можна спостерігати понад 10 тисяч операцій шерингу та валідації цифрових документів. Відкриття ФОП, деякі будівельні послуги вже працюють автоматично. Послуга з отримання матеріальної допомоги ФОПами та найманими працівниками взагалі була створена за принципом digital first та містила лише одне поле для введення номера розрахункового рахунку [2].

У зв'язку з тотальною діджиталізацією відбувається повна трансформація ведення

господарської діяльності, маркетингу, просування товарів на ринку та їх поширення.

Зміни торкнулися бухгалтерського обліку, звітності, аналізу та оподаткування, які безпосередньо пов'язані з функціонуванням підприємств. ІТ-технології дозволили значно спростити збір, зберігання, передачу інформації, а також підвищити точність і ефективність її аналізу. При цьому помітна тенденція інтегрування бухгалтерського обліку з іншими галузями бізнесу.

Застосування спеціальних програмних продуктів, розроблених для бухгалтерів, аналітиків і фахівців в галузі оподаткування, вже давно не рідкість і саме їх застосування сформувало термін цифрового бухгалтерського обліку. З цього моменту стали з'являтися такі поняття, як “paperless office” – компанія, яка веде весь документообіг виключно в електронній формі або з мінімальним використанням паперового носія, що дозволяє не тільки позбутися паперової тяганини, а й в принципі прискорити процес створення, узгодження та обробки документів.

Для пришвидшення діджиталізації та створення зручних послуг для громадян Україна починає входити в режим paperless. Раніше для оцифрування послуги необхідно було внести зміни до законів, що її регулюють. Закон про paperless значно спрощує процедуру переведення послуг в онлайн та вводить поняття автоматичного надання послуги. Це дозволяє виключити людський фактор із процесу ухвалення рішень [2].

Важливою частиною впровадження режиму “без паперів” буде закон “Про публічні електронні реєстри”, що знаходиться на стадії розробки. Реєстри та обмін даними між ними – основа цифрової держави. Для зберігання даних планується створити національний центр резервування даних – “державну хмару” [3].

Таке програмне забезпечення, як “BAS Бухгалтерія”, або інші аналогові програми дозволяють вести облік детально, класифікуючи всі факти господарського життя, оперативного передавати інформацію іншим користувачам, а також структурувати та аналізувати її. Інтегрування програмного продукту “BAS Бухгалтерія” з CRM (Customer Relationship Management) відкрило нові можливості не тільки для менеджерів, але і для бухгалтерів, що є прикладом вигідної взаємодії обліку з іншими галузями бізнесу. Даний інструмент дозволяє полегшити ведення як бухгалтерського, так і податкового обліку з огляду на автоматизацію деяких процесів: формування документообороту, бухгалтерських проводок, звітних форм і реєстрів.

З появою можливості вести все в електронному форматі стали розвиватися і інші тренди ведення обліку – це аутсорсинг, колабораційний облік і впровадження системи блокчейн.

Послуги аутсорсингу бухгалтерського обліку являють собою передачу права ведення обліку іншій спеціалізованій фірмі на підставі укладеного договору. У більшості випадків (для малого і середнього бізнесу) делегування обов'язків ефективніше, тому що фірма знижує свої витрати через

відсутність необхідності купувати дороге програмне забезпечення, згадане вище, і економить на заробітній платі висококваліфікованого штабу бухгалтерів. При цьому перевагою аутсорсингових послуг є чітке визначення відповідальності за порушення правил ведення обліку та податкового законодавства.

Колaboraційний облік являє собою систему обліку, базовану на поділі функцій і здійсненні комунікацій бухгалтерів і менеджерів на відстані.

За допомогою хмарних облікових технологій бухгалтери мають можливість працювати та надавати клієнтам інформацію в режимі реального часу, що дозволяє бухгалтерам швидко переходити від простого аналізу даних до складання обґрунтованих прогнозів щодо фінансової діяльності підприємства.

Припущення про подальший розвиток даного виду обліку досить обґрунтоване, адже віддалені комунікації набули поширення в даний час, зважаючи на ситуацію з пандемією COVID-19.

Повний перехід на цифровий спосіб ведення бізнесу був викликом для багатьох організацій по всьому світу, але, незважаючи на це, цифрове ведення бізнесу показало свою ефективність в умовах кризи і пандемії, що швидше за все стане каталізатором прискореної діджиталізації та автоматизації бізнес-процесів. Зокрема, опитування, проведене PwC, засвідчило: 76% респондентів вважають, що пандемія значно прискорила процес автоматизації і діджиталізації. Респондентами в даному дослідженні були керівники світових компаній. В дослідженні взяли участь більше ніж 600 респондентів із 67 країн [4].

Останнім ефективним трендом в цифровому бухгалтерському обліку є блокчейн, який набув певної популярності у західних компаніях і поступово впроваджується деякими організаціями і в Україні.

Велика четвірка бухгалтерського та податкового світу вже давно зацікавлена в рішеннях на основі блокчейну. Deloitte, Ernst & Young, PwC та KPMG почали інвестувати у цю технологію ще до того, як більшість із нас знали, що таке блокчейн. Багато таких компаній уже мають власні прототипи блокчейнів. Сучасні технології впроваджують також найпрогресивніші представники Інтернету та IT-індустрії. Водночас це прискорює процес інтеграції криптовалют зі світовими фінансовими інститутами. Уряди все більше впроваджують або планують запровадити цифрові валюти, щоб отримати комерційну перевагу. Багато центральних банків, наприклад в Азії, вже знаходяться на просунутій стадії цього процесу. Оскільки компанії все частіше використовують криптовалюту як платіжний засіб, бухгалтерським компаніям, які їх підтримують, доведеться адаптувати свої послуги до такого типу транзакцій. Настав час ініціатив приватного сектору. Блокчейн вже впливає на бухгалтерський облік.

Дана система приваблює користувачів своєю безпекою і прозорістю, адже кожна транзакція записується й обробляється в P2P (peer-to-peer) мережі, що складається з безлічі серверів і

комп'ютерів, з'єднаних між собою. Даний термін характеризує безперервну послідовність блоків, що вибудована за визначеними правилами. Такий ряд блоків записів допомагає користувачеві здійснювати зберігання інформації. У свою чергу, кожний наступний блок в системі чітко пов'язаний із попереднім, що фіксує цифровий підпис, виключаючи будь-яку можливість зміни даних. Зв'язок між блоками забезпечується не тільки нумерацією, а й тим, що кожен блок містить власну хеш-суму і хеш-суму попереднього блоку.

Зазначена технологія має величезний потенціал у галузі бухгалтерського обліку і є дуже перспективною розробкою нашого часу. Дана система забезпечує надійний захист внесених даних, підrobка або знищення бухгалтерської інформації є майже неможливими завдяки системі поширення і криптографічного захисту. Така система називається "потрійний рахунок". Надалі ця система може використовуватися як база для фінансових і нефінансових звітів, а також як середовище для світової інформаційної економічної взаємодії.

Стосовно бухгалтерського обліку система вирішує такі проблеми, як помилкову або навмисну зміну даних в облікових регістрах або обліковій системі, внесення прихованих транзакцій. Таким чином доступність і незворотність даних буде міцним фундаментом побудови прозорої та відкритої облікової системи.

Однак децентралізована база даних у мережі блокчейн не позбавлена недоліків. Порівняно з традиційною централізованою базою даних у вигляді, наприклад, папки з файлами, вона має обмежену ефективність і потребує набагато більше пам'яті та енергії для нормальної роботи. Інше важливе питання – неможливість зміни даних. З одного боку, опір маніпуляціям – це величезна перевага блокчейну. Однак у деяких випадках перевага може бути серйозним недоліком, оскільки при виникненні помилки виправити її неможливо.

Незважаючи на те, що справжній бум технологій ще попереду, підприємці, які хочуть перевести свій бізнес на модель блокчейну, мають подбати про IT-забезпечення та поширювати технологічну обізнаність серед своїх співробітників уже сьогодні.

З розвитком цифрової економіки об'єкти обліку також зазнають великих змін. Це пояснюється збільшенням кількості показників, що характеризують не тільки економічну сторону бізнесу, а й соціальну й екологічну відповідальність, послідовність і якість корпоративного управління, наявність нефінансових об'єктів, таких як: людські, організаційні, інноваційні, репутаційний капітал, який забезпечує базу для створення вартості.

Також слід зазначити, що діапазон об'єктів розширився за допомогою появи нових модифікованих форм активів, пасивів і капіталу: нові форми фінансових транзакцій, криптовалюта, смарт-активи, віртуальні грошові і негрошові одиниці вартості тощо. Для того, щоб відобразити їх у бухгалтерському обліку, необхідно сформулювати принципово нові принципи систематизації об'єктів

бухгалтерського обліку, виділити критерії метрик і визнання, а також принципи відображення в економічній інформації.

Поступова діджиталізація бізнесу, в тому числі і бухгалтерського обліку, не тільки змінює розуміння бухгалтерського обліку, його структури і методів, а й ставить під сумнів необхідність самої професії бухгалтера. Але чого чекати на практиці? Роботизація обліку, безсумнівно, може статися, але безпідставно говорити, що професія повністю зникне. Автоматизація деяких процесів лише відкриє нові горизонти для фахівців.

Професійне судження досі незамінне і набуває тільки більшої значущості в даних умовах. Проблема автоматизації облікових процесів полягає в наявності позаштатних ситуацій, які не можна описати комп'ютерним алгоритмом, також постійно змінюються стандарти обліку, податкове законодавство, тому участь людини є необхідною. На даний момент жодне програмне забезпечення не може замінити професійне судження й інтуїцію, а також аналітичні здібності людини. На це також вказують проведені дослідження серед роботодавців, що визначили затребувані професії в країні. Інститут професійних кваліфікацій щомісячно публікує рейтинг 50-ти найбільш затребуваних в Україні професій. Станом на 01.08.2021 року професія бухгалтера зайняла третю позицію у рейтингу для професій, які зазвичай потребують вищої чи професійної освіти [5].

Автоматизація бухгалтерського обліку інколи вимагає більш вагомих капіталовкладень, термін окупності яких у межах нинішньої економіки може становити від півроку і більше, але результат від яких дозволяє збільшити кількість інформації, одержуваної з бухгалтерського обліку, знизити число помилок, підвищити оперативність і економічність бухгалтерського обліку, залучаючи на той же обсяг обробленої інформації менше трудових ресурсів.

Діджиталізація аналізу має сприяти формуванню культури, в якій аналітики затрачають більше часу на аналіз даних, аніж на їх збір, і зазвичай більше використовують прогнозний аналіз для прийняття рішень, аніж інтуїцію та досвід.

Для цього необхідно сформулювати комплексне рішення щодо автоматизації, яке об'єднує великі дані (Big Data), машинне навчання (machine learning) та штучний інтелект (artificial intelligence, AI) для забезпечення прогнозного аналізу у режимі реального часу за допомогою зовнішніх та внутрішніх баз даних про минулі, поточні та майбутні результати, чинники впливу на них, формування спільного стратегічного бачення досягнення корпоративних цілей, розуміння ключових показників бізнесу. Така візуалізована цифрова платформа аналізу в реальному часі має працювати на основі штучного інтелекту для забезпечення миттєвої та безперервної інформації протягом усього року. Крім того, цифрове програмне забезпечення та доповнення має доповнювати існуючі системи чи інструменти та генерувати швидші,

якісніші та точніші звіти й аналіз у реальному часі для швидшого прийняття рішень.

Діджиталізація не оминула і сферу оподаткування. Державна податкова служба України за сприяння Апарату Ради національної безпеки і оборони України починає впроваджувати Інтерактивну податкову карту України, яка дає можливість в онлайн-режимі у будь-який час без звернення до органів ДПС отримувати актуальну податкову інформацію щодо агрегованих показників у частині сплачених сум податкових платежів, нарахованих податкових зобов'язань, сум податкового боргу, надміру сплачених сум та суми платежів, які сплачені та будуть нараховані у наступних періодах. Така **інформація надається по Україні та у розрізі** регіонів, територіальних громад, видів економічної діяльності, податків, видів бюджетів, систем оподаткування, за організаційно-правовими формами, типом платника (фізичні та юридичні особи), статусом платника (великий, середній, малий бізнес та неприбуткові бюджетні установи). Наступним етапом заплановано реалізувати можливість відображення графіків, показників на звітну дату в порівнянні з попереднім періодом, створення паспортів територіальних громад. Податкова карта доступна користувачам на веб-порталі ДПС та у відкритій частині Електронного кабінету та наразі працює у **тестовому режимі** [6].

Європейська Бізнес Асоціація з метою покращення бізнес-клімату задля підвищення позиції України в рейтингу Світового банку "Ведення бізнесу" ("Doing Business"), яка у 2020 році посіла 64-те місце, визначила одним із основних напрямів цифровізації осучаснення і спрощення вимог до ведення податкового обліку та звітності, а саме:

- скасування ручного заповнення реквізитів платника податку в податковій звітності, окрім одного ідентифікатора, за яким система розпізнаватиме платника податків;

- зменшення кількості однотипних декларацій, які підприємства мають подавати декілька разів на рік, кількості показників, які заповнюються платниками, та кількості додаткових документів;

- перехід на регулярний обмін адміністративними даними між державними органами, а саме: автоматичне заповнення в податковій звітності даних, які можна отримати від інших органів влади, наприклад реєстр транспортних засобів або нерухомого майна;

- спрощення застарілих паперових форм бухгалтерської звітності, зокрема авансових звітів та способів зберігання первинних документів до них. Адже практичний досвід показує, що збереження сканкопій чеків є більш довговічним, ніж у касовій стрічці. Використання простих цифрових підписів, які дають можливість ідентифікувати особу, значно спростило б і пришвидшило всі бізнес-процеси економіки України. На сьогодні ж відсутні офіційні роз'яснення та судової практика щодо використання простого електронного підпису, згенерованого на загальноновизнаних міжнародних платформах, таких як "DocuSign", "HelloSign" та аналогічних ім.

Відповідно, можуть виникати конфлікти щодо визнання контролюючими органами первинних бухгалтерських документів, підписаних таким простим електронним підписом, для цілей податкового і бухгалтерського обліку та звітності, а також для здійснення банківських операцій;

– спрощення адміністрування податку на додану вартість. Правила та форми заповнення декларацій, податкових накладних, розрахунків коригування та таблиць інформації до них мають бути однозначно зрозумілими як для податківців усіх регіонів України, так і бухгалтерів компаній. Сервісну функцію податкової служби слід розвивати більш успішно [7]. Зазначені заходи не лише мають полегшити процес звітування, але й дадуть можливість Україні покращити свою позицію в рейтингу “Doing Business”.

Цифрової трансформації зазнає також і адміністрування податків. Необхідно максимально спростити процес сплати податків, бізнес має сплачувати швидко, за кілька кліків, без потреби шукати правильні рахунки чи переживати через граничні терміни оплати. Без важких декларацій, процес повинен бути дуже легкий. *Міністерство цифрової трансформації спільно з Державною податковою службою запускають нові податкові послуги для бізнесу в мобільному застосунку та на порталі “Дія”, де в розділі “Мої податки” для громадян будуть доступними сплата податків та подання декларацій для ФОП на спрощеній системі оподаткування, довідка про отримані доходи та сплачені податки, відображення даних про платника податків і стан його розрахунків із бюджетом [8].*

Процес заповнення декларацій у “Дії” настільки автоматизовано, що система заповнює за користувача всі поля так, що йому треба відповісти лише на 4 запитання (декларація на даний момент – це 2 сторінки з більш ніж 30 полів). Через “Дію” українці отримують сповіщення про граничні строки оплати, наявність податкових зобов’язань або заборгованості. Це дає можливість уникнути штрафів та зекономити кошти підприємців.

Крім того, відбувається інтеграція “Дії” з банками, завдяки чому робиться запит до банку або банків за згодою користувача, і відображається загальна сума надходжень за обраний звітний період з ФОП-рахунку або рахунків. Суму доходів бачить лише користувач.

Також Міністерством цифрової трансформації анонсовано великий антикорупційний проект із Державною податковою службою, який запустять уже восени 2021 року, – електронний акциз та електронна марка [8]. Це суттєво спростить процес замовлення, обліку та сплати марок для виробників та експортерів. Що важливо, кожен українець зможе перевірити справжність акцизної марки онлайн та миттєво повідомити про порушення. Цей проект сприятиме подоланню корупції завдяки мінімізації впливу людського фактора. Крім того, він дозволить посилити контроль за обігом підакцизних товарів на державному рівні та створити дієвий механізм боротьби з фальсифікованими чи незаконно

ввезеними на територію України підакцизними товарами. Також вдасться поліпшити координацію та взаємодію роботи державних і громадських організацій з контролю за обігом маркованих підакцизних товарів на основі обміну інформацією та спростити документообіг.

Безперечно, цифрова економіка – це наше майбутнє, це потенціал, який допоможе економіці України розвиватися належним чином і вийти на міжнародний рівень. Хоча майже кожне підприємство розпочало діджиталізацію бізнесу, за даними Forbes, близько 84% зазнають невдач у цифровій трансформації [9]. Щоб досягти успіху, необхідно зосередитися на таких важливих елементах:

- навчання або залучення працівників, що володітимуть навичками цифрової трансформації;
- формування корпоративної культури, що орієнтована на роботу на спільний результат;
- операції в режимі реального часу з урахуванням ризиків та використанням зовнішніх та внутрішніх баз даних;
- мінімізація ручної праці;
- визначення ключових показників для оцінки ефективності та рентабельності інвестицій, що дають можливість комплексно оцінити діяльність підприємства;
- ефективніше планування та використання ресурсів.

Таким чином, сьогодні, у століття інтернет-технологій, змінюються підходи до організації обліку, аналізу та оподаткування в системі управління підприємством. Із розвитком цифрової економіки відбувається зміщення функцій бухгалтера, аналітика в сторону консультування, планування, що вимагає гнучкості та вміння швидко реагувати та адаптуватися до змін у мінливих зовнішньому та внутрішньому середовищах функціонування.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Цифрова економіка істотно вплинула на розвиток обліку, аналізу та оподаткування в системі управління підприємством, зокрема:

- з’являються нові та видозмінюються існуючі об’єкти обліку, аналізу та оподаткування (цифрові активи, електронні гроші, віртуальне цифрове майно, смарт-активи, старт-контракти, блокчейн тощо);
- трансформуються існуючі та створюються нові інформаційні технології, що використовуються в організації обліку, формування звітів та фінансово-економічного аналізу діяльності підприємств.

Сфера бухгалтерського обліку, аналізу та оподаткування зазнає змін, впровадження інновацій дозволить прискорити рутинну роботу і забезпечити збереження даних на високому рівні, але для прийняття складних, професійних рішень і надалі буде необхідною участь людини.

Незважаючи на очевидні переваги цифровізації обліку, аналізу та оподаткування, існує ряд проблем використання хмарних технологій, а саме:

інформаційна безпека, цілісність даних, обмеження у програмному забезпеченні.

Вирішення зазначених проблем вимагає цілеспрямованих дій щодо недопущення втрати інформації або доступу до неї, якщо вона знаходиться у віддаленому доступі до серверів, що не належать підприємству (розташовані у "хмарі").

Окрім того, розвиток хмарних технологій в обліку, аналізі та оподаткуванні залежить у першу чергу від рівня володіння інформаційними технологіями працівників підприємства.

Бухгалтерський облік в умовах діджиталізації потребує гнучкості облікового процесу і відповідних знань від працівників бухгалтерії при впровадженні та використанні інформаційних систем і технологій нового покоління з метою формування своєчасної, достовірної інформації про діяльність підприємства.

Цифрова економіка змушує податкові органи замінити традиційні моделі податкового менеджменту новими, які аналізують та використовують велику кількість інформації, наявної в Інтернеті, та електронними інструментами для ефективної співпраці між податковими органами у всьому світі.

Цифрові інструменти дозволяють податковим службам бути більш організованими та ефективними як у боротьбі зі зловживаннями, так і в покращенні якості податкової звітності та сплати податків. Необхідно змінити нинішнє формально репресивне ставлення до платників податків у трактуванні всіх трьох ключових елементів ефективного податкового адміністрування: надання допомоги платникам податків у виконанні своїх зобов'язань (платник податків – клієнт, а не ворог), своєчасний контроль за ефективним виконанням зобов'язань.

Майбутні наукові дослідження мають бути зосереджені на дослідженні ключових концепцій системи бухгалтерського обліку, аналізу та оподаткування в умовах тотальної діджиталізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tapscott D. *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. New York, NY: McGraw-Hill, 1996.
2. Міністр Федоров: Життя без паперових довідок – як Україна увійде в режим paperless // Українська правда [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://bit.ly/3juxUNu>.
3. Мінцифра та Держспецзв'язку врегулюють механізм зберігання державних даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/3t7golt>.

4. Виклики для бізнесу у зв'язку з пандемією COVID-19 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.pwc.com/gx/en/>.

5. Рейтинг 50-ти найбільш затребуваних в Україні професій. Інститут професійних кваліфікацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ipq.org.ua/ua/news/468>.

6. Запускаємо Податкову карту України, – пресслужба Державної податкової служби України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://bit.ly/3kHEK1z>.

7. Впровадження цифрових рішень спростить ведення податкового обліку та звітності для бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/3Bt5jhM>.

8. Податки в Дії – нові послуги для бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/2WDNH3y>.

9. Morgan B. 40 Stats on Digital Transformation and Customer Experience. – Forbes, 13 May 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bit.ly/2WvXmtl>.

REFERENCES

1. Tapscott D. (1996), *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*, McGraw-Hill, New York, NY.
2. Ministr Fedorov: Zhyttia bez paperovykh dovidok – yak Ukraina uviide v rezhym paperless, available at: <https://bit.ly/3juxUNu>.
3. Mintsifra ta Derzhspetsvvyazku vregulyuyut mekhanizm zberigannya derzhavnykh danikh, available at: <https://bit.ly/3t7golt>.
4. Vykylyky dlia biznesu u zviazku z pandemiieiu COVID-19, available at: <https://www.pwc.com/gx/en/>.
5. Reitynh 50-ty naibilsh zatrebuvalnykh v Ukraini profesii. Instytut profesiynykh kvalifikatsii, available at: <http://ipq.org.ua/ua/news/468>.
6. Zapuskaemo Podatkovu kartu Ukrainy, – press-luzhba Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, available at: <https://bit.ly/3kHEK1z>.
7. Vprovadzhennia tsyfrovyykh rishen sprostyl vedennia podatkovoho obliku ta zvitnosti dlia biznesu, available at: <https://bit.ly/3Bt5jhM>.
8. Podatky v Dii – novi posluhy dlia biznesu, available at: <https://bit.ly/2WDNH3y>.
9. Morgan B. 40 Stats on Digital Transformation and Customer Experience. – Forbes, 13 May 2019, available at: <https://bit.ly/2WvXmtl>.

Стаття надійшла до редакції 11 липня 2021 року

УДК 331.556.4:330.341

Поліщук В. В.,

polishykvodumur@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4404-2603,

аспірант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

Анотація. Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні концептуальних характеристик міграційних процесів та їх впливу на соціально-економічний розвиток держави. Проведено історичний зріз аналізу практики та сприйняття міграційних процесів, починаючи від первісного суспільства і закінчуючи сучасними глобалізаційними тенденціями. Узагальнено поширені контексти досліджень міграційних процесів у сучасній вітчизняній науці міграціології на стику галузей знань економіки, соціології, права та державного управління. Сформовано типові схеми нереалізованого і погашеного міграційного процесу. Зроблено висновок, що для сучасного глобалізованого світу залишаються поширеними односторонні міграційні процеси, які можуть передбачати повний цикл адаптації, інтеграції, натуралізації та асиміляції мігранта або ж зберігати диференціацію інституту громадянства. Доведено, що зворотний міграційний процес, окрім регульованого, може бути добровільним – у випадку неуспішної адаптації або досягнення поставлених цілей (отримання певної суми доходу, знань, досвіду), і примусовим – у випадку вимушених заходів держави приймаючого суспільства. Наголошено, що однією з сучасних та актуальних схем міграційного процесу є реверсна. Виявлено, що держави в умовах відкритих кордонів основною метою регулювання міграційних процесів часто ставлять забезпечення циклічності міграції. Отримані відповідні результати дозволили визначити вплив (позитивний та негативний) міграційних процесів на соціально-економічний розвиток держави згідно з параметрами його забезпечення (економічне зростання, інвестиції, бізнес і самозайнятість, демографічне відтворення, ринки праці, соціальна інфраструктура, система соціального захисту, рівень і якість життя населення) та структурного розподілу (етапність, зміни людського потенціалу, правова визначеність, обсяги, динаміка, інтенсивність, час (періодичність), вектор (географія), територіальні суб'єкти, мета, причинність і наслідковність, потенційність та реалізованість, урегульованість).

Ключові слова: міграція, міграційний процес, соціально-економічний розвиток, суспільство, людський потенціал.

Polishchuk V. V.,

polishykvodumur@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4404-2603,

Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CONCEPTUAL CHARACTERISTICS OF MIGRATION PROCESSES AND THEIR IMPACT ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

Abstract. The purpose of the article is to scientifically substantiate the conceptual characteristics of migration processes and their impact on the socio-economic development of the state. A historical section of the analysis of the practice and perception of migration processes, starting from primitive society and ending with modern globalization trends is implemented. The widespread contexts of research of migration processes in the modern domestic science of migration at the junction of branches of knowledge of economics, sociology, law and public administration are generalized. Typical schemes of unrealized and repaid migration process are formed. It is concluded that for the modern globalized world unilateral migration processes remain widespread, which may involve a full cycle of adaptation, integration, naturalization and assimilation of the migrant or maintain the differentiation of the institution of citizenship. It is proved that the reverse migration process, in addition to the regulated one, can be voluntary - in case of unsuccessful adaptation or achievement of goals (obtaining a certain amount of income, knowledge, experience), and forced - in case of forced measures of the host society. It is emphasized that one of the modern and relevant schemes of the migration process is the reverse. It was found that in the conditions of open borders, the main goal of regulating migration processes is often to ensure the cyclical nature of migration. The obtained results allowed to determine the impact (positive and negative) of migration processes on the socio-economic development of the state according to the parameters of its provision (economic growth, investment, business and self-employment, demographic reproduction, labor markets, social infrastructure, social protection system, level and quality of life population) and structural distribution (stages, changes in human potential, legal certainty, volumes, dynamics, intensity, time (periodicity), vector (geography), territorial subjects, purpose, causality and consequence, potentiality and feasibility, settlement).

Keywords: migration, migration process, socio-economic development, society, human potential.

JEL Classification: F22, J61, O15

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-11>

Постановка проблеми. Міграційні процеси в сучасних умовах глобалізації та зростаючої мобільності населення є актуальним об'єктом науково-прикладних досліджень, що потребує якісного теоретико-методичного супроводу. Висока динамічність змін та мінливість середовища сьогодення обумовлюють потребу перегляду актуальних підходів до державного регулювання міграційних процесів із урахуванням впливу на соціально-економічний розвиток на різних просторових рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття міграційних процесів є одним із основоположних у міграціології, що нині активно формується як наука про кількісно-якісні характеристики міграції та всі пов'язані з нею процеси. Термін "міграціологія" починає активно використовуватись у наукових працях українських учених (Т. Васильців, С. Гринкевич, О. Іляш, Я. Качмарик, М. Куницька-Іляш, О. Левицька, Р. Лупак, О. Мульська та ін.) зі спробами поглиблення його

політико-правового напрямку. В зарубіжних джерелах використовується термін "migration studies" як міждисциплінарна галузь досліджень на стику антропології, історії доколониального періоду ("prehistory"), історії, економіки, права, соціології та досліджень постколониального періоду.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування концептуальних характеристик міграційних процесів та їх впливу на соціально-економічний розвиток держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція людства, виникнення та активізація переміщень населення призвели до зміни характеру міграційних процесів та їхнього сприйняття (починаючи від первісного суспільства і закінчуючи сучасними глобалізаційними тенденціями). Якщо на етапах первісного суспільства міграційні процеси були вкрай обмеженими та здійснювалися на невеликій відстані з метою пошуку безпечних умов перебування, то на нинішньому етапі сприймаються як необхідність, право і безумовність (рис. 1).

Рис. 1. Історичний зріз аналізу практики та сприйняття міграційних процесів

Предметні напрямки аналізування міграційних процесів

Предметні напрямки	Автори
Структурний	Характеристики міграційних процесів – комплексні (Е. Лібанова), часові (І. Майданік)
Причинний	Вплив на міграційні процеси глобалізації й інтеграції (О. Позняк, О. Риндзак), гео економічних трансформацій (К. Шиманська), трансформації ринків праці (У. Садова), міжтериторіальної асиметрії (О. Корнієнко)
Наслідковий	Вплив міграційних процесів на різні сфери – <i>соціально-економічну</i> (Г. Мельник, К. Величко, Л. Носач, Ю. Курунова), <i>працересурсну</i> (З. Кобеля, Г. Смалійчук), <i>освітню</i> (М. Романюк), <i>політичну</i> (С. Швець)
Безпековий	Тісний взаємозв'язок міграційних процесів з рівнем соціальної та економічної безпеки (О. Сидорчук)
Соціальний	Особливості міграційних процесів для окремих соціальних груп (Г. Герасименко, О. Мульська)
Управлінський	Міграційні процеси як об'єкт регулювання, функція державної політики (А. Шевцов, О. Малиновська)

Разом зі зміною практики та сприйняття міграційних процесів формувалися *міграційні теорії*. Їхні положення важливі для розуміння причин, закономірностей та наслідків міграційних процесів, що є основою для наукового обґрунтування державного регулювання у даній сфері. Велика кількість міграційних теорій обумовила різні підходи до їхнього узагальнення: теорії, що обґрунтовують причини міграції на рівні особистості, і теорії, що обґрунтовують механізми міграції на рівні держави та в глобальних масштабах [1; 2, с. 507-514; 3, с. 50-58]; теорії, що пояснюють причини міграції, і теорії, що визначають закономірності “саморозвитку” міграції [4, с. 5-13; 5, с. 1-7].

Актуальність наукових досліджень міграційних процесів обумовила формування різних предметних напрямків у їх аналізуванні. У табл. 1 узагальнено поширені контексти досліджень міграційних процесів у сучасній вітчизняній науці міграціології на стику галузей знань економіки, соціології, права та державного управління.

Наслідковий предметний напрямок включає *соціально-економічний*. Він передбачає дослідження впливу міграційних процесів на різні аспекти соціального та економічного характеру, що охоплюють сфери господарювання та життєдіяльності людини. Для цілісного розуміння особливостей

дослідження міграційних процесів у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку держави розглянемо здійснені напрацювання щодо змісту таких процесів та їх структурних характеристик.

Огляд наукових джерел з даного питання дозволяє зробити висновок, що, незважаючи на частоту використання терміна “міграційний процес”, конкретизація його змісту наводиться рідко. Тобто у більшості досліджень автори використовують цей термін як безумовний і загальнозрозумілий, що не завжди є правильним.

Оскільки базовою характеристикою міграційного процесу є його етапи, розглянемо їхні *типові схеми*, актуальні для обґрунтування моделей і методів державного регулювання в даній сфері для українського суспільства.

З огляду на те, що міграційний процес включає формування потенціалу міграції, першою типовою схемою є “*міграційний процес нереалізований*” (рис. 2а). Це означає, що потенційний мігрант вчинив низку дій (збір інформації, вивчення можливостей), які не трансформували його підготовку до міграції в реальні переміщення. Причини цього можуть бути особистісні, пов'язані з ціннісним відторгненням чи впливом ближчого соціального оточення.

Рис. 2. Типові схеми нереалізованого і погашеного міграційного процесу

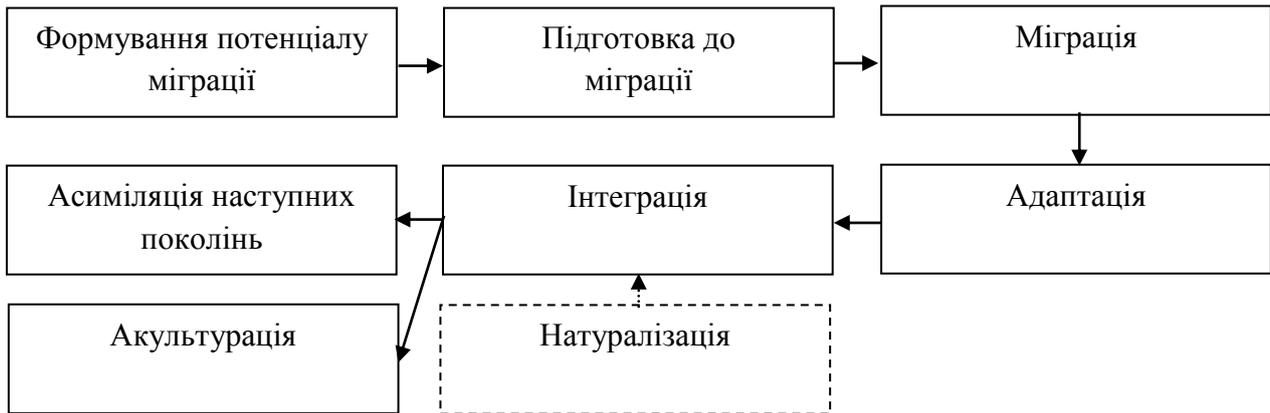

Рис. 3. Типова схема одностороннього міграційного процесу з набуттям / без набуття громадянства

“Міграційний процес погашений (нівельований)” (рис. 2б) означає, що потенційний мігрант вчиняв дії щодо збору інформації, однак з боку управлінських суб’єктів (органів державної чи місцевої влади) відбулися заходи, спрямовані на стримування переміщень чи їх заборону (протидія міграційних втрат). Заходами стримування можуть бути підвищення соціальних стандартів щодо оплати праці, створення нових робочих місць, покращення умов кредитування, соціального захисту і т. д. За таких обставин особа приймає рішення, що можливі ризики внаслідок переміщення не будуть достатньою мірою компенсовані.

Для сучасного глобалізованого світу залишаються поширеними *односторонні міграційні процеси*, які можуть передбачати повний цикл адаптації, інтеграції, натуралізації та асиміляції мігранта або ж зберігати диференціацію інституту громадянства. Залежно від концепції державного регулювання міграційних процесів влада приймаючого суспільства може проводити політику натуралізації, чому передують або ситуативна боротьба з нелегальною міграцією, або послідовний процес адаптації й інтеграції мігрантів у приймаюче суспільство (рис. 3).

Науковці міграціологічних питань по-різному підходять до виділення етапів та форм адаптації, часто включаючи її до інтеграції. На наш погляд, це дещо різні процеси. *Адаптація* є процесом початкового розуміння мігрантом особливостей приймаючого суспільства. На даному етапі, як правило, особа-мігрант, очікуючи надалі на певні вигоди,

отримує так звані “неекономічні” втрати (non-economic losses), пов’язані зі зміною місця, що кидають виклик поняттю успішної адаптації [6, с. 150-155; 7, с. 627-630].

У випадку успішного прийняття мігрантом особливостей суспільства-реципієнта відбувається його *інтеграція*. Інтеграція мігрантів для демократичних держав є складним процесом, оскільки вимагає двостороннього залучення – не лише особа-мігрант має приймати реалії нового способу життя, але й приймаюче суспільство має бути відкритим для культурного збагачення [8, с. 1-5; 9, с. 67-72].

Активні особні міграційні процеси у сучасному світі супроводжуються зростанням сімейної міграції. У зв’язку з цим необхідно окремо виділити типову схему *одностороннього міграційного процесу домогосподарства* (рис. 4). Міграція домогосподарств в умовах зростаючої мобільності населення постає актуальним об’єктом у регулюванні міграційних процесів для більшості міграційно активних держав.

Міграційний процес домогосподарств часто є результатом успішної адаптації одного з його членів та подальшого залучення інших. Протилежним випадком може бути виїзд особи з формуванням сім’ї вже за кордоном. У такій ситуації процеси асиміляції відбуватимуться швидше, однак наслідки втрат для суспільства походження виявляться нижчими, ніж у випадку виїзду всієї сім’ї та народження дітей за новим місцем проживання [10, с. 53-55].

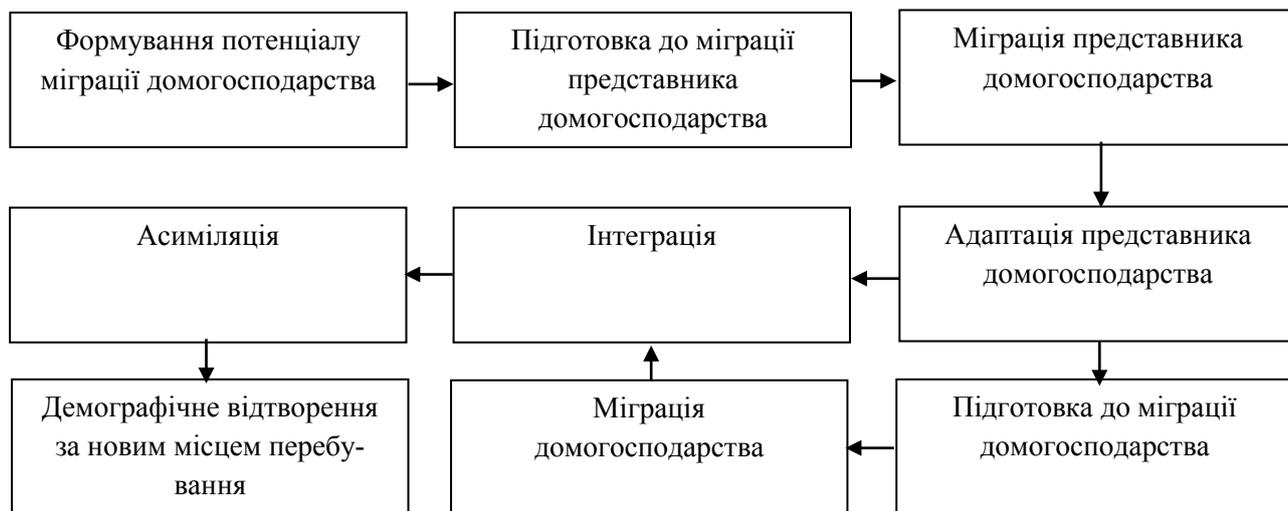
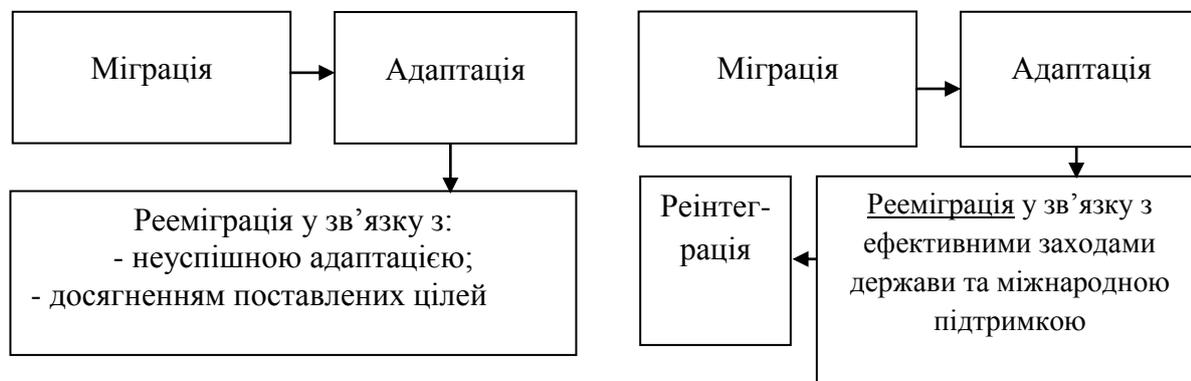

Рис. 4. Типова схема одностороннього міграційного процесу домогосподарства

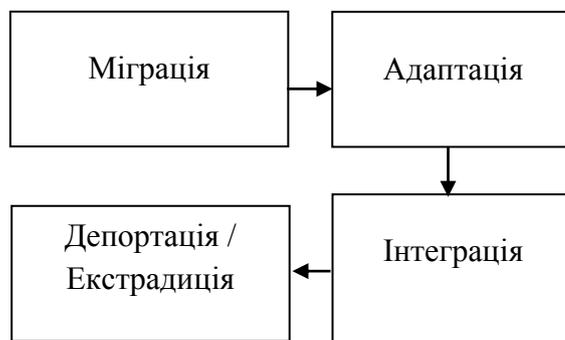
Розглянуті вище типові схеми відображають міграційні втрати. Розуміючи права і свободи переміщень сучасної людини, практично всі держави забезпечують їх реалізацію у визначеному правовому режимі, однак застосовують при цьому різні методи стимулювання повернення осіб з міграційним досвідом, ефективного залучення міграційного капіталу в місцеву економіку. Таким чином, виникає *зворотний регульований міграційний процес*.

Зворотний міграційний процес, окрім регульованого, може бути *добровільним* – у випадку неуспішної адаптації або досягнення поставлених цілей (отримання певної суми доходу, знань, досвіду), і *примусовим* – у випадку вимушених заходів держави приймаючого суспільства (рис. 5).

а) Міграційний процес добровільний

б) Міграційний процес регульований

в) Міграційний процес примусовий

Рис. 5. Типові схеми зворотного міграційного процесу

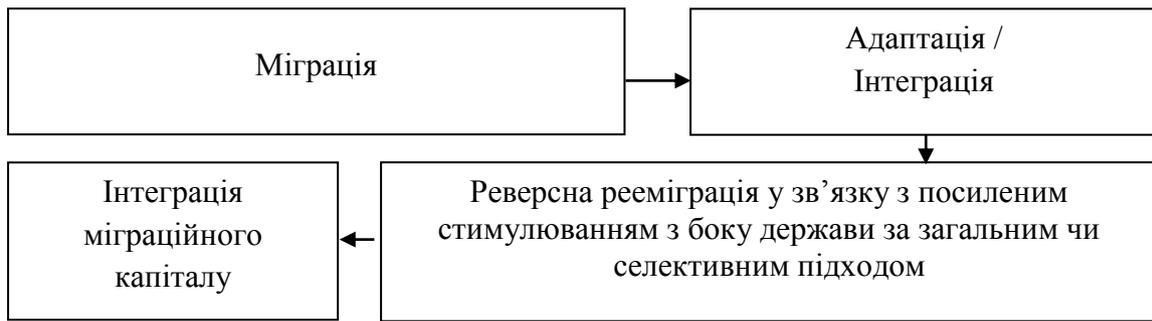

Рис. 6. Типова схема реверсного міграційного процесу

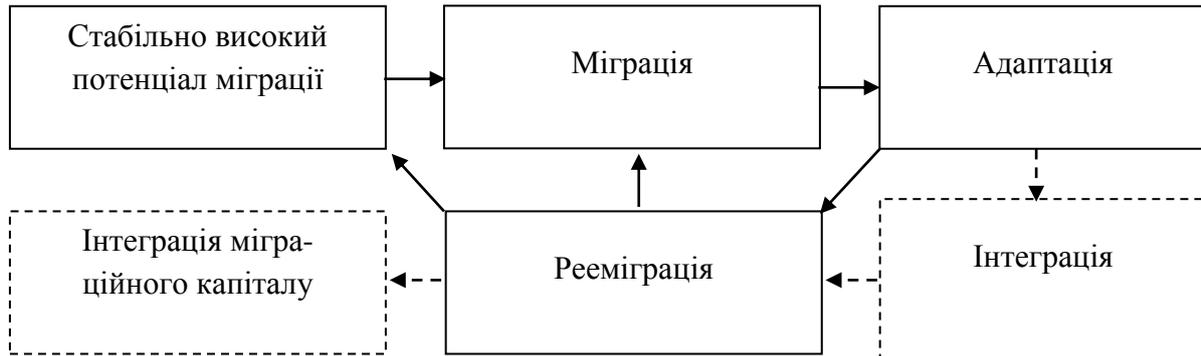

Рис. 7. Типова схема циклічного міграційного процесу

Однією з сучасних та актуальних схем міграційного процесу є *реверсна*. Реверсний міграційний процес спричинений цільовим стимулюванням рееміграції, що, як правило, після настання міграційної хвилі обмежений у часі та супроводжується застосуванням дієвих стимуляторів. Це може бути потужна урядова програма рееміграції зі спрямованістю на всіх мігрантів або осіб, що відповідають певним критеріям – віку, економічної активності, кваліфікації, професії, готовності інвестувати в бізнес тощо (рис. 6).

Сучасні держави, які розвиваються в умовах відкритих кордонів, основною метою регулювання міграційних процесів часто ставлять забезпечення циклічності міграції. *Циклічний міграційний процес* є ознакою домінування короткострокової (у тому числі маятникової) і сезонної міграції (рис. 7).

Переважання такої схеми міграційних процесів означає, що суспільство розвивається в умовах високого рівня мобільності людських ресурсів. Циклічність міграції до пандемії Covid-19 стала звичним явищем для соціально-економічного розвитку багатьох суспільств, особливо тих, які формують міждержавні інтеграційні утворення з розвинутою інфраструктурою переміщень. Циклічність міграції здійснює значний вплив на усі процеси:

- на рівні держав та регіонів призводить до формування міждержавних та між (транс) регіональних ринків праці, освітніх систем, споживчих ринків;

- на рівні домогосподарств та осіб призводить до зміни способу життя та сприйняття міграції як

умови підвищення якості життя (концепція міграції способу життя, розроблена англійськими вченими К. Орелі та М. Бенсоном [11, с. 20-37]).

Циклічні міграційні процеси характерні, як правило, для прикордонних регіонів, що розвиваються в умовах соціально-економічної асиметрії, а також для невеликих держав зі специфічною спеціалізацією економіки (ОАЕ, Сінгапур, Монако, Ліхтенштейн, Люксембург, Швейцарія та ін.).

Варіативність схем міграційних процесів у залежності від виокремлених етапів визначає необхідність формування системи державного регулювання у даній сфері з підбором методів впливу залежно від ситуації. Основою цього є з'ясування різних характеристик міграційних процесів, серед яких виокремлено наслідковість. Одним із фокусів дослідження наслідковості міграційних процесів є *соціально-економічний*. Він дозволяє виявити: яким чином міграційні процеси впливають на соціально-економічний розвиток; яким чином можна оптимізувати вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток, у тому числі за різними параметрами, рівнями, суб'єктами; яким чином через стимулювання соціально-економічного розвитку можна регулювати міграційні процеси та чи це потрібно взагалі у випадку, якщо міграційні детермінанти сприяють позитивним тенденціям [12, с. 105-110; 13, с. 1677-1681].

Соціально-економічний розвиток є певною мірою антагоністичною категорією, оскільки поєднує в собі економічні, орієнтовані на прибуток, та соціальні, орієнтовані на людину й екологію, процеси. *Соціально-економічний розвиток* – це

вектор системних змін, базований на узгодженні економічних (комерціалізованих) і соціальних (людиноорієнтованих, екологозахисних) цілей та інтересів, що забезпечує покращення якості життя населення та ефективізацію використання природно-ресурсних і виробничих можливостей на інноваційних засадах.

Дослідження міграційних процесів з погляду впливу на соціально-економічний розвиток потребує поглиблення теоретико-методичних підходів. Зазвичай фахівці і науковці акцентують увагу на проблемі недосконалої соціальної та економічної державної політики щодо вирішення численних проблем, пов'язаних із міграцією. Натомість розробка цілісних підходів до оцінювання впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток України має вибірковий характер [15, с. 169-179]. Оскільки українське суспільство вже тривалий період часу розвивається як міграційно

активне, актуально досліджувати вплив міграційних процесів на економіку, інвестиційну сферу, бізнес і самозайнятість, демографічне відтворення, ринки праці, сфери освіти, охорони здоров'я, культури, соціальну інфраструктуру, систему соціального захисту, рівень і якість життя населення тощо (табл. 2). Комплекс таких індикаторів визначає пріоритети державного регулювання міграційних процесів, базованих на оцінюванні середовищних передумов їх формування та розвитку [14, с. 323-327].

У табл. 3 відображено, як структурні ознаки міграційних процесів впливають на соціально-економічний розвиток. Такі впливи відображаються у факторних (людський потенціал як фактор виробництва), працересурсних, кваліфікаційних, іміджевих, інтеграційних, безпекових характеристиках.

Таблиця 2

Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток держави

Параметри соціально-економічного розвитку	Вплив міграційних процесів	
	негативний	позитивний
Економічне зростання	Втрати людського фактора виробництва з можливістю інноватизації економічних процесів	Додатковий попит на внутрішньому споживчому ринку за рахунок міграційних доходів
Інвестиції	Домінування пасивних (споживчих) інвестицій з низькою віддачею	Залучення міграційних доходів у формі активних інвестицій
Бізнес і самозайнятість	Дефіцит робочих кадрів на ринках праці міграційно активних територій	Залучення міграційного капіталу (доходів, досвіду, знань) у реалізацію проектів
Демографічне відтворення	Втрати демографічного потенціалу, низька народжуваність унаслідок міграції жінок фертильного віку, поширення практики народження за кордоном	Зниження рівня навантаження на соціальну інфраструктуру
Ринки праці	Низька конкуренція на ринках праці з демотивацією розвитку особистого потенціалу	Зниження рівня навантаження на ринки праці (нижчі безробіття, витрати на фонд оплати праці)
Соціальна інфраструктура	Низький попит на послуги та зниження їхньої якості Втрати інвестицій у підготовку фахівців і робітничих кадрів	Стимулювання конкуренції з пропозицією якісних і конкурентоспроможних послуг (освітніх, медичних, транспортних і т. д.)
Система соціального захисту	Дефіцит мобілізованих фінансових ресурсів в умовах втрат працездатного населення	Вище пенсійне забезпечення населення за рахунок страхового стажу, набутого за кордоном
Рівень і якість життя населення	Поглиблення соціально-економічної нерівності між різними групами населення	Можливості забезпечення гідного рівня та якості життя завдяки міграції

Вплив структурних ознак міграційних процесів на соціально-економічний розвиток держави

Структурні ознаки міграційних процесів	Вплив на соціально-економічний розвиток	
	Негативний	Позитивний
Етапність	Втрати людського потенціалу при низькому рівні циркулюючих міграційних процесів	Зростаючий міграційний капітал із можливістю його інвестування при циркулюючій міграції
Зміни людського потенціалу	Втрати інтелектуально-трудового потенціалу за умови низькокваліфікованої міграції	Розвиток інтелектуально-трудового потенціалу за умов здобуття нових знань і досвіду
Правова визначеність	Негативний міжнародний імідж держави як донора людських ресурсів з низькою правовою культурою та схильністю до нелегальної (незахищеної) міграції	Інтеграція у міжнародний мобільний простір, обмін досвідом і знаннями за умов легальної (захищеної) міграції
Обсяги	Втрати людського потенціалу при надмірних обсягах	Конкурентний перерозподіл людського потенціалу при регульованій міграції
Динаміка, інтенсивність	Кризові детермінанти в умовах міграційних хвиль	Послаблення тиску на внутрішню економіку і ринок праці в умовах кризових коливань
Час, періодичність	Безповоротні втрати людського потенціалу в умовах довгострокової, пожиттєвої міграції	Можливості інтеграції міграційного капіталу в умовах циркулюючих міграційних процесів
Вектор, географія	Утворення потужних міграційних мереж і систем із впливом на реалізацію потенціалу міграції інших осіб	Конкурентний міжрегіональний перерозподіл людського потенціалу завдяки переорієнтації міграційних процесів із зовнішніх на внутрішні
Територіальні суб'єкти	Утвердження статусу донорства людського потенціалу	Розвиток міждержавних, між(транс)регіональних соціально-економічних просторів на взаємовигідних засадах
Мета	Втрати людського потенціалу в окремих сегментних групах (молоді – при освітніх меті, економічно активного населення – трудовій)	Розуміння пріоритетів внутрішнього розвитку з покращенням соціально-економічних умов
Причинність і наслідковість	Довгострокові втрати людського потенціалу в умовах інтелектуалізації міграційних процесів	Розуміння пріоритетів внутрішнього розвитку для регулювання потенціалу міграційних процесів
Потенційність vs реалізованість	Інституціоналізація високого рівня реалізації потенціалу міграційних процесів	Визначення конкурентних переваг середовища збереження людського потенціалу
Регульованість	Низькі ефективність державного управління і політична культура без стратегічного бачення соціально-економічного розвитку	Ситуативне реагування держави на структурні ознаки міграційних процесів із нівелюванням їх потенціалу при потребі

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Міграційні процеси все більше визначають темпи соціально-економічного розвитку держави та здатні забезпечити значні конкурентні переваги економіки на міжнародному рівні. Здатність держави сформувати необхідний інтелектуальний капітал значною мірою залежить від міграційної активності населення, що повинна бути збалансованою та враховувати належним чином інтереси економіки. Виходячи з таких тверджень, вдалося виявити низку характеристик, у яких вказуються еволюційні тенденції міграційних процесів та їх функціонально-структурний вплив (позитивний та негативний) на соціально-економічний рівень зростання держави.

Перспективою дослідження слід розглядати виявлення взаємозв'язків між соціально-економічними результатами міграційних процесів та умовами і чинниками, що визначають їх обсяги та темпи зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербовий М. В. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції / Вербовий М. В. // Демократичне врядування. – 2011. – Вип. 7 [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_9.

2. Modelling the Conditions Affecting Population Migration Activity in the Eastern European Region: The Case of Ukraine / Levytska O., Mulska O., Ivaniuk U., Vasylytsiv T., Lupak R., Kunytska-Iliash M. // Tem Journal. – 2020. – Vol. 9. – № 2. – P. 507-514.

3. Vasylytsiv T. G. Social Security of Ukraine and the EU: aspects of convergence and improvement of migration policy / Vasylytsiv T. G., Lupak R. L., Kunytska-Iliash M. V. // Baltic Journal of Economic Studies. – 2019. – Vol. 5. – № 4. – P. 50-58.

4. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів / Безуглий П. Г. // Політичне життя. – 2018. – № 1. – С. 5-13.

5. Innovative development of human capital in the conditions of globalization / Kuzmin O., Bublyk M., Shakhno A., Korolenko O., Lashkun H. // E3S Web of Conferences. – 2020. – Vol. 166, 13011. – P. 1-7.

6. Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region / Vasylytsiv T., Lupak R., Kunytska-Iliash M., Levytska O., Mulska O. // Agricultural and Resource Economics. – 2020. – Vol. 6. – № 3. – P. 149-170.

7. Migration as Adaptation? / Vinke K., Bergmann J., Blocher J., Upadhyay H., Hoffmann R. // *Migration Studies*. – 2020. – Vol. 8. Is. 4. – P. 626-634.

8. Migration: theory, research and practice in guidance and counselling / Hughes D., Akkök F., Arulmani G., Zelloth H. // *British Journal of Guidance & Counselling*. – 2019. – Vol. 47. – P. 1-5.

9. Гринкевич С. С. Формування системи та структурування інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку і використання трудового потенціалу України / Гринкевич С. С., Лупак Р. Л., Васильків Ю. В. // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 7. – С. 67-72.

10. Ляш О. І. Негативні наслідки міжнародної міграції людських ресурсів за умови формування в Україні зони вільної торгівлі / Ляш О. І. // *Журнал європейської економіки*. – 2017. Т. 8. – Вип. 1. – С. 50-59.

11. Benson M. From lifestyle migration to lifestyle in migration: Categories, concepts and ways of thinking / Benson M., Reilly K. // *Migration Studies*. – 2016. – Vol. 4. Is. 1. – P. 20-37.

12. Качмарик Я. Д. Система рішень процесу відтворення трудового потенціалу корпоративних систем / Качмарик Я. Д., Лупак Р. Л. // *Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні*. – 2005. – Спец. вип. 15 (Ч. 1). – С. 105-110.

13. Adoption of management decisions regarding the equalization of territorial asymmetry of demographic development of quality of life of the population / Turchyn L., Sobko O., Boichyk I., Zaverbnyj A., Shushpanov D. // *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*. – 2020. – Vol. 12. – P. 1677-1681.

14. Лупак Р. Л. Вибір стратегічних напрямів забезпечення продуктивності та ефективності праці / Лупак Р. Л. // *Економічний аналіз*. – 2012. – Вип. 10. Ч. 3. – С. 323-327.

15. Васильців Т. Г. Сучасний стан та ризик розвитку ринку праці України у контексті соціальної безпеки в умовах євроінтеграції / Васильців Т. Г., Ляш О. І. // *Журнал європейської економіки*. – 2017. – № 9(2). – С. 169-179.

REFERENCES

1. Verbovy, M. V. (2014), Doktrynal'ni zasady mizhnarodnoyi trudovoyi mihratsiyi, *Demokratychnye vryaduvannya*, № 7, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_9.

2. Levytska O., Mulska O., Ivaniuk U., Vasylytsiv T., Lupak R. and Kuniyska-Iliash M. (2020), Modelling the Conditions Affecting Population Migration Activity in the Eastern European Region: The Case of Ukraine, *Tem Journal*, vol. 9, № 2, p. 507-514.

3. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L. and Kuniyska-Iliash, M. V. (2019), Social Security of Ukraine and the EU: aspects of convergence and improvement of migration policy, *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5, № 4, p. 50-58.

4. Bezuhlyy, P. H. (2018), Teoretychni zasady doslidzhennya mihratsiynikh protsesiv, *Politychne zhyttya*, № 1, p. 5-13.

5. Kuzmin O., Bublyk M., Shakhno A., Korolenko O. and Lashkun H. (2020), Innovative development of human capital in the conditions of globalization, *E3S Web of Conferences*, vol. 166, 13011, p. 1-7.

6. Vasylytsiv T., Lupak R., Kuniyska-Iliash M., Levytska O. and Mulska O. (2020), Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region, *Agricultural and Resource Economics*, vol. 6, № 3, p. 149-170.

7. Vinke K., Bergmann J., Blocher J., Upadhyay H. and Hoffmann R. (2020), Migration as Adaptation? *Migration Studies*, vol. 8, Is. 4, p. 626-634.

8. Hughes D., Akkök F., Arulmani G. and Zelloth H. (2019), Migration: theory, research and practice in guidance and counseling, *British Journal of Guidance & Counselling*, vol. 47, p. 1-5.

9. Hrynkevych, S. S. Lupak, R. L. and Vasylytsiv, YU. V. (2015), Formuvannya systemy ta strukturuvannya instytutsiynoho zabezpechennya realizatsiyi derzhavnoyi polityky rozvytku i vykorystannya trudovoho potentsialu Ukrayiny, *Biznes Inform*, № 7, p. 67-72.

10. Ilyash, O. I. (2017), Nehatyvni naslidky mizhnarodnoyi mihratsiyi lyuds'kykh resursiv za umovy formuvannya v Ukrayini zony vil'noyi torhivli, *Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky*, Т. 8, vyp. 1, p. 50-59.

11. Benson M. and Reilly K. (2016), From lifestyle migration to lifestyle in migration: Categories, concepts and ways of thinking, *Migration Studies*, vol. 4, Is. 1, p. 20-37.

12. Kachmaryk, YA. D. and Lupak, R. L. (2005), Systema rishen' protsesu vidtvorennya trudovoho potentsialu korporatyvnykh system, *Oblikovo-analitychni systemy subyektiv hospodars'koyi diyal'nosti v Ukrayini*, Spets. № 15 (1), p. 105-110.

13. Turchyn L., Sobko O., Boichyk I., Zaverbnyj A. and Shushpanov D. (2020), Adoption of management decisions regarding the equalization of territorial asymmetry of demographic development of quality of life of the population, *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, vol. 12, p. 1677-1681.

14. Lupak, R. L. (2012), Vybir stratehichnykh napryamiv zabezpechennya produktyvnosti ta efektyvnosti pratsi, *Ekonomichnyy analiz*, № 10 (3), p. 323-327.

15. Vasylytsiv, T. H. and Ilyash, O. I. (2017), Suchasnyy stan ta ryzyk rozvytku rynku pratsi Ukrayiny v konteksti sotsial'noyi bezpeky v umovakh yevrointehratsiyi, *Zhurnal yevropeys'koyi ekonomiky*, 9(2), p. 169-179.

Стаття надійшла до редакції 6 липня 2021 року

УДК: 339.1:330.123.4:332.1(477)

*Свидрук І. І.,
irena_svidruk@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-3099-6449,
Researcher ID: F-8502-2019*

*д.е.н., проф., професор кафедри менеджменту, Львівський торговельно-економічний університет,
м. Львів*

*Клепанчук О. Ю.,
o.klepanchuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7764-614X*

*к.е.н., доц., доцент кафедри фінансового менеджменту, Львівський національний університет імені
Івана Франка, м. Львів*

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено багатофакторному аналізу особливостей розвитку споживчого ринку України як відкритої системи, в якій одночасно задовольняються антагоністичні цілі товаровиробників і торгових посередників щодо зростання прибутковості і капіталізації та споживачів щодо мінімізації затрат на задоволення попиту. Споживчий ринок досліджували в якості інструменту забезпечення соціально-економічної стабільності. Здійснено структурно-динамічний аналіз розвитку споживчого ринку у 2014-2020 рр. та виявлено його стабільне зростання попри незначне зниження обсягу реалізації послуг. Проаналізовано зміни товарної структури споживчого ринку. Виявлено, що найбільша частка витрат домогосподарств була сконцентрована на ринку продовольчих товарів, де спостерігалось стрімке зростання споживчих цін. Показано, що в цілому середньомісячні сукупні витрати домогосподарств на споживчому ринку скоротились, особливо на непродовольчі товари і послуги, що спричинено соціально-економічною невпевненістю споживачів. Виявлено, що знецінення гривні, скорочення поточних видатків бюджету та стрімке підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги призвели до зменшення рівня доходів населення і підвищення рівня бідності. На подолання проблеми спрямоване приєднання України до програми ООН "Цілі Сталого Розвитку 2016-2030". Здійснено факторний аналіз впливу розвитку ринків непродовольчих товарів та послуг на зростання ВВП України. Виявлено, що стан споживчого ринку продовольчих товарів практично не впливає на динаміку номінального ВВП, тоді як зростання ринків непродовольчих товарів та послуг гарантовано призводить до збільшення ВВП. Подальші дослідження запропоновано скерувати на розробку інституційного інструментарію концептуальних перетворень внутрішнього споживчого ринку.

Ключові слова: продовольчі і непродовольчі товари, споживчі послуги, домогосподарства, інституційне регулювання, споживчі ціни.

*Svydruk I. I.,
irena_svidruk@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-3099-6449,
Researcher ID: F-8502-2019,*

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Management, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

*Klepanchuk O. Yu.,
o.klepanchuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7764-614X,*

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

SYSTEM ANALYSIS OF UKRAINE'S CONSUMER MARKET DEVELOPMENT

Abstract. The article is devoted to the multifactor analysis of the peculiarities of the consumer market of Ukraine as an open system, which simultaneously meets the antagonistic goals of producers and trade intermediaries to increase profitability and capitalization as well as consumers to minimize the cost of meeting demand. The consumer market was studied as a tool to ensure socio-economic stability. A structural and dynamic analysis of the development of the Ukrainian consumer market in 2014-2020 was carried out and its stable growth was revealed despite a slight decrease in the services volume of sales. Changes in the commodity structure of the consumer market are analyzed. It was found that the largest share of household expenditures was concentrated in the food market, where there was a sharp rise of consumer prices. It is shown that in general the average monthly total expenditures of households in the consumer

market decreased, especially for non-food goods and services, which is caused by socio-economic uncertainty of consumers. It was found that the devaluation of the hryvnia, the reduction of current budget expenditures and the rapid increase in tariffs for housing and communal services have led to household incomes decrease and poverty increase. Ukraine's accession to the UN Sustainable Development Goals 2016-2030 Program was aimed at overcoming the problem. A factor analysis of the impact of the non-food goods and services markets development on Ukraine's GDP growth was performed. It was found that the state of the consumer market of food products has almost no effect on the dynamics of nominal GDP, while the growth of markets for non-food goods and services is guaranteed to lead to an increase in GDP. Further research is proposed to focus on the development of institutional tools for conceptual transformations of the domestic consumer market.

Key words: food and non-food goods, consumer services, households, institutional regulation, consumer prices.

JEL Classification: D51; E21; L16; L17

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-12>

Постановка проблеми. Передумовами високоінтенсивного розвитку внутрішнього споживчого ринку є сприятливе, інституційно регульоване бізнес-середовище, розвиток комунікацій, інфраструктурне оновлення економічної системи, що дозволяє знижувати бар'єри входу на ринок та позитивно позначається на ефективності ринкової взаємодії. Споживчий ринок традиційно розглядають в якості інструменту забезпечення соціально-економічної стабільності в суспільстві, акцентуючи дослідження на аспектах його цінової збалансованості та ефективності товаропотоків. Дисонансні умови суспільного розвитку консолідують різноспрямовані вектори ринкової взаємодії, виступають драйвером конструктивної кооперації ринкових суб'єктів, посилюють роль динамічності господарських суб'єктів та їх інтегративність у взаємодії з державними інституціями. Постіндустріальна конкурентна ситуація, що характеризується динамізмом, багатоаспектністю інтересів та агресивністю у досягненні цілей ринкових суб'єктів, актуалізує необхідність врахування впливу всієї сукупності факторів конкурентного середовища розвитку та ефективності функціонування споживчого ринку. Отож, постає необхідність багатофакторного аналізу особливостей розвитку споживчого ринку України як відкритої системи, в якій одночасно задовольняються антагоністичні цілі товаровиробників і торгових посередників щодо зростання прибутковості і капіталізації та споживачів щодо мінімізації затрат на задоволення власного попиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку споживчого ринку завжди знаходилися в центрі уваги науковців. Слід відзначити дослідження ринків Н. Попадинця, в якому описано систему завдань, функцій і методологічних принципів його розвитку [7]. Аналіз тенденцій розвитку споживчого ринку, здійснений Ю. Уманцівим та М. Катраном, дозволив виявити причини появи недосконалої цінової конкуренції та негативних змін у структурі сукупної пропозиції [9]. Цікавою є аргументація Т. Яхно про взаємозалежність змін матеріальних умов домогосподарств та якісних змін споживчого ринку [13]. Серед вагомих проблем розвитку споживчого ринку Н. Федорюк та Н. Ковальчук виокремлюють

недосконалість нормативної бази та низьку мотиваційну основу, що провокує міграційні процеси [10]. В. Шликова та О. Леванда також наголошують на проблемах зростання імпортозалежності споживчого ринку і підкреслюють необхідність створення інституційних передумов його розвитку [12].

К. Колеснікова та Т. Руденко вивчали можливість напрацювання інструментів подолання кризових явищ у ринковому середовищі, зокрема розглядали ефективність економічного та адміністративного стимулювання ринкової активності [4]. М. Чорна та співавтори запропонували підхід до оцінювання можливостей трансформації ринку, запропонувавши модель створення нових ринкових просторів [11]. Значну інформацію для подальших наукових пошуків надає дослідження В. Громова, який рекомендував інституційно регулювати споживчий попит через соціальну політику [1]. Ми цілком поділяємо позицію Т. Данилюка про нагальну необхідність залучення додаткових інвестицій у розвиток ринків споживчих товарів і послуг [2], що у підсумку підвищить конкурентоспроможність вітчизняних виробників. Також надзвичайно інформативними є пропозиції К. Пугачевської щодо ринкового розвитку шляхом вирішення комплексу взаємоузгоджених завдань соціально-економічного та суспільно-політичного спрямування, зокрема створення кластерних структур сервісного характеру [8].

Разом з тим, попри доволі широке висвітлення науковцями означеної проблематики, дослідження у більшості є фрагментарними і мають вузькоспеціалізований характер, що вимагає проведення системного аналізу розвитку споживчого ринку України.

Постановка завдання. Метою даної статті є системний аналіз стану і можливостей розвитку споживчого ринку України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Споживчий ринок являє собою систему соціально-економічних відносин, що ґрунтуються на механізмах конкуренції, ціноутворення та маркетингу, пов'язуючи сфери виробництва і споживання споживчих благ. Структура споживчого ринку включає три основних сегмента – роздрібні ринки продовольчих та непродовольчих товарів та ринок

споживчих послуг (рис. 1), які зазвичай розглядають в якості самостійних, але тісно взаємодіючих ринкових одиниць, які в сукупності вирішують завдання задоволення потреб громадян у споживанні продовольчих і непродовольчих товарів та послуг.

Як бачимо, внутрішній споживчий ринок упродовж 2014-2020 рр. демонструє стабільне зростання, навіть попри зниження обсягу реалізації послуг населенню у 2020 р. через карантинні обмеження окремих видів діяльності, запроваджені Урядом внаслідок пандемії Covid-19. Зокрема, середній темп зростання обсягів реалізації продовольчих товарів склав 113,5%, товарів непродовольчої групи – 111,2%, послуг – 102,5% (без урахування

даних кризового 2020 р. – 109,1%), що адекватно співвідноситься з середнім зростанням номінального ВВП (118,1%) за цей же період (рис. 2). Загалом слід зазначити, що після падіння впродовж 2014-2015 рр. у 2016 р. внутрішній ринок України почав виходити з кризового стану, намітилася тенденція зростання ВВП, показників промислового виробництва та переробної галузі. Позитивна динаміка спостерігалась і у подальшому, зокрема у 2019 р. зростання реального ВВП становило 3,3%, а у 2020 р. попри складні соціально-економічні умови – 3,9%, найвагомішу роль у чому відіграло приватне споживання, зумовлене покращенням споживчих настроїв.

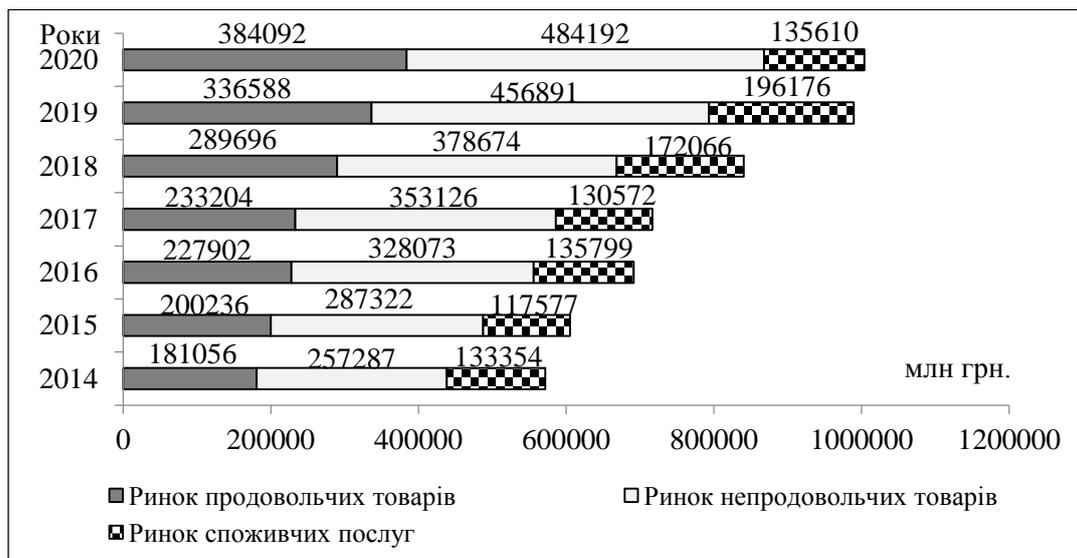

Рис. 1. Структурно-динамічний аналіз розвитку споживчого ринку України у 2014-2020 рр.
Джерело: розраховано і побудовано за даними [3]

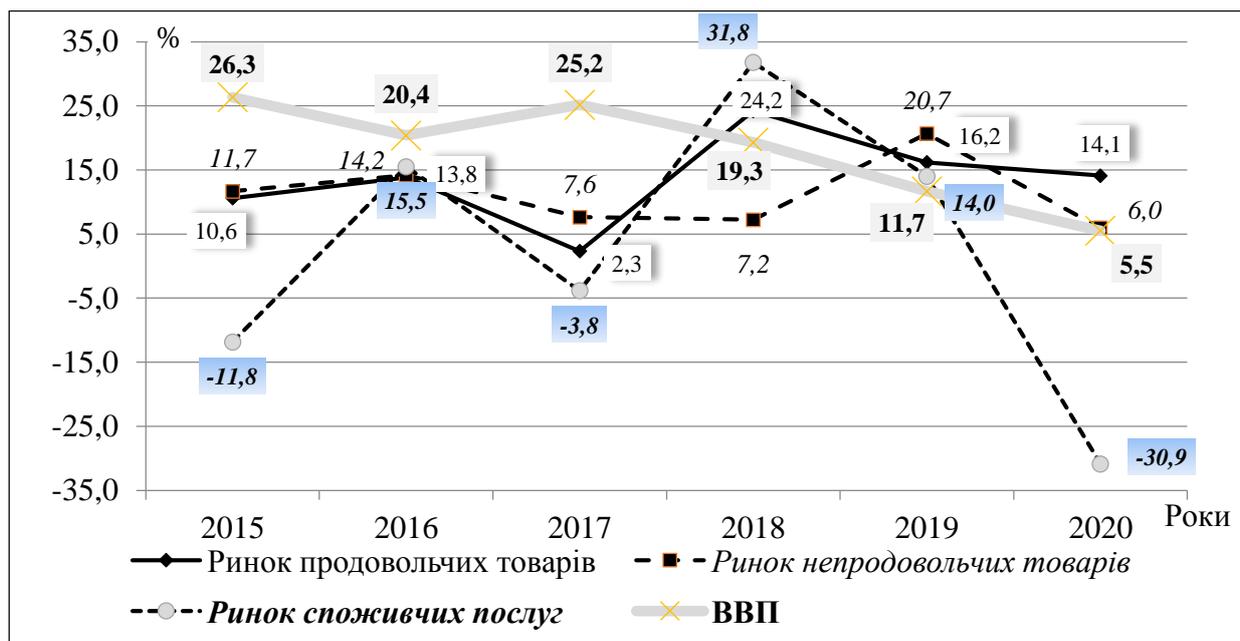

Рис. 2. Ланцюгові темпи змін номінального ВВП та обсягів реалізації товарів і послуг на споживчому ринку України у 2015-2020 рр. (в % до попереднього року)
Джерело: розраховано і побудовано за даними [3, 6]

За досліджуваній період значних змін зазнала товарна структура споживчих ринків продовольчих і непродовольчих товарів. Найбільші витрати домогосподарств традиційно припадали на продовольчу групу товарів (табл. 1), де, своєю чергою, спостерігалось значне зростання обсягів товарообороту молока і молочних продуктів (у понад 5 разів), хлібобулочних, кондитерських та макаронних виробів, плодово-овочевої продукції (близько 300%).

Разом з тим, зазначимо, що стрімка динаміка товарообороту продовольчих товарів зумовлена не лише і не стільки поживленням споживачських настроїв домогосподарств, але значною мірою була

спричинена зростанням споживчих цін на товари. Зокрема, за окремими товарними позиціями за період 2016-2020 рр. зростання рівня цін сягнуло: молока і молочних продуктів – на 42,8%, борошна, хлібобулочних та макаронних виробів – на 42,6-42,9%, свинини – на 49,3%, птиці (тушки курячої) – на 32,9%, олії соняшникової – на 27,6%, яєць – на 24,8%, риби мороженої – на 23,8%, цукру – на 22,3%. Отож, реальна динаміка продажів продукції на продовольчому внутрішньому ринку України значно відстає від зростання товарообороту (табл. 2).

Таблиця 1

Структурна динаміка обсягів реалізації на споживчому ринку продовольчих товарів України у 2014-2020 рр. (млн. грн.)

Товарні групи споживчого ринку	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 / 2014, %
Продовольчі товари, всього	181056	200236	227902	233204	289696	336588	384092	212,1
М'ясо та м'ясопродукти	20690	23844	25119	26417	33873	39362	44197	213,6
Риба і морепродукти	7081	7434	8295	9583	12864	15431	18623	263,0
Молоко та продукти молочні	8360	9899	12455	27017	33568	38311	44318	530,1
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	5565	6630	7936	9456	12100	15068	17890	321,5
Масло вершкове	2301	2494	3058	3234	3913	4875	5906	256,7
Харчові олії та жири	2820	3733	3715	3480	4027	4435	5169	183,3
Яйця	2417	3361	3606	3975	5391	5040	5856	242,3
Цукор	2059	2481	2380	2785	2472	2714	2951	143,3
Вироби кондитерські	14697	18538	22649	26884	34145	40916	43869	298,5
Борошно	976	1281	1193	1118	1305	1687	1779	182,3
Вироби хлібобулочні	4454	6278	7483	8454	10557	13603	14490	325,3
Крупи	2461	3359	3645	4135	4650	5146	6007	244,1
Вироби макаронні	1867	2382	2679	3019	3658	3835	5915	316,8
Фрукти та овочі, свіжі та перероблені	13779	16460	19785	23329	29568	36611	42902	311,4
Напої алкогольні	32087	38678	44551	46884	57651	65518	73483	229,0
Кава, чай, какао та прянощі	5023	6793	7224	9035	10523	12034	13637	271,5
Сіль	161	197	239	293	380	393	454	282,2
Напої безалкогольні	7722	9737	11682	12902	16171	19146	20875	270,3
Вироби тютюнові	29884	31065	32942	18107	19927	24806	30774	103,0
Інші продовольчі товари	10793	12385	14490	12345	15826	14220	16151	149,6

Джерело: побудовано за даними [3]

Таблиця 2

Динаміка середньомісячного споживання продуктів харчування в домогосподарствах України у 2014-2020 рр.

Товарні групи споживчого ринку	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 / 2014, %
М'ясо і м'ясопродукти	4,2	4,4	4,5	4,8	4,9	5,7	5,1	122,6
Молоко і молочні продукти	19,8	19,7	19,7	19,2	19	21	18,4	93,0
Яйця, шт.	19,6	19,8	20	20	20	22	20	102,0
Риба і рибпродукти	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4	1,7	1,4	129,6
Цукор	2,8	2,8	2,7	2,7	2,7	2,9	2,5	89,9
Олія та інші рослинні жири	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,7	1,4	92,1
Картопля	6,6	6,4	6,4	6	5,8	6,4	5,5	83,6
Овочі і баштанні	9,7	9,2	9,8	6,7	6,7	7,6	6,5	66,7
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	3,0	3,2	3,2	3,8	3,9	4,4	3,9	128,3
Хліб і хлібні продукти	8,2	8,3	8,2	8,5	8,4	9,5	8,2	100,5

Джерело: побудовано за даними [3]

Аналогічна ситуація спостерігається і на ринку непродовольчих товарів (табл. 3), де впродовж 2014-2020 рр. товарооборот стабільно зростає майже за всіма товарними групами. Значну динаміку продемонстрував ринок оптики окулярної (у понад 5 разів), товарів для дітей (у 3,4 рази), меблів (у 3,2 рази) і товарів парфумерно-косметичної групи, що насамперед слід пов'язати з виходом з "тіні" товаровиробників і продавців даної продукції. Суттєво зросла реалізація комп'ютерів і програмного забезпечення (у 2,7 рази), садово-городнього

устаткування та інвентарю (у 2,6 рази), побутових електротоварів (у 2,4 рази). Цікавою виявилася тенденція на ринку паливно-мастильних матеріалів, де на тлі суттєвого зростання товарообороту газу для автомобілів (у 2,2 рази) спостерігалася зворотна тенденція скорочення споживчого попиту на бензин моторний (на 41,5%) та дизельне паливо (на 25,8%). Окрім того, за цей період в Україні на чверть скоротився ринок книжкової та газетно-журнальної продукції.

Таблиця 3

Структурна динаміка обсягів реалізації на споживчому ринку непродовольчих товарів України у 2014-2020 рр. (млн грн.)

Товарні групи споживчого ринку	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 / 2014, %
Непродовольчі товари, всього	257287	287322	328073	353126	378674	456891	484192	188,2
Товари текстильні та галантерея	1716	1529	1747	1835,4	2391,7	2667,6	2916	169,9
Одяг	10730	12752	15202	17580	21075	25589	25112	234,0
Взуття	4854	5486	5590	5784	6155	8001	8171	168,3
Товари парфумерно-косметичні	10903	14273	17863	20638	23678	30378	31029	284,6
Годинники та ювелірні вироби	627	365	385	281	841	1946	1788	285,2
Книги, газети, журнали	2418	2416	2592	1472	1712	1755	1817	75,1
Канцелярські товари	981	1309	1432	1406	1706	1750	2142	218,3
Комп'ютери, програмне забезпечення	3648	3413	4294	4512	4791	7531	9904	271,5
Телекомунікаційне устаткування	9298	8757	11716	14517	13319	15589	16083	173,0
Ігри та іграшки	1402	1878	2309	2901	3616	4557	4725	337,0
Мотоцикли, деталі та приладдя для них	169	255	206	230	239	416	556	328,9
Автомобілі та автотовари	29565	30080	44503	47486	48408	60807	65006	219,9
Спортивний, туристичний інвентар	1143	1240	1375	1530	2164	2627	3425	299,7
Меблі	2057	2158	2542	3354	4266	5791	6652	323,4
Килими, покриття для підлоги та стін	2912	3416	4078	5083	5848	6260	6632	227,7
Побутові електротовари	11835	12710	14013	19443	21343	25387	28371	239,7
Матеріали будівельні	15880	17964	18761	24674	29389	31949	33868	213,3
Добрива й агрохімічна продукція	353	343	317	247	333	488	558	157,9
Садово-городнє устаткування	2236	2406	2863	3356	4113	4739	5833	260,9
Фармацевтичні, медичні та ортопедичні товари	35864	46271	55981	63924	75979	92076	100404	280,0
Оптика окулярна	323	416	624	882	1278	1720	1670	517,0
Бензин моторний	47935	48243	46086	36672	27621	29833	28064	58,5
Дизельне пальне (газойль)	29992	31315	26716	25080	20332	24110	22254	74,2
Газ стиснений та скраплений для автомобілів	7639	10509	12161	13734	12587	15445	16662	218,1
Матеріали мастильні	333	423	442	302	279	375	599	179,9
Інші непродовольчі товари	12374	15539	20090	28506	34257	41104	43845	354,3

Джерело: побудовано за даними [3]

У 2020 р. стрімке поширення пандемії Covid-19 та обмеження, введені Урядом для її подолання, визначили початок кризової ситуації на споживчому ринку України. Внаслідок карантинних обмежень погіршилися показники діяльності всіх секторів економіки, а вторинні ефекти від карантинних обмежень та низький споживчий попит на тлі погіршення споживчих настроїв поглибили спад у виробництві споживчих товарів, у тому числі харчових. Зазначимо, що у 2020 р. середньомісячні сукупні витрати українських домогосподарств на внутрішньому споживчому ринку скоротилися з 9629,2 грн. до 9413,0 грн. (на 2,2%), при цьому частка витрат на продовольчі товари зросла з 49,4% до 51,4%, тоді як на непродовольчі товари і послуги знизилася відповідно з 26,4% до 24,7% та з 15,6% до 14,0%. До певної міри це було обумовлено інституційним обмеженням певних видів діяльності на внутрішніх ринках непродовольчих товарів і послуг. Зокрема, слід відзначити скорочення частки витрат на транспортні послуги з 4,2% до 3,8% та готельно-ресторанне обслуговування з 2,2% до 1,2%. Разом з тим, частка неспоживчих витрат (допомога іншим особам, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, будівництво та капітальний ремонт житла тощо) зросла у 2020 р. з 8,6% до 9,4%. При цьому загальне зниження споживчих сукупних витрат домогосподарств з 91,4% до 90,1% можна розглядати в якості маркера невпевненості громадян у стабільному соціально-економічному розвитку в країні.

Перманентний спад економіки, знецінення гривні і скорочення поточних видатків бюджету призвели у 2015 р. до зменшення рівня доходів населення і підвищення рівня бідності з 3,3% до 5,8%, помірна бідність зросла відповідно з 15,2% до 22,2% за рахунок зниження реальної заробітної плати на 20% і зростання рівня безробіття до 9,5%. Найгостріше ці проблеми проявлялися в зоні військового конфлікту на сході України та серед

внутрішньо переміщених осіб. До зростання рівня бідності спричинило і підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги, попри оновлення державної програми субсидій (у 2017 р. нею було охоплено понад 7 млн. українських домогосподарств). На подолання проблеми високого рівня бідності були спрямовані реалізація державної Стратегії подолання бідності та приєднання України до програми ООН "Цілі Сталого Розвитку 2016-2030" [5], цільовими орієнтирами яких є ліквідація абсолютної бідності (5,05 дол. США доходу на добу), зниження до 25% відносної бідності, скорочення в 10 разів частки осіб, рівень споживання яких є меншим за рівень фактичного прожиткового мінімуму. Попри це, рівень бідності в Україні у 2019 р. становив 3,5%, бідності працюючих осіб – близько 20%, відносної бідності – близько 25%, бідності серед дітей – 32,6%. Споживання нижче прожиткового мінімуму зафіксовано у 2019 р. на рівні 22,1%, у 2020 р. – на рівні 28,3%.

Споживчі потреби домогосподарства задовольняли за рахунок ресурсів, які надходили з різних джерел. Середньомісячні сукупні ресурси домогосподарств у 2020 р. становили 12118 грн., що на 22% більше, ніж у 2018 р. При цьому в розрахунку на 1 особу середньомісячні ресурси склали 5743 грн. Домінуючу частку структури ресурсів становили грошові доходи (92%). Частка доходів від зайнятості складала 64% ресурсів домогосподарств, у т.ч. на оплату праці припадало 57%, на доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості – 7%. Частка соціальних допомог (включаючи пенсії, стипендії та готівкові субсидії на оплату житлово-комунальних послуг) становила 20% ресурсів домогосподарств. Ефективність перерозподільного потенціалу соціальної інфраструктури демонструє розподіл доходів домогосподарств, сформованих із бюджетних соціальних трансфертів (рис. 3).

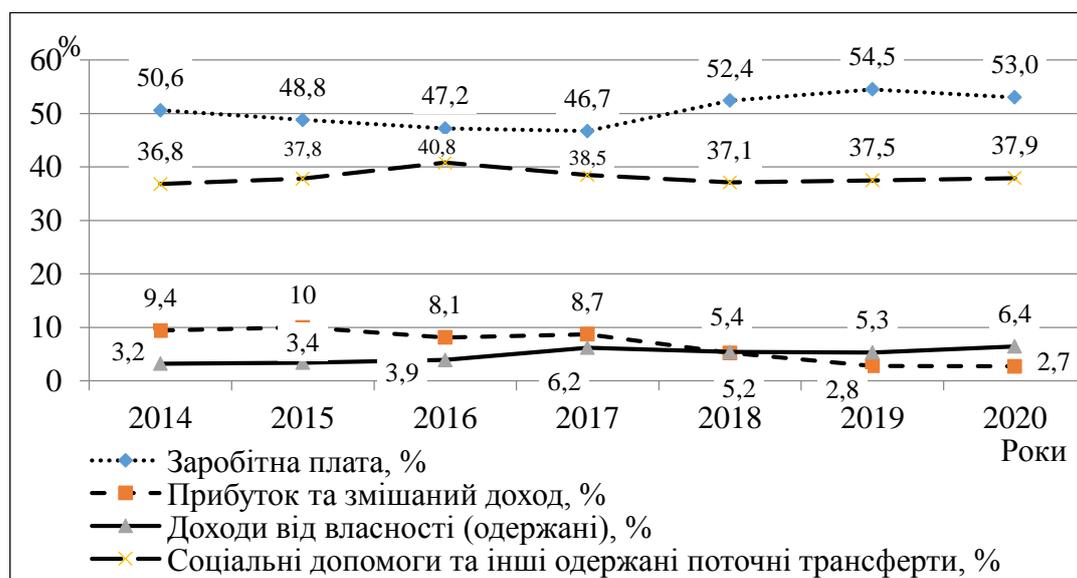

Рис. 3. Структурна динаміка доходів населення України у 2014-2019 рр.

Джерело: розраховано і побудовано за даними [3]

Структурна динаміка обсягів реалізації на споживчому ринку послуг України у 2014-2020 рр. (млн грн)

Категорія споживчих послуг	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 / 2014, %
Усього	163403	166961	170520	174079	172066	196176	175348	107,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	64286	68796	64033	59087	50578	51653	26454	41,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	33521	30543	27566	24589	19925	23765	12212	36,4
Інформація та телекомунікації	21200	29950	32300	38650	44378	52885	56789	267,9
Операції з нерухомим майном	4933	2835	2237	2639	3233	3005	4090	82,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	5913	2783	3254	3724	3236	3724	4036	68,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	6874	7998	9922	11846	13276	16888	16918	246,1
Освіта	11746	10219	14692	16166	17691	19417	20228	172,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	10301	9585	12140	13379	15467	19753	31249	303,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	3612	3425	3538	3151	3427	4184	2520	69,8
Інші види послуг	1017	827	838	848	854	900	853	83,9

Джерело: побудовано за даними [3]

Аналізуючи розвиток ринку споживчих послуг в Україні у 2014-2020 рр., підкреслимо тенденції перерозподілу структури споживчого попиту населення, скорочення обсягів соціальних і науково-технічних послуг, зростання частки витрат домогосподарств на житлово-комунальне обслуговування, збільшення обсягів ринкових послуг в освітній та медичній галузях (табл. 4), а також поглиблення розриву між ринковими пропозиціями та платоспроможним попитом.

У структурі загального обсягу реалізованих на ринку послуг найбільша частка припадає на категорію "Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність" (середнє значення за період 2014-2020 рр. становить 31,6%), хоча спостерігається помітна тенденція до зменшення витрат домогосподарств на цей вид послуг. Суттєве скорочення (на 63,6%) спостерігалось і на ринку тимчасового розміщення та організації харчування, який займає 14,1% у загальній структурі ринку послуг. Найсуттєвіше падіння обсягів реалізації послуг було зафіксовано у 2020 р., що пов'язано з тимчасовою заборонаю та подальшими обмеженнями діяльності закладів ресторанного господарства, торговельно-розважальних центрів, фітнес-центрів, закладів торговельного і побутового обслуговування населення. Локдаун негативно позначився і на інфраструктурному супроводі розвитку

споживчого ринку, оскільки під повну або часткову заборону потрапили перевезення пасажирів.

Водночас у 2014-2020 рр. певні сегменти ринку споживчих послуг демонстрували стабільне зростання. Насамперед йдеться про ринок інформаційних та телекомунікаційних послуг (частка у загальній структурі становить 22,7%), який зріс за цей період у понад 2,7 рази. Про все більше усвідомлення споживачами важливості знань, умінь та навичок у сучасному соціально-економічному середовищі свідчить зростання на 72,2% ринку платних освітніх послуг, хоча їх частка у загальній структурі послуг складає всього 9%. Найбільші темпи зростання (понад 3 рази) демонструє ринок послуг в галузі охорони здоров'я та соціальних послуг, частка якого у структурі ринку споживчих послуг становить в середньому 9,2%. Тут варто зазначити, що основний прорив у реалізації даного виду послуг відбувся саме у 2020 р. (зростання на 58,2% за рік).

Для отримання більш об'єктивної характеристики впливу розвитку внутрішнього ринку споживчих послуг на загальні параметри економічної системи України ми проаналізували факторний вплив обсягів реалізації на споживчих ринках продовольчих (x_1) і непродовольчих (x_2) товарів та послуг (x_3) на динаміку ВВП (y) у 2014-2020 рр. (рис. 4).

	y	x ₁	x ₂	x ₃
y	1	0,9591	0,976	0,6217
x ₁	0,9591	1	0,9842	0,5441
x ₂	0,976	0,9842	1	0,5646
x ₃	0,6217	0,5441	0,5646	1

Рис. 4. Матриця парних коефіцієнтів кореляції

Джерело: власні розрахунки автора

Попри досить вагомий агрегований вплив зовнішніх чинників, отримане рівняння регресії $y = -0,1x_1 + 11,2x_2 + 3,8x_3 - 1647370,6$ ($R^2 = 0,96$) свідчить, що стан споживчого ринку продовольчих товарів практично не впливає на динаміку номінального ВВП, тоді як зростання ринків непродовольчих товарів та послуг гарантовано призводить до збільшення ВВП. Такий результат дає підстави значно розширити визнання ролі внутрішнього споживчого ринку і перейти від концепту локального явища до концепту цілісної системи соціально-економічних відносин, що включають як взаємозв'язки та взаємодію між виробниками і споживачами, так і взаємозв'язки в локаціях “інституції – споживачі” та “інституції – продавці”. Відповідно, це дозволяє формалізувати роль інституційного регулювання щодо окреслення правил і обмежень, удосконалення фіскальної політики, активізації інвестиційних процесів, розбудови ринкової інфраструктури для стабільного розвитку та ефективного функціонування споживчого ринку як елемента загальнодержавної соціально-економічної системи. Разом з тим, постає ще один надзвичайно важливий аспект цілепокладання інституційного регулювання розвитку внутрішнього споживчого ринку, а саме: задоволення потреб споживачів, які виступають кінцевою ланкою ринкових відносин.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проведене дослідження засвідчило, що внутрішній споживчий ринок товарів упродовж 2014-2020 рр. стабільно зростає, при цьому його товарна структура змінювалася. Найбільші витрати домогосподарств припадали на продовольчу групу товарів, де спостерігалось стрімке зростання споживчих цін. Водночас середньомісячні сукупні витрати домогосподарств на споживчому ринку скоротилися, частка витрат на непродовольчі товари і послуги знизилася, що свідчить про соціально-економічну невпевненість споживачів. На ринку споживчих послуг спостерігався суттєвий перерозподіл структури попиту у бік зростання частки житлово-комунального обслуговування та послуг в освітній і медичній галузях. Факторний аналіз засвідчив суттєвий вплив розвитку ринків непродовольчих товарів та послуг на зростання ВВП України. Системний аналіз реального стану і перспективних можливостей розвитку споживчого ринку має стати підґрунтям для розробки адекватного інституційного інструментарію його концептуальних перетворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громов В. Б. Механізм формування споживчого попиту в економіці України / Громов В. Б. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2018. – № 7-8. – С. 57-67.
2. Данилюк Т. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку послуг України / Данилюк Т. // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – № 3. – С. 19-23.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Колеснікова К. С. Перспективи розвитку інфраструктури ринку споживчих товарів / Колеснікова К. С., Руденко Т. С. // Розвиток торгівлі та підприємництва в Україні: тенденції та перспективи : збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 25-26 травня 2017 р.). – Одеса : ОТЕІ КНТЕУ, 2017. – 124 с. С. 47-49.
5. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
6. Міністерство фінансів України. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
7. Попадинець Н. М. Регіональний ринок споживчих товарів: сутність і засадничі положення функціонування / Попадинець Н. М. // Регіональна економіка. – 2017. – № 1. – С. 17-22.
8. Пугачевська К. Й. Сфера послуг в Україні: особливості розвитку та стратегічні перспективи / Пугачевська К. Й. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2016. – № 18. – С. 52-55.
9. Уманців Ю. М. Розвиток внутрішнього ринку споживчих товарів України / Уманців Ю. М., Катран М. В. // Бізнес Інформ. – 2017. – № 8 (475). – С. 271-275.
10. Федоронько Н. І. Особливості сучасного становища ринку послуг України / Федоронько Н. І., Ковальчук Н. О. // Молодий вчений. – 2017. – № 3 (43). – С. 871-874.

11. Чорна М. В. Особливості формування нового ринкового простору на вітчизняному споживчому ринку / Чорна М. В., Бугріменко Р. М., Остін З. // Бізнес Інформ. – 2019. – № 1 (492). – С. 241-248.

12. Шликова В. О. Розвиток споживчого ринку України в умовах макроекономічної нестабільності / Шликова В. О., Леванда О. М. // Бізнес Інформ. – 2019. – № 11. – С. 247-258.

13. Яхно Т. П. Соціалізація економіки та індивідуалізація споживчого ринку як необхідні передумови національного розвитку / Яхно Т. П. // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2019. – Вип. 2. – С. 12-17.

REFERENCES

1. Hromov, V. B. (2018), Mekhanizm formuvannia spozhyvchoho popytu v ekonomitsi Ukrainy, Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, № 7-8, s. 57-67.

2. Danyliuk T. (2015), Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku rynku posluh Ukrainy, Ekonomichnyj chasopys Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky, № 3, s. 19-23.

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

4. Kolesnikova, K. S. and Rudenko, T. S. (2017), Perspektyvy rozvytku infrastruktury rynku spozhyvchykh tovariv, Rozvytok torhivli ta pidpryiemnytstva v Ukraini: tendentsii ta perspektyvy : zbirnyk naukovykh prats' za materialamy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Odesa, 25-26 travnia 2017 r.), OTEI KNTEU, Odesa, 124 s. S. 47-49.

5. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsion-

al'na dopovid', available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

6. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Valovyj vnutrishnij produkt (VVP) v Ukraini 2020, available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.

7. Popadynets', N. M. (2017), Rehional'nyj rynek spozhyvchykh tovariv: sutnist' i zasadnychi polozhennia funktsionuvannia, Rehional'na ekonomika, № 1, s. 17-22.

8. Puhachevs'ka, K. J. (2016), Sfera posluh v Ukraini: osoblyvosti rozvytku ta stratehichni perspektyvy, Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, № 18, s. 52-55.

9. Umantsiv, Yu. M. and Katran, M. V. (2017), Rozvytok vnutrishn'oho rynku spozhyvchykh tovariv Ukrainy, Biznes Inform, № 8 (475), s. 271-275.

10. Fedoron'ko, N. I. and Koval'chuk, N. O. (2017), Osoblyvosti suchasnoho stanovyscha rynku posluh Ukrainy, Molodyj vchenyj, № 3 (43), s. 871-874.

11. Chorna, M. V. Buhrimenko, R. M. and Ostin Z. (2019), Osoblyvosti formuvannia novoho rynkovoho prostoru na vitchyznianomu spozhyvchomu rynku, Biznes Inform, № 1 (492), s. 241-248.

12. Shlykova, V. O. and Levanda, O. M. (2019), Rozvytok spozhyvchoho rynku Ukrainy v umovakh makroekonomichnoi nestabil'nosti, Biznes Inform, № 11, s. 247-258.

13. Yakhno, T. P. (2019), Sotsializatsiia ekonomiky ta indyvidualizatsiia spozhyvchoho rynku iak neobkhidni peredumovy natsional'noho rozvytku, Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriia : Ekonomika i menedzhment., vyp. 2, s. 12-17.

Стаття надійшла до редакції 8 серпня 2021 року

УДК 65.018:338.46

Траченко Л. А.,

auditor.kandidat@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-5505-1345,

Researcher ID: B-4175-2015,

д.е.н., доц., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса

Доброва Н. В.,

dobrova1623@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1786-1291,

к. е. н., доц., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПРОГРАМИ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті доведено, що процесний підхід є основою сучасного інструментарію прийняття управлінських рішень на підприємствах різних сфер діяльності. Обґрунтовано, що використання процесного підходу в формуванні виробничої програми підприємства визначається тим, що його розробка потребує визначення чіткої послідовності окремих етапів, процедур і планових розрахунків. Розглянуто застосування системного підходу щодо розробки комплексно обґрунтованої виробничої програми підприємства. Наголошено на доцільності застосування традиційного, цільового та оптимального методів реалізації процесного підходу щодо формування виробничої програми підприємства і розкрито сутність кожного з них. Проаналізовано склад і послідовність основних етапів процесу формування виробничої програми підприємства з визначенням методів їх реалізації. Запропоновано програму операційної діяльності для підприємств сфери інжинірингових послуг з урахуванням вимог міжнародного стандарту ISO 9001:2015 щодо формування систем управління якістю. Доведено, що суттєвим доповненням до складу основних етапів програми операційної діяльності підприємств сфери інжинірингових послуг є експертне оцінювання бізнес-процесів і формування та впровадження коригувальних дій, які реалізуються за допомогою цільового методу. Запропоновано логіко-структурну схему експертного оцінювання бізнес-процесів як засобу реалізації важливого етапу формування виробничої програми підприємств сфери інжинірингових послуг та поліпшення їх систем управління якістю. У результаті проведених досліджень зроблено висновок, що запровадження логіко-структурної схеми експертного оцінювання бізнес-процесів дозволить підприємствам своєчасно виявляти проблеми формування програми операційної діяльності, приймати управлінські рішення щодо усунення причин їх виникнення та забезпечувати більш ефективну реалізацію процесного підходу в їхніх системах управління якістю.

Ключові слова: процесний підхід, програма операційної діяльності, методи, стандарт ISO 9001:2015, системи управління якістю, експертне оцінювання бізнес-процесів.

Trachenko L. A.,

auditor.kandidat@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-5505-1345,

Researcher ID: B-4175-2015,

Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Law and Business Management, Odesa National University of Economics, Odesa

Dobrova N. V.,

dobrova1623@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1786-1291,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Law and Business Management, Odesa National University of Economics, Odesa

PROCESS APPROACH IN FORMATION OF THE PROGRAM OF ENTERPRISES OPERATIONAL ACTIVITY

Abstract. The article proves that the process approach is the basis of modern tools for making management decisions at enterprises in various fields. It is substantiated that the use of the process approach in the formation of the production program of the enterprise is determined by the fact that its development requires the definition of a clear sequence of individual stages, procedures and planned calculations. The application of a systematic approach to the development of a comprehensive production program of the enterprise is considered. Emphasis is placed on the

feasibility of using traditional, targeted and optimal methods of implementing a process approach to the formation of the production program of the enterprise and revealed the essence of each of them. The composition and sequence of the main stages of the process of forming the production program of the enterprise with the definition of methods of their implementation are analyzed. The program of operational activity for the enterprises of the sphere of engineering services taking into account requirements of the international standard ISO 9001: 2015 concerning formation of quality management systems is proposed. It is proved that a significant addition to the main stages of the program of operational activities of enterprises in the field of engineering services is the expert assessment of business processes and the formation and implementation of corrective actions, which are implemented using the target method. The logical-structural scheme of expert assessment of business processes as a tool for implementation of an important stage of formation of the production program of engineering services enterprises as well as improvement of their quality management systems is proposed. As a result of the research it was concluded that the introduction of logical-structural scheme of expert evaluation of business processes will allow companies to identify problems of operational activities programs, make management decisions to eliminate their causes and ensure more effective implementation of the process approach in their quality management systems.

Key words: process approach, operational program, methods, ISO 9001: 2015 standard, quality management systems, expert evaluation of business processes.

JEL Classification: L15, L21, L84, M2

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-13>

Постановка проблеми. У нинішніх умовах бурхливого розвитку науково-технічного прогресу, глобалізації і жорсткої конкуренції процесний підхід став основою сучасного інструментарію прийняття управлінських рішень на підприємствах різних сфер діяльності. Переваги процесного підходу є очевидними, оскільки саме він є дієвим інструментом поліпшення управління та забезпечення ключових цілей діяльності підприємств. Посилено акцент на застосуванні процесного підходу в системах управління якістю (СУЯ) підприємств, оскільки це є важливим аспектом у забезпеченні успішного бізнесу. Разом з тим, проблемою ефективного застосування процесного підходу є відсутність обґрунтованих методів його реалізації та формування етапів процесу формування виробничої програми підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесний підхід досліджували такі вчені, як К. С. Безгін, І. В. Гришина, М. Ф. Зяйлик, А. Г. Киселев, І. О. Кузнецова, Ю. А. Єгупов та інші. Вони акцентували увагу на трактуванні сутності процесного підходу, питаннях щодо бізнес-процесів. Безгін К. С. обґрунтував необхідність впровадження й використання процесного підходу як найбільш відповідного сучасним вимогам до якості процесу створення споживчої цінності. Єгупов Ю. А. досліджував розвиток підходів при формуванні виробничої програми підприємства. Кузнецова І. О. розглядала процесний підхід до управління та розвитку виробництва.

Незважаючи на суттєві дослідження, надано недостатньо уваги методичним аспектам щодо застосування процесного підходу в формуванні програми операційної діяльності підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних етапів формування виробничої програми підприємства та методів їх реалізації на основі процесного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Діяльність підприємств повинна здійснюватись із застосуванням процесного підходу. Сучасна парадигма управління, а також високий динамізм змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі, передбачає перехід від системно-диференційованої (функціональної) до системно-інтегрованої (процесної) структури управління. Основною метою впровадження й використання процесно-орієнтованого підходу до управління є зниження вартості кінцевого результату і підвищення його споживчої цінності для максимального задоволення споживачів, що в умовах трансформаційного періоду української економіки стає системоутворюючим фактором [1]. Перевагою процесного підходу є наступне: представляючи процес виробництва продукції або послуги у вигляді послідовності операцій, ми краще розуміємо структуру формування цінності для споживача. Представляючи структуру формування цінності, ми уявляємо також і структуру виникнення втрат якості. Знаючи “хворі місця”, ми можемо запобігати втраті якості, замість того, щоб витратити сили і кошти на відновлення вже втраченої цінності [2].

Головна відмінна риса процесного підходу полягає в тому, що спрямований він не на управління діяльністю функціональних підрозділів, а на виконання бізнес-процесів, під якими розуміються сукупності послідовних дій із перетворення отриманих на вході ресурсів у кінцевий продукт, що має цінність для споживача, на виході [3]. На сьогоднішній день процесний підхід став невід’ємною частиною, стрижневою основою сучасного інструментарію вирішення широкого спектра управлінських завдань [4].

Заслужовує на увагу дослідження І. О. Кузнецової [5], в основу якого покладено визначення основних параметрів моделі, що реалізує процесний підхід до управління, які включають: входи, виходи; склад, послідовність і раціональні методи

виконання операцій процесу управління. Стосовно планування виробництва це буде означати, що для побудови інформаційної моделі процесу формування виробничої програми (ПФВП) необхідно визначити:

- цілі ПФВП;
- склад етапів ПФВП;
- послідовність етапів ПФВП;
- склад і функціональне призначення інструментарію, що використовується на кожному етапі ПФВП [5].

На думку Ю. А. Єгупова [6], необхідність використання процесного підходу до формування виробничої програми (ВП) підприємства визначається тим, що його розробку слід розглядати насамперед як процес, що включає строгу послідовність окремих етапів, процедур і планових розрахунків. На основі функціонального підходу здійснюється чіткий розподіл функціональних обов'язків між окремими учасниками зазначеного процесу.

Застосування системного підходу забезпечує розробку комплексно обґрунтованої ВП. З цією метою на підприємствах формується цілісна система комплексного обґрунтування ВП (СКОВП), яка є складовою частиною системи тактичного планування. СКОВП включає низку підсистем, у межах яких здійснюються окремі процеси формування ВП. Зокрема, підсистеми маркетингового, ресурсного, інноваційно-інвестиційного й аналітичного обґрунтування ВП [7].

Відповідно до авторської позиції Ю. А. Єгупова підхід до планування ВП визначається сукупністю окремих процесів та інструментів, що відрізняються цільовою установкою, складом етапів (процесів), їхньою послідовністю, специфікою й функціональним призначенням інструментарію, що використовується. До методів реалізації процесного підходу щодо формування ВП віднесено традиційний, цільовий та оптимальний. Автор

наголошує на застосуванні декількох методів реалізації процесного підходу для вирішення зазначеного завдання.

Традиційний метод полягає у формуванні комплексно обґрунтованої ВП, тобто такого плану виробництва, який був би обґрунтований споживчим попитом на продукцію, що випускається, з одного боку, і наявними виробничими ресурсами підприємства, з іншого.

Ринкові відносини продиктували необхідність упровадження цільового методу, мета якого полягає в забезпеченні досягнення цільових показників операційної діяльності підприємства (цільового чистого операційного прибутку, цільового рівня надійності операційної діяльності підприємства).

Метою оптимізаційного методу реалізації процесного підходу є формування оптимальної ВП (ОВП), тобто такого збалансованого за попитом і ресурсами плану виробництва, який забезпечує досягнення екстремального значення критеріального показника. Застосовують такі критерії оптимальності, як максимальний обсяг виробництва, максимальна сума прибутку від реалізації продукції, мінімальні простоя технологічного устаткування або максимальна ринкова частка підприємства. Крім цільової установки, найважливішими відмінностями розглянутих методів є склад і послідовність основних етапів процесу формування ВП (табл. 1) [6].

Очевидно, що цільовий метод порівняно з традиційним містить три додаткові етапи. Останні пов'язані з обґрунтуванням номенклатури й значень цільових показників діяльності підприємства, а також забезпеченням їхнього досягнення. Оптимізаційний метод включає такі специфічні етапи, як побудова економіко-математичної моделі, здійснення оптимізаційних розрахунків та аналіз отриманих результатів.

Таблиця 1

Склад основних етапів формування виробничої програми підприємства

Етапи процесу формування ВП	Методи реалізації процесного підходу щодо формування ВП підприємства		
	традиційний	цільовий	оптимізаційний
Маркетингові дослідження	+	+	+
Обґрунтування складу й рівня цільових показників	-	+	-
Розробка планових балансів виробничих ресурсів	+	+	-
Економічна оцінка ВП	-	+	-
Коригування параметрів тактичного плану за результатами економічної оцінки ВП	-	+	-
Побудова економіко-математичної моделі ОВП і здійснення оптимізаційних розрахунків	-	-	+
Аналіз результатів оптимізаційних розрахунків	-	-	+

Джерело: [6]

У результаті здійснення оптимізаційних розрахунків буде сформована ВП, основною якісною характеристикою якої є не її оптимальність, а комплексна обґрунтованість останньої як за всіма видами споживаних ресурсів, так і за попитом на окремі найменування продукції.

Далі за результатами економічної оцінки ВП ухвалюється рішення про її затвердження або про необхідність коригування низки параметрів в окремих підсистемах СКОВП підприємства.

На нашу думку, такий науковий підхід автора [7] до процесного підходу заслуговує на увагу та доцільний до застосування на виробничих підприємствах. Разом з тим, проведений аналіз дозволив дійти висновку, що його можна розглядати як важливий інструмент щодо управління якістю на підприємствах сфери інжинірингових послуг при запровадженні певних доповнень та змін.

Зважаючи на вимоги п. 8.1 стандарту ISO 9001:2015 щодо формування систем управління якістю (СУЯ) [8], для операційного планування та

управління нами запропонована програма операційної діяльності (ПОД) підприємств сфери інжинірингових послуг (із застосуванням методів реалізації процесного підходу) (табл. 2).

Враховуючи специфіку діяльності підприємств сфери інжинірингових послуг, вважаємо суттєвим доповнення складу основних етапів програми операційної діяльності підприємств ще двома – експертне оцінювання бізнес-процесів із застосуванням простих статистичних методів і формування та впровадження коригувальних дій за результатами експертного оцінювання, що реалізуються за допомогою цільового методу. Разом з тим, пропонуємо доповнити методи реалізації процесного підходу ще одним – комбінований, який містить традиційний, цільовий і оптимізаційний та є більш ефективним для застосування на підприємствах сфери інжинірингових послуг.

Таблиця 2

Структура формування програми операційної діяльності підприємств сфери інжинірингових послуг (із застосуванням методів реалізації процесного підходу)

Етапи процесу формування програми операційної діяльності	Методи реалізації процесного підходу до формування ПОД			
	традиційний	цільовий	оптимізаційний	комбінований
Маркетингові дослідження	+	+	+	+
Обґрунтування вимог до виконання робіт (послуг)	-	+	-	+
Визначення ресурсів для виконання робіт (послуг)	+	+	-	+
Економічна оцінка ПОД на основі аналізу витрат на виконання робіт (послуг)	-	+	-	+
Коригування тактичного плану за результатами економічної оцінки ПОД	-	+	-	+
Побудова економіко-математичної моделі оптимізації організації виконання робіт і здійснення відповідних розрахунків	-	-	+	+
Аналіз результатів оптимізаційних розрахунків та формування оптимальної сукупності виконання робіт	-	-	+	+
Експертне оцінювання виконання робіт із застосуванням комплексу статистичних методів	+	+	-	+
Формування та впровадження коригувальних дій за результатами експертного оцінювання	+	+	-	+

Джерело: складено на основі [5]

Доцільно акцентувати увагу на розробці логіко-структурної схеми експертного оцінювання бізнес-процесів і із застосуванням комплексу статистичних методів (рис. 1) [9].

Такий підхід дає змогу виявляти проблеми щодо функціонування бізнес-процесів, а отже, процесів СУЯ та встановлювати причинно-наслідковий ланцюг для постійного поліпшення результативності й посилення ефективності їх функціонування та доцільний для застосування на всіх етапах

життєвого циклу виконання робіт (послуг) у сфері інжинірингу [10].

Для ефективного застосування розробленої логіко-структурної схеми експертного оцінювання процесів СУЯ й бізнес-процесів підприємствам сфери інжинірингових послуг доцільно створити відділ управління якістю як головний орган щодо з'ясування проблем якості бізнес-процесів та функціонування й поліпшення процесів СУЯ.

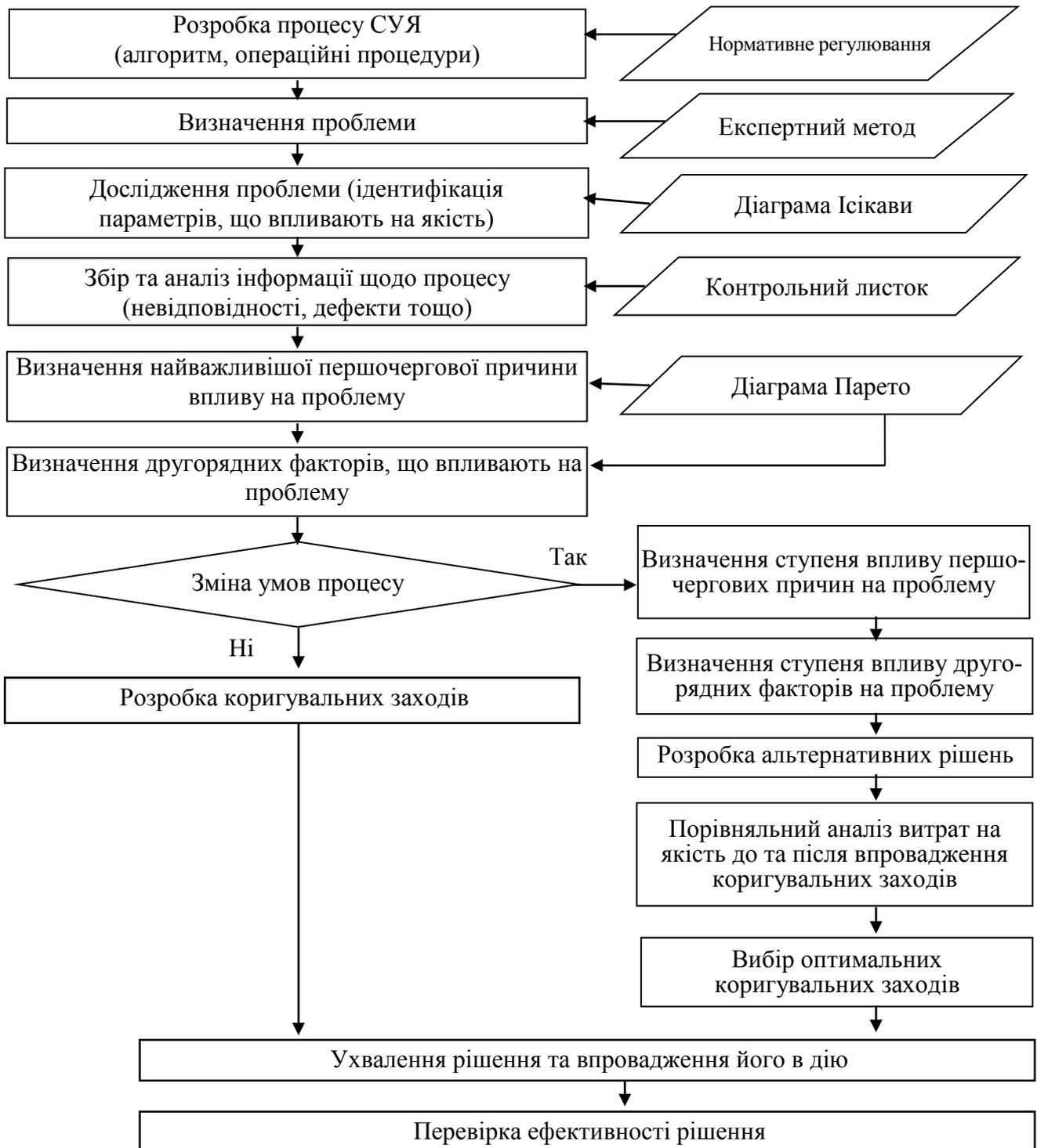

Рис. 1. Логіко-структурна схема експертного оцінювання бізнес-процесів підприємств сфери інжинірингових послуг (розроблено автором)

Вище керівництво підприємства має ініціювати такі організаційні зміни насамперед для забезпечення важливого статусу діяльності щодо СУЯ.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. У результаті проведених досліджень зроблено висновок, що запровадження логіко-структурної схеми експертного оцінювання бізнес-процесів дозволить підприємствам своєчасно виявляти проблеми формування програми операційної діяльності, приймати управлінські рішення щодо усунення причин їх виникнення та забезпечувати більш ефективну реалізацію процесного підходу в їхніх СУЯ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безгін К. С. Порівняльний аналіз процесного та функціонального підходів до управління підприємством / Безгін К. С., Гришина І. В. // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 2 (16). – С. 3-7.

2. Зяйлик М. Ф. Процесний підхід до менеджменту якості / Зяйлик М. Ф., Вівчар О. І. // Інноваційна економіка. – 2013. – №1. – С. 191-194.

3. Киселев А. Г. Бизнес-процессы и процессный подход: как преодолеть последствия консалтингового маркетинга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orgstructura.ru/business-processes-andprocess-approach>.

4. Бизнес-процессы – основа эффективного управления предприятием [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.u-b-s.ru/publikacii/biznes-processy.html>.

5. Кузнецова І. О. Моніторинг як складова процесу управління підприємством хлібопродуктів: теорія та методологія : монографія / Кузнецова І. О. – Одеса : “Друкарський дім”, 2009. – 228 с.

6. Єгупов Ю. А. Розвиток підходів до формування виробничої програми підприємства / Єгупов Ю. А. // Інноваційна економіка. – 2016. – № 3-4. – С. 50-56.

7. Єгупов Ю. А. Системний підхід до планування ресурсного забезпечення виробничої програми підприємства / Єгупов Ю. А. // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10. – С. 126-137.

8. ДСТУ ISO 9000:2015 (ISO 9000:2015, IDT). Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. [Чинний від 2016-07-01]. Вид. офіц. – К. : ДП “УкрНДНЦ”, 2016. – 45 с.

9. Траченко Л. А. Системи управління якістю підприємств сфери інжинірингу : монографія / Траченко Л. А. – Одеса : ONEU, 2019. – 380 с.

10. Траченко Л. А. Алгоритм експертного оцінювання процесів систем управління якістю на підприємствах сфери інжинірингових послуг : proceedings of the 6 th International scientific and practical conference – Eurasian scientific congress (Barcelona, June 14-16, 2020). – Barcelona, Spain : Barca Academy Publishing, 2020. – P. 578-585.

REFERENCES

1. Bezghin, K. S. and Hryshyna, I. V. (2009), Porivnial'nyj analiz protsesnoho ta funktsional'noho pidkhodiv do upravlinnia pidpriemstvom, Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, № 2 (16), s. 3-7.

2. Ziajlyk, M. F. and Vivchar, O. I. (2013), Protseynyj pidkhd do menezhmentu iakosti, Innovatsijna ekonomika, №1, s. 191-194.

3. Kyselev, A. H. Byznes-protsesty y protseynyj podkhd: kak preodolet' posledstvyia konsal'tynhovooho marketynha, available at: <http://orgstructura.ru/business-processes-andprocess-approach>.

4. Byznes-protsesty – osnova efektyvnoho upravleniya predpriatyem, available at: <https://www.u-b-s.ru/publikacii/biznes-processy.html>.

5. Kuznetsova, I. O. (2009), Monitorynh iak skladova protsesu upravlinnia pidpriemstvom khliboproduktiv: teoriia ta metodolohiia : monohrafiia, “Drukars'kyj dim”, Odesa, 228 s.

6. Yehupov, Yu. A. (2016), Rozvytok pidkhodiv do formuvannia vyrobnychoi prohramy pidpriemstva, Innovatsijna ekonomika, № 3-4, s. 50-56.

7. Yehupov, Yu. A. (2013), Systemnyj pidkhd do planuvannia resursnoho zabezpechennia vyrobnychoi prohramy pidpriemstva, Aktual'ni problemy ekonomiky, № 10, s. 126-137.

8. DSTU ISO 9000:2015 (ISO 9000:2015, IDT). Systemy upravlinnia iakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk terminiv. [Chynnyj vid 2016-07-01]. Vyd. ofits. (2016), DP “UkrNDNTs”, K., 45 s.

9. Trachenko, L. A. (2019), Systemy upravlinnia iakistiu pidpriemstv sfery inzhynirynhu : monohrafiia, ONEU, Odesa, 380 s.

10. Trachenko, L. A. (2020), Alhorytm ekspertnoho otsiniuvannia protsesiv system upravlinnia iakistiu na pidpriemstvakh sfery inzhynirynhovyykh posluh : proceedings of the 6 th International scientific and practical conference – Eurasian scientific congress (Barcelona, June 14-16, 2020), Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain, r. 578-585.

Стаття надійшла до редакції 4 липня 2021 року

УДК 65.01:614.2

Фединець Н. І.,

nataliafedynets@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6811-3720,

Researcher ID: P-3237-3596,

к.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Кушнір О. В.,

kushnir@gmail.com,

магістрант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ОСНОВНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОТИТУБЕРКУЛЬОЗНИХ САНАТОРІЇВ

***Анотація.** У статті досліджуються актуальні питання, пов'язані з управлінням конкурентоспроможністю підприємств некомерційної сфери – протитуберкульозних санаторіїв. Цілями статті є визначення основних напрямів управління конкурентоспроможністю протитуберкульозних санаторіїв, аргументування доцільності оцінювання конкурентоспроможності як передумови забезпечення її відповідного рівня. Підтвердженням актуальності цього питання є значний інтерес зі сторони наукової спільноти. У ході дослідження встановлено, що медична сфера за останні роки характеризується рядом змін: перепрофілювання медичних закладів, надання їм автономії, функціонування в особливому режимі через COVID-19. Виявлено, що важливою передумовою забезпечення конкурентоспроможності є формування системи критеріїв оцінювання конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв. З'ясовано, що сильними сторонами протитуберкульозних санаторіїв є кваліфікований персонал, висока якість послуг, застосування ефективних методів діагностики, лікування та реабілітації, надання кваліфікованої спеціалізованої санаторно-реабілітаційної допомоги хворим на активну та неактивну форму туберкульозу. Серед слабких сторін протитуберкульозних санаторіїв: взаємодія з іншими лікувально-профілактичними установами з питань охорони здоров'я, платне проведення окремих діагностичних досліджень; недостатнє оздоровлення медичних працівників протитуберкульозного санаторію; потреба у постійному навчанні діагностики та лікування хворих на туберкульоз лікарів-фтизіатрів через інтернатуру, ординатуру на базі вищих навчальних закладів; незавершена реструктуризація ліжкового фонду; низькі посадові оклади персоналу. Зроблено висновок, що для забезпечення конкурентоспроможності санаторіїв слід концентруватися в першу чергу на якості медичних послуг. Запропоновано основні етапи процесу управління конкурентоспроможністю протитуберкульозних санаторіїв. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на формування ефективного механізму управління розвитком протитуберкульозних санаторіїв в Україні.*

Ключові слова: конкурентоспроможність, фактори конкурентоспроможності, управління конкурентоспроможністю, протитуберкульозний санаторій.

Fedynets N. I.,

nataliafedynets@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6811-3720,

Researcher ID: P-3237-3596,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Kushnir O. V.,

kushnir@gmail.com,

Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

MAIN ASPECTS OF COMPETITIVENESS MANAGEMENT OF ANTI-TUBERCULOSIS SANATORIUMS

***Abstract.** The article examines current issues related to the management of competitiveness of non-profit enterprises - anti-tuberculosis sanatoriums. The purpose of the article is to determine the main directions of competitiveness management of anti-tuberculosis sanatoriums, to argue the feasibility of assessing competitiveness as a prerequisite for ensuring its appropriate level. Confirmation of the urgency of this issue is the significant interest of the scientific community. In the course of the research it was determined that the medical sphere has been characterized by a number of changes in recent years: re-profiling of medical institutions, granting their autonomy, functioning in a*

special mode because of COVID-19 pandemic. It was revealed that an important prerequisite for ensuring competitiveness is the formation of a system of criteria for assessing the competitiveness of anti-tuberculosis sanatoriums. It was found that the strengths of anti-tuberculosis sanatoriums are qualified staff, high quality services, the use of effective methods of diagnosis, treatment and rehabilitation, providing qualified specialized sanatorium&rehabilitation care for patients with active and inactive forms of tuberculosis. Among the weaknesses of anti-tuberculosis sanatoriums: interaction with other health care institutions on health issues, paid carrying out of separate diagnostic researches; insufficient rehabilitation of medical staff of the anti-tuberculosis sanatoriums, the need for continuous training in the diagnosis and treatment of tuberculosis patients by TB doctors through internships, traineeships on the basis of higher education institutions, incomplete restructuring of the bed stock; low salaries of staff. It is concluded that in order to ensure the competitiveness of sanatoriums it is necessary to concentrate, first of all, on the quality of medical services. The main stages of the process of managing the competitiveness of anti-tuberculosis sanatoriums are proposed. Further research can be aimed at forming an effective mechanism for managing the development of anti-tuberculosis sanatoriums in Ukraine.

Key words: competitiveness, competitiveness factors, competitiveness management, anti-tuberculosis sanatorium.

JEL Classification: I10, M19, M20

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-14>

Постановка проблеми. За останні три роки медична сфера зазнає суттєвих змін. На загальнодержавному рівні визначено програми розвитку та трансформації галузі. Зокрема, ряд реформ спрямовано на реорганізацію протитуберкульозних санаторіїв. Окремі з них набувають автономності та реорганізуються у комунальні некомерційні підприємства, а інші приєднуються до діючих туберкульозних диспансерів.

Міністерство охорони здоров'я розробило методичні рекомендації, які допоможуть змінити господарсько-правовий статус комунальних закладів охорони здоров'я шляхом їх реорганізації з бюджетних установ у комунальні некомерційні підприємства. Документ підготовлено на виконання закону "Про автономізацію". Цей закон передбачає, що медичні заклади стають такими самими підприємствами, які всі інші. У ракурсі зазначених змін важливим є забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв, його систематичного оцінювання та формування пропозицій щодо ефективного управління конкурентоспроможністю медичного закладу загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми дослідження підтверджується появою значної кількості праць, що стосуються управління діяльністю протитуберкульозних санаторіїв та забезпечення їх конкурентоспроможності. Зокрема, в науковій літературі дається достатньо розширене визначення поняття "конкурентоспроможність". І. Кадирус наводить фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства [10]. І. Житна описує методи оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств [9, с. 207]. А. Воронкова визначає механізм управління та діагностики конкурентоспроможності підприємства [5, с. 134]. М. Гримак аналізує сучасні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства [6]. Особливості визначення конкурентоспроможності продуктів некомерційних організацій наводить Т. Борисова [4, с. 28]. Однак окремі питання забезпечення належного рівня конкурентоспроможності

саме протитуберкульозних санаторіїв потребують додаткових досліджень через реорганізацію їх у комунальні неприбуткові підприємства, що змушені конкурувати щодо окремих послуг із приватним бізнесом.

Постановка завдання. Цілями написання статті є визначення основних аспектів управління конкурентоспроможністю протитуберкульозних санаторіїв, з'ясування критеріїв оцінювання рівня їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни в медичній сфері, пов'язані з реорганізацією бюджетних установ у некомерційні підприємства, зумовлюють необхідність оцінювання конкурентних переваг та пошуку механізму управління конкурентоспроможністю. Для ефективного функціонування протитуберкульозних санаторіїв, як і будь-якої організації, необхідно проводити систематичну оцінку рівня їх конкурентоспроможності на ринку. Така оцінка дозволить сформувати оперативні, тактичні та стратегічні заходи з підвищення рівня конкурентоспроможності.

Оцінювання конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв може здійснюватися з використанням різноманітних методів. Окрім того, оцінка конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв потребує аналізу середовища функціонування медичної сфери та змін, що в ній відбуваються.

Сильними сторонами протитуберкульозних санаторіїв, як правило, є кваліфікований персонал, висока якість послуг, застосування ефективних методів діагностики, лікування та реабілітації, надання кваліфікованої спеціалізованої санаторно-реабілітаційної допомоги хворим на активну та неактивну форму туберкульозу.

Серед слабких сторін протитуберкульозних санаторіїв:

- взаємодія з іншими лікувально-профілактичними установами з питань охорони здоров'я;

- платне проведення окремих діагностичних досліджень;
- недостатнє оздоровлення медичних працівників протитуберкульозного санаторію;
- потреба у постійному навчанні діагностики та лікування хворих на туберкульоз лікарів-фтизіатрів через інтернатуру, ординатуру на базі вищих навчальних закладів;
- незавершена реструктуризація ліжкового фонду;
- низькі посадові оклади персоналу.

Потенційними конкурентами обласних протитуберкульозних санаторіїв у першу чергу є протитуберкульозні санаторії сусідніх областей. Складність порівняння з конкурентами зумовлена тим, що у 2020-2021 р. практично по всій країні розпочато реорганізацію протитуберкульозних санаторно-лікувальних закладів. Переважно відбувається приєднання протитуберкульозних санаторіїв до обласних фтизіопульмонологічних медичних центрів.

Для оцінювання рівня конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв може бути використана методика кількісного методу Г. Іспіряна [8] та можуть бути використані такі показники:

- якість медичних послуг;
- рівень професіоналізму лікарів;
- відносини з пацієнтом;
- вартість медичних послуг;
- організація роботи закладу;
- чистота приміщень;
- місцерозташування.

С. Бондаренко наводить складові кожного з показників, що враховані нами для оцінювання рівня конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв:

1. Якість медичних послуг: підхід до лікування, постановка діагнозу, позитивний результат лікування, наявність необхідного обладнання, наявність медичних препаратів.

2. Рівень професіоналізму лікарів: якість медичної освіти, наявність наукового ступеня, компетенції лікаря, стажування та підвищення кваліфікації, досвід роботи.

3. Відносини з пацієнтом: повага, уважність до пацієнта, оперативність надання медичних послуг.

4. Вартість медичних послуг: “цінова прихильність” пацієнта до медичного закладу, наявність програм лояльності.

5. Організація роботи закладу (наявність сайту з необхідною інформацією, відсутність черг, режим роботи, наявність інформації про медичний заклад у засобах масової інформації).

6. Чистота та охайність приміщень (наявність ремонту в приміщеннях, дезінфекція, квартування приміщень).

7. Місцерозташування (наявність паркової зони, зручність доїзду) [2].

Для аналізу ситуації з рівнем конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв в Україні проведено оцінювання системи зазначених показників за 5-бальною шкалою. У якості експертів були пацієнти декількох протитуберкульозних санаторіїв:

- КНП “Могилів-Подільський обласний протитуберкульозний санаторій для дорослих Вінницької обласної ради” (К1);
- Обласний протитуберкульозний санаторій “Красноільськ” Чернівецької області (К2);
- Хмельницький обласний кістково-туберкульозний санаторій (К3);
- Кіровоградський обласний протитуберкульозний санаторій для дорослих (К4);
- Протитуберкульозний санаторій “Аркадія” – м. Одеса (К5);
- Красноільський протитуберкульозний санаторій Чернівецької області (К6);
- Львівський обласний протитуберкульозний санаторій “Немирів” (К7).

Інформація була зібрана шляхом аналізу відгуків пацієнтів у соціальних мережах (фактичне опитування пацієнтів не проводилося через розосередженість конкурентів).

Результати експертної оцінки конкурентоспроможності санаторіїв узагальнено в табл. 1.

У табл. 1 за кожною ключовою ознакою наведено ранжування санаторіїв згідно з думками експертів (відгуки клієнтів санаторіїв).

Для кожного санаторію розраховане середнє значення за методикою Г. Іспіряна [8] за формулою 1 та показник конкурентоспроможності 1.

$$P_{сер} = \sum \alpha_i p_i \quad (1)$$

де α_i – відносне значення ознаки;

p_i – ранг медичного закладу, для якого визначають рівень конкурентоспроможності.

$$KC = (p_{max} - P_i) / (p_{max} - 1) \quad (2)$$

де p_{max} – максимальний ранг.

Таблиця 1

Підсумкова таблиця експертної оцінки конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв

Показники	Бали						
	К1	К2	К3	К4	К5	К6	К7
1. Якість медичних послуг	4,6	4,0	4,3	4,0	4,8	3,9	4,1
2. Рівень професіоналізму лікарів	4,7	4,4	4,5	4,2	4,7	4,6	4,6
3. Відносини з пацієнтом	3,6	3,8	3,7	3,6	4,2	4,3	4,0
4. Вартість медичних послуг	4,7	4,2	4,5	4,5	4,8	4,6	4,6
5. Організація роботи лікувального закладу	3,6	3,8	3,6	3,5	4,1	3,9	3,9
6. Чистота та охайність приміщень	3,6	3,9	3,5	3,8	3,9	3,7	3,8
7. Місцерозташування	4,2	3,8	3,9	4,1	4,2	4,4	4,1

Примітка. Узагальнено автором на основі заочного опитування пацієнтів санаторіїв

Результати ранжування протитуберкульозних санаторіїв

Санаторій	Показники і ранги								
	Якість медичних послуг	Рівень професіоналізму	Відносини з пацієнтом	Вартість медичних послуг	Організація роботи закладу	Чистота та охайність приміщень	Місцерозташування	Середній ранг	Показник конкурентоспроможності
K1	2	1	6	2	4	4	2	2,7	0,66
K2	5	4	4	5	3	1	5	4,25	0,19
K3	3	3	5	4	4	5	4	3,80	0,30
K4	5	5	6	4	5	2	3	4,60	0,28
K5	1	1	2	1	1	1	2	1,25	0,75
K6	6	2	1	3	2	3	1	2,80	0,64
K7	4	2	3	3	2	2	3	2,85	0,38
Значення ознаки	0,2	0,2	0,15	0,2	0,10	0,05	0,1		

Примітка. Узагальнено автором на основі проведених досліджень

Для графічної ілюстрації рівня конкурентоспроможності аналізованих протитуберкульозних санаторіїв нами побудовано та наведено на рис. 1 багатокутник конкурентоспроможності, що містить достатню інформацію про переваги кожного з аналізованих санаторіїв.

Аналіз показав, що значний рівень конкурентоспроможності мають КНП “Могилів-Подільський обласний протитуберкульозний санаторій для дорослих Вінницької обласної ради”, Протитуберкульозний санаторій “Аркадія” (м. Одеса), Красноільський протитуберкульозний санаторій Чернівецької області.

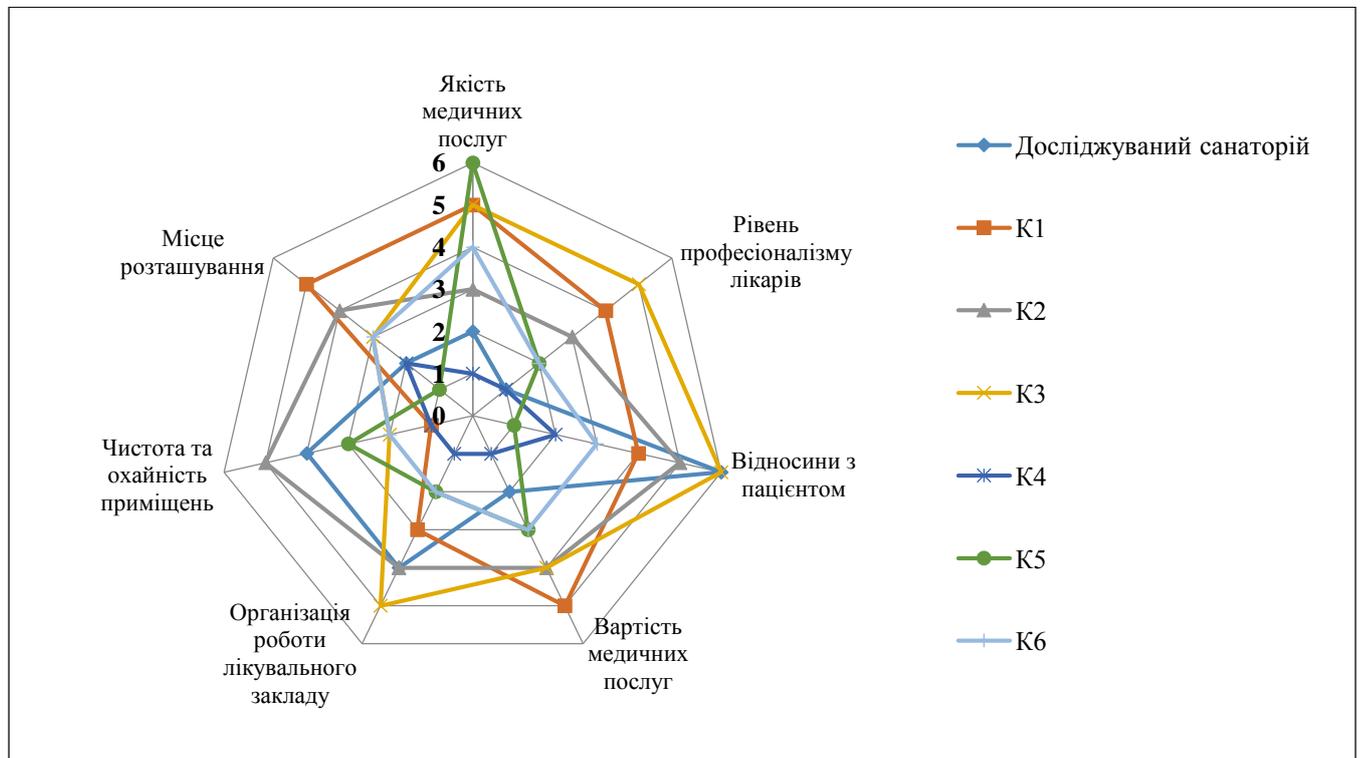

Рис. 1. Багатокутник конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв (побудовано автором на основі проведених досліджень)

Конкурентні переваги санаторіїв із високим рівнем конкурентоспроможності – це високий рівень професіоналізму персоналу, якість та вартість медичних послуг, зручне місцерозташування. За результатами проведеного опитування можна зазначити, що санаторіям слід зосередити увагу на організації роботи закладів, відносинах із пацієнтами, стані приміщень.

На думку керівництва, для забезпечення конкурентоспроможності санаторіїв слід концентруватися в першу чергу на якості медичних послуг.

Для забезпечення якості надання медичних послуг керівництво санаторіїв враховує стандарти та стандартизовані показники якості, що є точкою відліку, після досягнення якої вживаються заходи для подальшого вдосконалення. Стандартизація медичних послуг у вітчизняній охороні здоров'я розвивається швидкими темпами, а система стандартизації є відкритою. Україна активно здійснює гармонізацію вітчизняних стандартів зі світовою практикою розроблення медико-технологічних документів, яка передбачає наявність клінічних рекомендацій (настанов), медичних стандартів і протоколів надання медичної допомоги. На 2018 р. в Україні було затверджено: 22 клінічні настанови, 5 стандартів медичної допомоги, 123 уніфіковані клінічні протоколи медичної допомоги, 22 протоколи медичної сестри (фельдшера, акушерки) та 36 протоколів провізора.

Медичні санаторії, як правило, звертають більше уваги на професійну компетенцію, ефективність та безпечність. З їхнього погляду якість медичної допомоги означає наявність у медпрацівника навичок, ресурсів та умов, необхідних для покращення здоров'я пацієнтів, знання та вміння виконувати професійно роботу не тільки на основі отримання

кваліфікованої медичної допомоги, але й із урахуванням взаємопов'язаних процесів обслуговування.

Якість лікування в протитуберкульозних санаторіях оцінюють за результатами (смертність, функціональний стан, обмеження життєдіяльності), а також ступенем задоволеності пацієнтів отриманою послугою.

Якість медичних послуг у протитуберкульозних санаторіях оцінюють за наступними критеріями:

- дотримання вимог нормативних документів;
- використання у діяльності засад доказової медицини;
- відповідність вимогам ринку медичних послуг;
- обґрунтування пріоритетності й етапності робіт щодо поліпшення якості медичної допомоги;
- організація зворотного зв'язку: оцінювання задоволеності пацієнтів отриманими послугами;
- рівень доступу до інформації про наявність необхідних та доступних медичних послуг у медичному закладі;
- відомості про кваліфікацію персоналу;
- інформація про технічне забезпечення процесу надання медичних послуг;
- доступ пацієнта до персональних даних, зокрема онлайн;
- наявність системи моніторингу якості медичних послуг.

На думку керівництва санаторіїв, важливим чинником забезпечення їх конкурентоспроможності є наявність кваліфікованого персоналу. Типова штатна структура персоналу протитуберкульозних санаторіїв у розрізі категорій наведена на рис. 2.

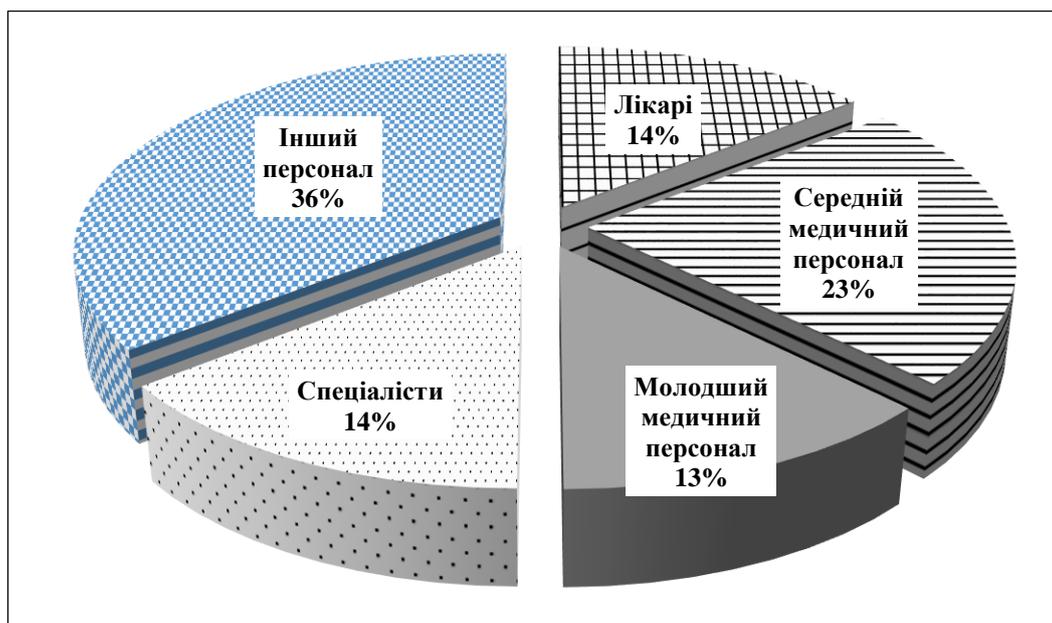

Рис. 2. Штатна структура персоналу досліджуваних протитуберкульозних санаторіїв у 2021 р. (побудовано автором на основі даних підприємств)

14% персоналу санаторію – лікарі, 23% – середній медичний персонал, 13% – молодший медичний персонал, 14% – спеціалісти, 36% – інший персонал.

Специфіка діяльності об'єкта дослідження полягає у необхідності постійного підвищення кваліфікації персоналу. В санаторії розробляється план підвищення кваліфікації персоналу. Щоб стимулювати лікарів підвищувати кваліфікацію не лише перед атестацією, а протягом усього професійного життя, МОЗ впровадило систему безперервного професійного розвитку (БПР). Наказ від 22.02.2019 № 446 змінив вимоги до атестації лікарів в Україні. Рис. 3 ілюструє частку атестованих працівників санаторіїв на початок 2021 р. Серед лікарів атестовані 62%, серед середнього медичного персоналу – 38%.

Управління конкурентоспроможністю у санаторії як складний процес повинно охоплювати ряд етапів (рис. 4).

Зміни, що відбулися за останні роки у медичній сфері, звичайно, впливають на напрями забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності закладу та процес управління конкурентоспроможністю. Тому це зумовило необхідність здійснення аналізу ситуації в медичній сфері. Управління конкурентоспроможністю санаторію повинно охоплювати аналіз показників його діяльності. Керівництвом щорічно встановлюються планові показники, які порівнюються з фактичними. Ключовим та необхідним моментом є оцінювання конкурентоспроможності санаторію.

Рівень конкурентоспроможності протитуберкульозних санаторіїв може визначатися шляхом аналізу динаміки чисельності клієнтів та відгуків

щодо якості послуг. Слід зазначити, що така оцінка потребує диференціації і не завжди повно характеризує рівень конкурентоспроможності санаторію порівняно з іншими закладами, що надають аналогічні медичні послуги. Перелік наступних етапів процесу управління конкурентоспроможністю залежить від того, чи розрахований фактичний рівень конкурентоспроможності є достатнім. Таке рішення ухвалюється керівництвом санаторію.

У випадку, коли необхідний рівень конкурентоспроможності досягнуто, здійснюється підтримання належного рівня конкурентоспроможності, в першу чергу шляхом проведення заходів із підтримання відповідного рівня конкурентоспроможності персоналу та послуг. Директор санаторію особисто та уповноважуючи відповідних працівників здійснює контроль за зазначеними заходами.

У випадку недосягнення відповідного бажаного рівня конкурентоспроможності закладу здійснюється як оперативне, так і стратегічне планування заходів, їх організування та контроль виконання запланованих дій.

У процесі управління конкурентоспроможністю санаторію контроль має системний характер, особливо, що стосується якості роботи медичного персоналу. Сферами контролю є якість медичних послуг, дотримання стандартів охорони здоров'я, дотримання клінічних протоколів, виконання управлінських рішень.

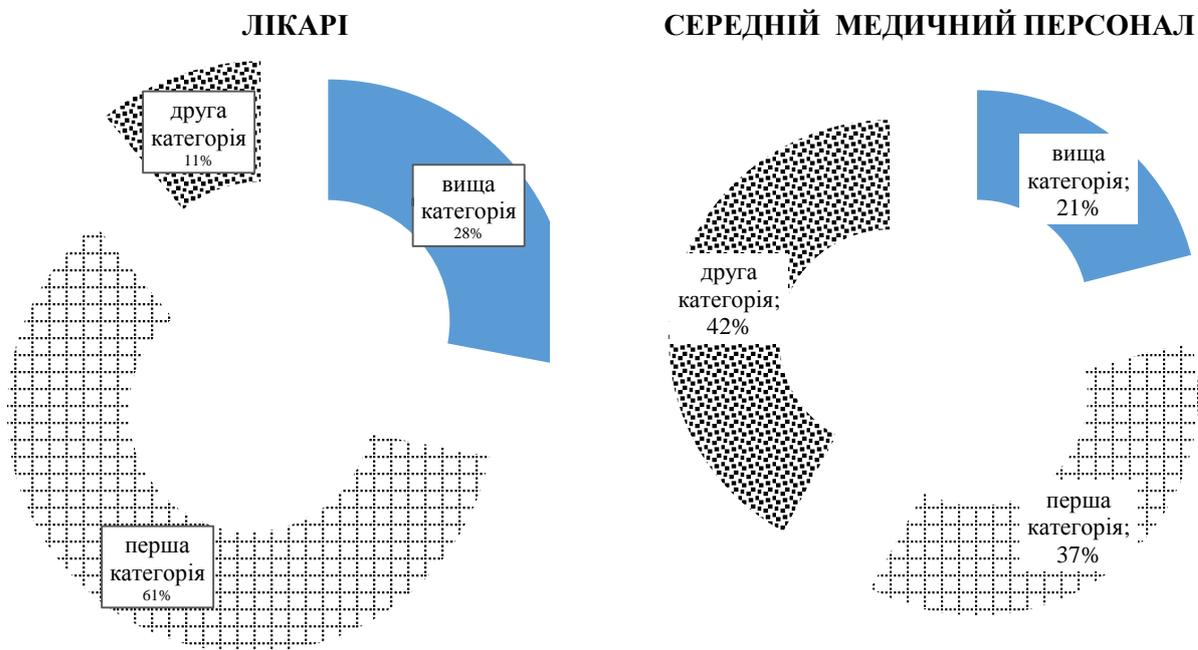

Рис. 3. Частка атестованих працівників санаторію станом на початок 2021 р. (побудовано автором на основі даних підприємства)

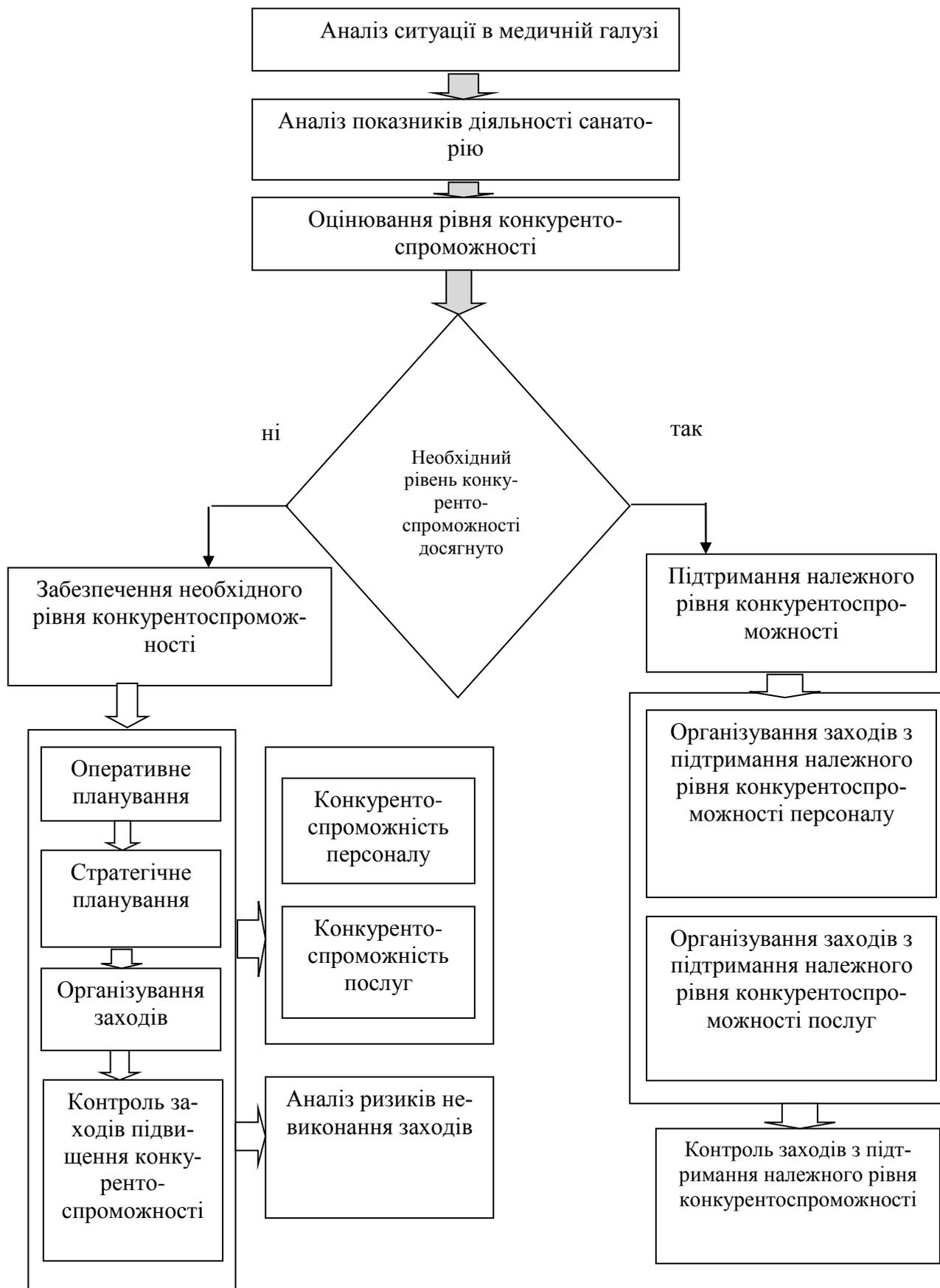

Рис. 4. Рекомендований процес управління конкурентоспроможністю протитуберкульозного санаторію (побудовано автором)

Позитивним моментом при управлінні конкурентоспроможністю є аналіз можливих ризиків при невиконанні короткострокових та перспективних завдань із покращення надання третинної медичної допомоги мешканцям. На нашу думку, ризиками можуть бути:

1. Низький рівень забезпеченості сучасним медичним обладнанням (рентгенкабінету, діагностичного та стерилізаційного обладнання та медичного інструментарію), застарілий санітарний автотранспорт (автомобілі 2007 року випуску), незабезпечення сучасною комп'ютерною технікою та сучасним програмним забезпеченням – як-от засоби телемедицини можуть привести до погіршення надання третинної медичної допомоги жителям області та несвоєчасного фінансування в повному обсязі для поліпшення матеріально-технічної бази.

2. Корупційні ризики. З метою уникнення такого типу ризиків при протитуберкульозних санаторіях можуть створюватися тендерні комітети для погодження тендерних процедур для проведення закупівель виключно через систему "Prozorro".

Одним із важливих недоліків процесу управління, що також впливає на конкурентоспроможність протитуберкульозних санаторіїв, є відсутність маркетингових заходів, вивчення думки пацієнтів, відсутність відділу маркетингу. Це обумовлюється специфікою діяльності санаторіїв. Однак медична реформа передбачає, що медичні заклади стають такими самими підприємствами, які всі інші, що вимагає змін. Хоча прямі конкуренти у галузі для кожного протитуберкульозного санаторію відсутні, функціонують ряд приватних закладів, що надають окремі послуги.

Загалом можна зазначити, що визначальними чинниками забезпечення конкурентоспроможності санаторіїв є якісні медичні послуги та високий рівень кваліфікації персоналу за умови застосування ефективного механізму управління.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Зміни, що відбуваються у медичній сфері, зумовлюють потребу підвищення ефективності управління конкурентоспроможністю протитуберкульозного санаторію. Проведений організаційно-економічний аналіз діяльності окремих санаторіїв свідчить, що в них є потенційні можливості та ресурси функціонувати та бути конкурентоспроможними на ринку, як і у будь-якого іншого підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабиченко В. С. Удосконалення механізму управління некомерційними організаціями в умовах трансформації економіки / Бабиченко В. С. // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / Редкол.: В. П. Мікловда (голов. ред.), М. І. Пітюлич, Н. М. Надь та ін. – Ужгород : Видавництво УжНУ "Говерла", 2010. – Вип. 30. – С. 60-63.
2. Бондаренко С. М. Оцінка конкурентоспроможності закладів охорони здоров'я / Бондаренко С. М., Гладуш А. О. //

Інфраструктура ринку. – 2020. – Вип. 49. – С. 92-96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://market-infr.od.ua/uk/49-2020>.

3. Борисова Т. М. Інструменти інтернет-маркетингу некомерційних організацій України / Борисова Т. М. // Маркетинг і цифрові технології. – 2017. – Т. 1. №2. – С. 54-76.

4. Борисова Т. М. Особливості визначення конкурентоспроможності продуктів некомерційних організацій / Борисова Т. М. // Вісник НТУ "ХПІ". – 2012. – №58(964). – С. 26-31.

5. Воронкова А. Е. Конкурентоспроможність підприємства: механізм управління та діагностика / Воронкова А. Е. // Економіка промисловості. – 2009. – №3. – С. 133-137.

6. Гримак М. Аналіз сучасних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dspace.wunu.edu.ua.

7. Довгань Л. Е. Конкурентоспроможність підприємств : монографія / Л. Е. Довгань. – К. : Політехніка, 2019. – С. 432.

8. Испирян Г. П. Конкурентоспособность изделия и предприятия: подход и методика измерения / Испирян Г. П. // Сучасні технології в легкій та текстильній промисловості. – 1995. – №2. – С. 18-20.

9. Житна І. П. Методи оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств / Житна І. П. // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2010. – №4. – С. 204-210.

10. Кадирус І. Г. Конкурентоспроможність підприємства та фактори, що на неї впливають / Кадирус І. Г. // Ефективна економіка. – 2014. – №5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.dsau.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/30771/2.pdf>.

11. Ковальчук С. В. Вплив некомерційних організацій на бізнес-середовище українських підприємств / Ковальчук С. В., Принько М. С. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2018. – №3. – С. 104-111.

REFERENCES

1. Babychenko, V. Ye. (2010), Udoslkonaliuvannia mekhanizmu upravlinnia nekomertsiiynomy orhanizatsiiamy v umovakh transformatsii ekonomiky, Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu : Serii: Ekonomika, redkol.: V. P. Miklovda (holov. red.), M. I. Pitiulych, N. M. Nad ta in., Vydavnytstvo UzhNU "Hoverla", Uzhhorod, vyp. 30, s. 60-63.
2. Bondarenko, S. M. and Hladush, A. O. (2020), Otsinka konkurentospromozhnosti zakladiv okhorony zdorovia, available at: <http://market-infr.od.ua/uk/49-2020>.
3. Borysova, T. M. (2017), Instrumenty internet-marketynhu nekomertsiiynkh orhanizatsii Ukrainy, Marketynh i tsyfrovi tekhnolohii, T. 1. № 2, pp. 54-76.
4. Borysova, T. M. (2012), Osoblyvosti vyznachennia konkurentospromozhnosti produktiv

nekomertsiiinykh orhanizatsii, *Visnyk NTU "KhPI"*, №58(964), pp. 26-31.

5. Voronkova, A. E. (2009), Konkurentospromozhnist pidpriemstva: mekhanizm upravlinnia ta diahnozyka, *Ekonomika promyslovosti*, №3, pp. 133-137.

6. Hrymak M. Analiz suchasnykh pidkhodiv do otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstva, available at: dspace.wunu.edu.ua.

7. Dovhan, L. E. and Kudriachenko, A. I. (2019), Konkurentospromozhnist pidpriemstv : monohrafiia, Politekhnik, K., p. 432.

8. Yspyrian, H. P. (1995), Konkurentosposobnost yzdelyia y predpriiatyia: pokhod y metodyka yzmerenyia, *Suchasni tekhnolohii v lehkii ta tekstylinii promyslovosti*, №2, pp. 18-20.

9. Zhytna, I. P. and Yefremenko, O. V. (2010), Metody otsiniuvannia rivnia konkurentospromozhnosti pidpriemstv, *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, №4, pp. 204-210.

10. Kadyrus, I. H. (2014), Konkurentospromozhnist pidpriemstva ta faktory, shcho na nei vplyvaiut, *Efektivna ekonomika*, №5, available at: <https://dspace.dsau.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/3077/1/2.pdf>.

11. Kovalchuk, S. V. and Prynko, M. S. (2018), Vplyv nekomertsiiinykh orhanizatsii na biznes-seredovyshe ukrainskykh pidpriemstv, *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, №3, pp. 104-111.

Стаття надійшла до редакції 17 липня 2021 року

УДК 657.6

Мельник К. П.,

pristypakatia@ukr.net., ORCID ID: 0000-0001-9167-5801,

Researcher ID E-2191-2018

д.е.н., доц., доцент кафедри обліку і оподаткування, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Стащук О. В.,

staschuk.olena@vnu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-2622-7353,

Researcher ID M-8295-2019

д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Шматковська Т. О.,

shmatkovska.tetyana@vnu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-2771-9982,

Researcher ID A-7979-2017, Scopus Author ID: 57203187237

к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і оподаткування, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Медвідь Л. Г.,

lmedvid@meta.ua, ORCID ID: 0000-0003-2292-9067,

Researcher ID: G-9223-2019,

к.е.н., проф., професор кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ОБЛІКУ І АУДИТУ

Анотація. Стаття присвячена формуванню наукових засад трансформації методології обліку і аудиту на основі зростання їх технологічних можливостей і суспільної корисності при залученні до реалізації цілей сталого розвитку. Розширено теорію обліку і аудиту привнесеннями з сучасних загальноекономічних та облікових теорій, доведена відповідність обліку і аудиту ключовим параметрам соціально-економічних інститутів, що слугувало підставою для класифікації й ієрархічного розміщення складових інституту аудиту. Ці привнесення поглиблюють теоретичний фундамент аудиту сучасними економічними й обліковими теоріями, орієнтують практику аудиту на залучення методології, методів і інструментів із суміжних сфер діяльності як відповідь на запити соціально-економічних середовищ. У ході дослідження встановлено, що як форма інтегрованих компетенцій аудит спирається на міждисциплінарну методологію та має системний характер, що реалізується як диференційний комплекс із реалізацією розвинутих концепцій аудиту, а отже, претендує на окрему ідентифікацію в соціальному інституційному середовищі. Аудит є окремим комплексом взаємопов'язаних елементів, що об'єднують в єдину систему інституціонально-нормативне забезпечення, технології інформаційного контролю та перевірки даних, інформаційні процеси щодо результатів спостереження, оцінки економічної та соціальної ефективності як обов'язкових складових сталого розвитку. Для забезпечення методологічної трансформації аудиту сформульовано рекомендації щодо інноваційного наповнення напрямів змін, підходів та методів аудиту, визначено рамки розширення меж методології аудиту в умовах сталого розвитку, розвинуто основні об'єктно-методичної трансформації методології аудиту. Інституціональні засади трансформації методології аудиту можна трактувати як сукупність формальних і неформальних положень і регуляторів.

Ключові слова: аудит, методологія, інституціональна теорія, наукові дослідження, облік, інститут, сталий розвиток.

Melnyk K. P.,

pristypakatia@ukr.net., ORCID ID: 0000-0001-9167-5801,

Researcher ID E-2191-2018,

Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

Staschuk O. V.,
staschuk.olena@vnu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-2622-7353,
Researcher ID M-8295-2019

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

Shmatkovska T. O.,
shmatkovska.tetyana@vnu.edu.ua., ORCID ID: 0000-0003-2771-9982, Researcher ID A-7979-2017, Scopus Author ID: 57203187237

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

Medvid L. G.,
lmedvid@meta.ua, ORCID ID: 0000-0003-2292-9067,
Researcher ID: G-9223-2019,

Ph.D., Professor, Professor of the Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC RESEARCH METHODOLOGY ON ACCOUNTING AND AUDIT

Abstract. The article is devoted to the formation of scientific bases for the transformation of the methodology of accounting and auditing on the basis of the growth of their technological capabilities and public utility when involved in the implementation of sustainable development goals. The theory of accounting and auditing was expanded by introductions from modern general economic and accounting theories, the conformity of accounting and auditing to the key parameters of socio-economic institutions was proved, which served as a basis for classification and hierarchical placement of audit institute components. These contributions deepen the theoretical foundation of audit with modern economic and accounting theories, focus audit practice on the involvement of methodology, methods and tools from related fields in response to the demands of socio-economic environments. The study found that as a form of integrated competencies, audit is based on interdisciplinary methodology and has a systemic nature, which is implemented as a differential complex with the implementation of developed audit concepts, and therefore claims a separate identification in the social institutional environment. Audit is a separate set of interrelated elements that combine into a single system of institutional and regulatory support, information control and verification technologies, information processes on the results of monitoring, evaluation of economic and social efficiency, as mandatory components of sustainable development. To ensure the methodological transformation of the audit, recommendations for innovative content of changes, approaches and methods of audit are formulated, the framework for expanding the boundaries of audit methodology in terms of sustainable development is defined, the basics of object-methodological transformation of audit methodology are developed. The institutional framework for the transformation of audit methodology can be interpreted as a set of formal and informal provisions and regulators.

Key words: audit, methodology, research, accounting, institute, sustainable development.

JEL Classification:B49

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-15>

Постановка проблеми. Для розуміння суті інноваційної трансформації методології обліку і аудиту необхідно визначити суть змін, властивих їх прикладному завданню та специфічності предметів. Наразі аудиту властивий мультипредметний характер щодо традиційного предмета – власне аудиту – та спектра додаткових послуг, зокрема управлінням сталим розвитком бізнесу, що включає економічні та соціальні параметри. Вектор аудиту трансформовано з контрольних послуг на консалтингіві, що дозволяє по-новому оцінювати його перспективи як соціально-економічного феномену сучасності. Зміни в практиці обліку і аудиту обумовлюють

необхідність перегляду їх теоретичних та методологічних підвалин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінку стану і розвитку теорії та методології аудиту в багатоаспектній інтерпретації здійснили різні вчені, погляди яких різняться відповідно до суті, концепцій, формуючи сталі інститути й інституції. Зокрема, в Україні швидке запозичення та адаптування аудиторських інституцій відбулося завдяки зусиллям таких вчених, як М. І. Бондар [1], В. П. Бондар [2], В. М. Жук [3], Т. О. Каменська [4], К. П. Мельник [5], О. А. Петрик [6], К. І. Редченко [7], О. Ю. Редько [8], Л. В. Чижевська [9], О. Л. Шерстюк [10] та ін. Проте аудит як системне

соціально явище має описуватися теорією, що більше корелює з сучасними соціально-економічними теоріями. Про інститут аудиту або необхідність застосування “інституціональної методології” [11] в дослідженнях із аудиту заявляє більшість вчених. Такий підхід є цілком закономірним, виходячи з визнання інституціональних доктрин у сучасних соціальних і економічних науках. Зростання кількості наукових досліджень щодо утвердження обліку як соціально-економічного інституту дає можливість розглядати аудит паралельно з науковим розвитком теорії і методології обліку.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інституціонального розвитку методології наукових досліджень із обліку і аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Консалтинговий аспект аудиторської діяльності виявляється в ідентифікації та аналізі управлінських проблем і пошуку нових можливостей із пропозицією альтернативних варіантів вирішення та наданням допомоги в реалізації рекомендацій та впровадженні конструктивних змін [12]. Як форма інтегрованих компетенцій аудит спирається на міждисциплінарну методологію та має системний характер, що реалізується як диференційний комплекс із реалізацією розвинутих концепцій аудиту (рис. 1).

У визначенні інституціонального характеру аудиту як соціально-економічного інституту наголос зроблено на сукупності формальних і неформальних правил, норм і стандартів, які регулюють та

визначають рамки взаємодії та характер відносин між різними суб’єктами щодо аудиторської діяльності [13, с. 188]. Аудит як соціально-економічний інститут є організованою системою норм, правил, концептуальних положень та регуляторів, які забезпечують завдання здійснення контрольних процедур та надання консультативних послуг щодо забезпечення економічного зростання та суспільних цінностей, що сукупно сприяє досягненню визначальної мети збалансованого розвитку з нівелюванням негативного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників.

Трансформація методології аудиту здійснюється за декількома напрямками, зокрема інституціональним та людиноцентричним, основою чого є економічний, системний, правовий, науковий та культурно-історичний статус аудиту. У цьому статусі аудит входить до загальної моделі збалансованого розвитку національної економіки, що передбачає “урахування глобальних мегатрендів і цілей тисячоліття, що впливатимуть на глобальну економіку найближчі десятиліття з визначенням ключової ідеї – побудова нових стратегічних потужностей через посилення існуючого потенціалу” [14, с. 69]. Це вплив рівня і структури запитів підприємницьких суб’єктів, етичних зразків економічних уявлень і професійної поведінки, економіко-соціальної взаємодії суб’єктів господарювання, форми економічної культури, що визначає способи трансляції управлінських патернів.

Рис. 1. Диференційний характер аудиту

Аудит є окремим комплексом взаємопов'язаних елементів, що об'єднують в єдину систему інституціонально-нормативне забезпечення, технології інформаційного контролю та перевірки даних, інформаційні процеси щодо результатів спостереження, оцінки економічної та соціальної ефективності як обов'язкових складових сталого розвитку (рис. 2).

Сформована структурна модель комплексної системи аудиту (рис. 2) наочно показує цикл механізму контрольних та консультаційних процедур, їх інституціонально-нормативного регулювання та інформаційно-аналітичного забезпечення на основі розвитку професійного підходу, що дозволяє налагодити зворотний зв'язок між керуючою та керованою системою для забезпечення спільного завдання – сталий розвиток.

Тобто за допомогою послідовних заходів в обліково-аналітичному, методичному, інституціонально-нормативному, контрольному та консультаційному блоках здійснюється сукупне генерування професійної думки з акцентом на задоволення інтересів різних користувачів.

Специфічний характер аудиту в умовах сталого розвитку виявляється в його загальних поняттях,

сутності експертних і контрольних операцій, технології здійснення та консультативній складовій, що сукупно характеризує його особливості порівняно з традиційним аудитом. Визначення напрямів аудиторської перевірки, як правило, здійснюється на основі наступних ознак: у залежності від рівня агрегування інформації про об'єкт перевірки; в розрізі дій аудитора, спрямованих на підтвердження передумов формування фінансової звітності; за видами операцій, які пов'язані з об'єктом аудиту; в розрізі етапів аудиторської перевірки, що традиційно виділяються [15, с. 6].

Організація аудиторської перевірки об'єктів сталого розвитку передбачає виконання комплексу заходів та контрольних процедур методичного та технологічного характеру, що передбачають раціональне та ефективне поєднання традиційних та інноваційних методів і заходів для формування розширеного інформаційно-аналітичного забезпечення як основи для професійних оцінок та висновків, що дозволяють складати аудиторський висновок та надавати належні консультаційні послуги.

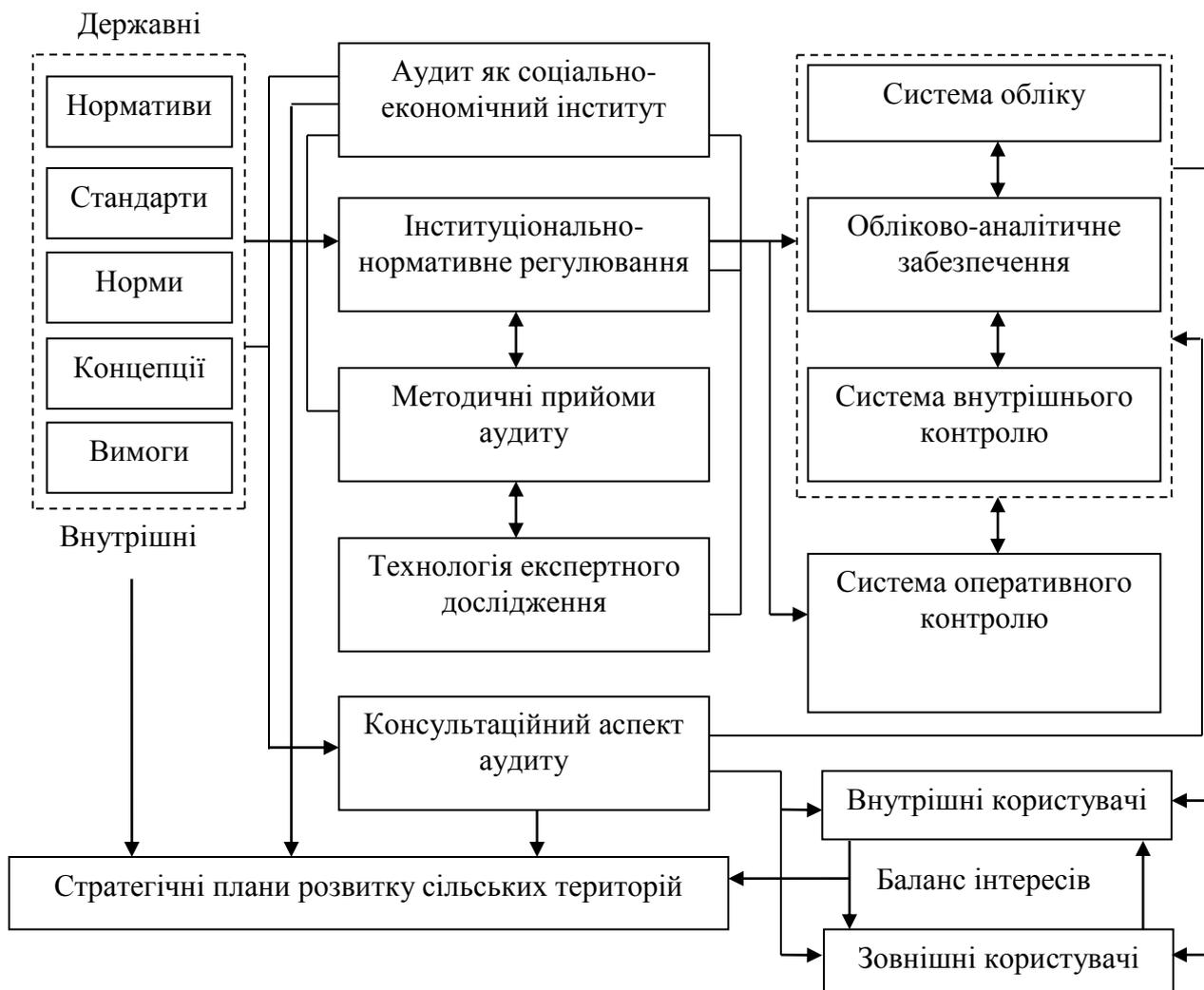

Рис. 2. Комплексна система аудиту як соціально-економічного інституту

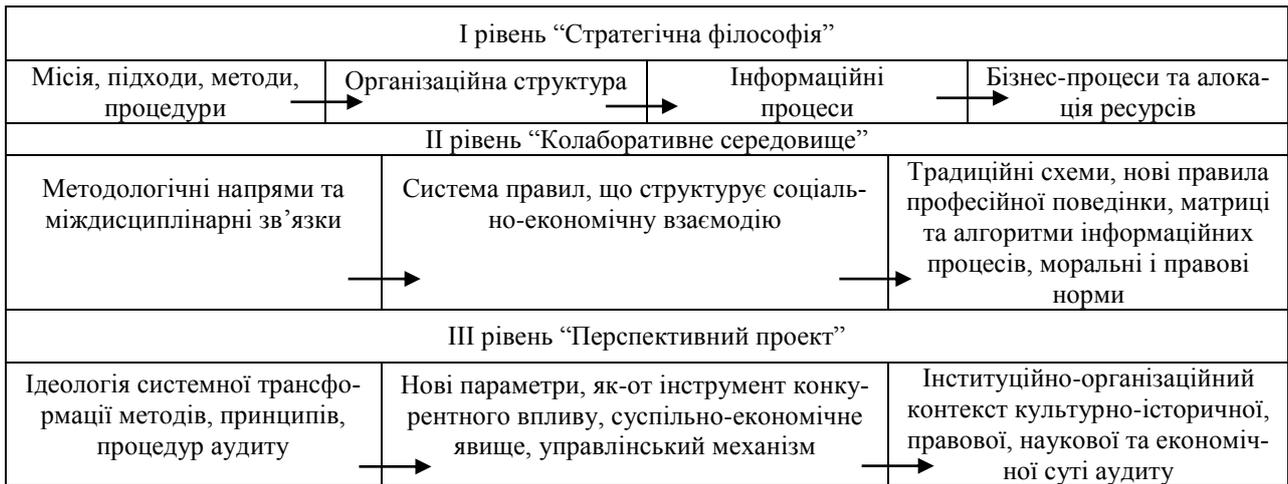

Рис. 3. Концептуальна схема інституціональної трансформації методології аудиту

Системне розуміння аудиторської практики з позицій інституціональної методології дозволяє визначати її зміст як сукупність взаємообумовлених і взаємопов’язаних неформальної та формальної складових, внутрішній розвиток і взаємодія яких розкривають механізм процесу змін завдань аудиту як соціального інституту [11, с. 142]. Інституціональна трансформація методології аудиту здійснюється через розширення предметних меж теоретичної основи аудиту з переходом на нові рівні та структурною перебудовою його пізнання із закладанням фундаменту для визначення в якості нової форми, якій властивий міждисциплінарний синтез. Це сприяє якісним змінам у методології аудиту через його базові компоненти зі встановленням різнорівневих зворотних зв’язків як форми конструктивного партнерства із означенням групи принципів, що керують організацією аудиту в різних формах виявлення його першочергового завдання. Інституціональну трансформацію методології аудиту визначаємо у вигляді комплексу з різними рівнями виявлення змін та впливу (рис. 3).

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Інституціональні засади трансформації методології аудиту можна трактувати як сукупність формальних і неформальних положень і регуляторів, відповідно до яких здійснюється:

- оцінка та аналіз законності, ефективності та економічної результативності діяльності місцевих органів самоврядування щодо розподілу коштів на сталий розвиток відповідно до процесу децентралізації;
- розробка місії та формування спільної мети та завдань аудиту в сфері сталого розвитку;
- визначення базових інституціональних норм, соціальних стандартів та екологічних нормативів, які є об’єктами уваги аудитора під час оцінки ефективності розвитку;
- інституціоналізація аудиторських процедур, що передбачає застосування комплексу нових правил та нормативів, які регулюють аудит з точки зору забезпечення зворотного зв’язку та

партнерства для забезпечення виконання консультативної функції;

- розробка комплексу контрольних процедур для забезпечення ефективного використання наданих висновків і пропозицій як карти рішень для сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар М. І. Аудит в АПК : навч. посібник / Бондар М. І. – К. : КНЕУ, 2003. – 188 с.
2. Бондар В. П. Якість в аудиті та деякі аспекти в управлінні якістю / Бондар В. П., Бондар Ю. В. // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2015. – Вип. 1(31). – С. 36-64.
3. Жук В. М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект : монографія / Жук В. М. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2018. – 408 с.
4. Каменська Т. О. Ризики в аудиті та їх оцінка / Каменська Т. О. // Статистика України. – 2015. – № 2. – С. 43-45.
5. Мельник К. П. Застосування рамкового методу трансформації методології аудиту для забезпечення сталого розвитку сільських територій / Мельник К. П. // Економіка АПК. – 2020. – № 10. – С. 98-108.
6. Петрик О. А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук : спец. 08.06.04 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. – Київ, 2004. – 28 с.
7. Редченко К. І. Незалежність аудитора та її вплив на якість аудиторських послуг / Редченко К. І. // Регіональна економіка та управління. – 2020. – № 2. Ч. 2. – С. 48-51.
8. Редько О. Ю. Аудит в Україні. Морфологія : монографія / Редько О. Ю. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2008. – 493 с.
9. Чижевська Л. В. Критерії виконання завдань з надання впевненості: нормативна регламентація та проблематика реалізації на практиці /

О. Р. Антонюк, Л. В. Чижевська // Економіка. Фінанси. Право. –2018. – № 12/3. – С. 4-8.

10. Шерстюк О. Л. Аудит фінансової інформації : монографія / Шерстюк О. Л. – Київ, 2017. – 512 с.

11. Рядська В. В. Інституціональна парадигма аудиту в Україні: сучасний стан та напрямки розвитку / Рядська В. В. // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 138-143.

12. Салімон-Міхеєва К. Д., Салімон В. П. Консалтингові послуги в аудиті // Ефективна економіка. – 2017. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5796>.

13. Панков В. В. Інституціональні механізми регулювання аудиторської діяльності і забезпечення якості аудиту / Панков В. В., Акаємова Н. В., Кожухов В. Л. // Аудит и финансовый анализ. – 2011. – № 1. – С. 187-194.

14. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. – [2-ге вид.]. – Львів : Кальварія, 2017. – 164 с.

15. Бурлан С. А. Розвиток методичного підходу до аудиту оренди земель сільськогосподарського призначення / Бурлан С. А., Каткова Н. В., Матусівська О. А. // Технологический аудит и резервы производства. – 2016. – № 2/6(28). – С. 4-10.

REFERENCES

1. Bondar, M. I. (2003), *Audyt v APK : navch. posibnyk*, KNEU, K., 188 s.

2. Bondar, V. P. and Bondar, Yu. V. (2015), *Yakist v audyti ta deiakii aspekty v upravlinni yakistiu, Problemy teorii ta metodologii bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, vyp. 1(31), s. 36-64.

3. Zhuk, V. M. (2018), *Rozvytok teorii bukhgalterskoho obliku: instytutsionalnyi aspekt : monohrafiia, NNTs "IAE"*, K., 408 s.

4. Kamenska, T. O. (2015), *Ryzyky v audyti ta yikh otsinka*, *Statystyka Ukrainy*, № 2, s. 43-45.

5. Melnyk, K. P. (2020), *Zastosuvannia ramkovoho metodu transformatsii metodologii audytu dlia zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii*, *Ekonomika APK*, № 10, s. 98-108.

6. Petryk, O. A. (2004), *Stan ta perspektyvy rozvytku audytu v Ukraini: metodolohichni ta orhanizatsiini aspekty : avtoref. dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia doktora ekonomichnykh nauk : spets. 08.06.04 – Bukhgalterskyi oblik, analiz ta audyt*, Kyiv, 28 s.

7. Redchenko, K. I. (2020), *Nezalezhnist audytora ta yii vplyv na yakist audytorskykh posluh, Rehionalna ekonomika ta upravlinnia*, № 2, Ch. 2, s. 48-51.

8. Redko, O. Yu. (2008), *Audyt v Ukraini. Morfolohiia : monohrafiia, DP "Inform.-analit. ahentstvo"*, K., 493 s.

9. Chyzhevska, L. V. and Antoniuk, O. R. (2018), *Kryterii vykonannia zavdan z nadannia vpevnosti: normatyvna rehlementatsiia ta problematyka realizatsii na praktysi*, *Ekonomika. Finansy. Pravo.*, № 12/3, s. 4-8.

10. Sherstiuk, O. L. (2017), *Audyt finansovoi informatsii : monohrafiia*, Kyiv, 512 s.

11. Riadska, V. V. (2014), *Instytutsionalna paradyhma audytu v Ukraini: suchasnyi stan ta napriamky rozvytku*, *Problemy ekonomiky*, № 2, s. 138-143.

12. Saliamon-Mikheieva, K. D. and Saliamon, V. P. (2017), *Konsaltnykh posluhy v audyti, Efktyvna ekonomika*, № 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5796>.

13. Pankov, V. V. Akaemova, N. V. and Kozhukhov, V. L. (2011), *Ynstytutsionalnye mekhanyzmy rehulyrovannia audytorskoii deiatelnosti y obespechenie kachestva audyta, Audyt y fynansovyy analiz*, № 1, s. 187-194.

14. UKRAINA 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku (2017), 2 nd ed, Kalvariia, Lviv, 164 s.

15. Burlan, S. A. Katkova, N. V. and Matushevska, O. A. (2016), *Rozvytok metodychnoho pidkhotu do audytu orendy zemel silskohospodarskoho pryznachennia, Tekhnolohycheskyi audyt y rezervy proyzvodstva*, № 2/6(28), s. 4-10.

Стаття надійшла до редакції 19 липня 2021 року

УДК 339.138

Бойчук І. В.,

inna.boychuk604@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9684-2517,

Researcher ID: F-8538-2019,

к.е.н., доц., доцент кафедри маркетингу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

СПРЯМОВАНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НА МАРКЕТИНГОВУ КОНЦЕПЦІЮ

Анотація. *Стаття присвячена обґрунтуванню доцільності спрямування діяльності підприємств на концепцію маркетингу та внесенню відповідних адаптаційних змін у систему управління для вдосконалення їх функціонування в умовах швидких змін оточуючого середовища. Зазначено, що маркетингову концепцію доцільно розглядати як наукову систему поглядів на випуск товарів і надання послуг, які забезпечують взаємну вигоду виробникам, продавцям і кінцевим споживачам. Доведено, що вибір концепції залежить від багатьох чинників, тому завданням для підприємств є кваліфікований перегляд різних концепцій і визначення найбільш ефективних для застосування. Вказано на необхідність врахування типу ринку та зміни умов діяльності підприємств при організації маркетингу. Обґрунтовано, що в сучасних умовах маркетингова концепція розглядає його як окрему функцію і як філософію бізнесу, як спосіб мислення і напрям дій щодо досягнення визначеної мети і ринкових завдань. На цій основі рекомендовано вважати концепцію маркетингу сучасною системою організації управління, головними перевагами якої є стабільність прибутків, вмiле використання ресурсів підприємства і можливостей ринку, об'єднання всіх структурних підрозділів для задоволення потреб споживачів і досягнення визначеної підприємством ринкової мети. Вказано на важливість стимулювання творчого характеру в маркетинговій діяльності, для чого на підприємстві необхідно забезпечувати систематичне і комплексне вивчення ринкової ситуації, створення відповідної інформаційної бази, розроблення стратегічних планів і забезпечення їхнього виконання за умови підкріплення якісним розподілом повноважень і фінансових ресурсів. Запропоновано також застосування системи обґрунтування рішень на рівні вищого керівництва з використанням прикладів світового досвіду та теорії прийняття рішень.*

Ключові слова: *концепція маркетингу, підприємство, маркетингова діяльність, управління маркетингом, потреби споживачів, товарний ринок.*

Boychuk I. V.,

inna.boychuk604@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9684-2517,

Researcher ID: F-8538-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

ORIENTATION OF ENTERPRISES ACTIVITIES ON THE MARKETING CONCEPT

Abstract. *The article is devoted to the substantiation of expediency of directing the activity of enterprises to the concept of marketing and making appropriate adaptive changes in the management to improve their functioning in the conditions of rapid changes in the environment. It is noted that the marketing concept should be considered as a scientific system of views on the production of goods and services that provide mutual benefit to producers, sellers and end consumers. It is proved that the choice of concept depends on many factors, so the task for companies is a qualified review of various concepts and determination the most effective for application. The need to take into account the type of market and changes in the conditions of enterprises activities in the organization of marketing is indicated. It is substantiated that in modern conditions the marketing concept considers it as a separate function and as a business philosophy, as a way of thinking and a direction of actions on achievement of the certain purposes and market tasks. On this basis, it is recommended to consider the concept of marketing as a modern system of management, the main advantages of which are the stability of profits, skillful use of enterprises resources and market opportunities, unification of all departments to meet consumer needs and achieve market goals. The importance of stimulating creative nature in marketing activities is indicated, for which the company needs to provide a systematic and*

comprehensive study of the market situation, create an appropriate information base, develop strategic plans and ensure their implementation, supported by quality distribution of powers and financial resources. It is also proposed to apply the system of decision substantiation at the level of senior management using examples of world experience and decision making theory.

Keywords: marketing concept, enterprise, competition, marketing activity, marketing management, consumer needs, commodity market.

JEL Classification: M31, L 20

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-16>

Постановка проблеми. Нові умови ринкової діяльності вимагають від підприємств прийняття концепції маркетингу за основу формування управлінських рішень, які дозволяють досягнути бажаного комерційного результату, уникнути суттєвих загроз і бар'єрів, притаманних ринку.

Зміст маркетингової концепції в управлінні роботою підприємства характеризує маркетинг як комплексну систему, що пов'язує можливості господарюючого суб'єкта з ринковими потребами і забезпечує отримання істотних переваг над конкурентами. Для організації системи маркетингу на підприємстві необхідно враховувати в сукупності напрями його товарної, цінової, збутової та комунікаційної стратегії, а також характер діяльності, його розміри, виробничі потужності та інноваційний потенціал.

Для концепції маркетингу характерним є те, що робота підприємства орієнтується на задоволення потреб клієнтури, яка стає основним об'єктом уваги для виробників і продавців. Через задоволення потреб реалізується кінцева мета всіх підприємств щодо одержання прибутку, а засобом для її досягнення є маркетинг, що пропонує не окремі зусилля, а використання комплексу цілеспрямованих заходів.

Концепція “виробництво починається зі споживання, а не з обміну” знайшла втілення в концепції маркетингу. Саме тому маркетинг як спосіб мислення і філософія підприємницької діяльності потребує ретельного дослідження та широкого впровадження в практику управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до сучасного розуміння концепції маркетингу як філософії бізнесу і способу організації діяльності на товарних ринках об'єднують значну кількість різноманітних визначень, які давали провідні теоретики і практики з проблем вивчення маркетингової наукової системи та її практичного застосування.

Вагомий внесок у розвиток концепції маркетингу здійснили відомі закордонні вчені, серед яких Р. Бест [1], Ф. Котлер, Г. Армстронг, В. Вонг і Дж. Сондерс [4]. Вони сформулювали теоретичні та методологічні підходи в дослідженні специфіки та умов застосування маркетингу.

Сучасні підходи до розвитку маркетингової діяльності підприємств знайшли відображення в працях вітчизняних учених Ю. А. Дайновського [2]

і Н. В. Карпенко [3]. У роботах науковців розглянуто актуальні проблеми теорії та практики вітчизняного маркетингу, сучасний зміст маркетингової діяльності підприємств у різних сферах економіки.

До переліку останніх публікацій доцільно віднести дослідження С. С. Савіної, яка зосереджує увагу на тенденціях розвитку сучасних концепцій маркетингу [5], та Є. В. Степанічевої, яка розглядає генезис маркетингу і його сучасну парадигму [6]. Важливі питання вивчає дослідник О. Устьян, праця якого фокусує увагу на специфіці проявів маркетингу в кризу [7].

Разом із цим, у науковій літературі поки немає цілісного уявлення про призначення маркетингу як економічної концепції для діяльності фірм, що вимагає уточнення і подальшого розвитку теоретичних досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності спрямування діяльності підприємств на концепцію маркетингу та внесення адаптаційних змін у систему управління, що сприятиме вдосконаленню їх функціонування в умовах постійних змін зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умов сьогодення для всіх суб'єктів господарювання нагальним стає завдання швидкої адаптації діяльності до вимог мінливого ринкового середовища. В сучасній економіці підприємства змушені випускати таку продукцію, що знайде збут і принесе прибуток, для чого необхідно вивчати суспільні та індивідуальні потреби, аналізувати запити ринку, що є головною умовою забезпечення ефективної роботи та передумовою для формування пропозиції в сфері виробництва.

Маркетингову концепцію доцільно розглядати як наукову систему поглядів на випуск таких товарів і надання таких послуг, які забезпечують одержання взаємної вигоди виробником, продавцем і кінцевим покупцем продукції. Доцільно мати на увазі спрямованість підприємств на реальні потреби споживачів і нагальні запити ринку, що підкріплені комплексними зусиллями маркетингу, скерованими на задоволення потреб споживачів як основи досягнення стратегічних цілей підприємства [4, с. 126].

Концепція маркетингу підпорядкована меті підприємства загалом і ринку зокрема. Якщо через мету підприємство орієнтується на реалізацію завдань, тоді шляхом вибору відповідної концепції

всі дії підприємства набувають певного спрямування, впорядкованості та концентрації зусиль.

Вибір концепції залежить від багатьох чинників, які стосуються не тільки підприємств, тому завданням керівництва має стати кваліфікований перегляд усіх концепцій і визначення найефективнішої з них.

У маркетинговій теорії розглядають такі еволюційні концепції:

1) концепція удосконалювання виробництва (коротко – виробнича), яка орієнтує діяльність на зростання обсягів виробленої продукції та зниження витрат на виробництво. Ця концепція приваблює для покупця доступними цінами, але не передбачає якісного оновлення товарного асортименту;

2) концепція удосконалювання товару (або товарна) – коли основну увагу також приділяють виробництву продукції, проте акцент зміщують із кількісних обсягів випуску на якісні характеристики продукції (поліпшення споживчих властивостей, дизайн і упакування, оновлення асортименту та рекламу). Ціна товарів при цьому підходить звичайно буде значно вищою;

3) концепція інтенсифікації комерційних зусиль (тобто збутова) – передбачає, що основні зусилля продавці зосереджують на стадіях збуту, на вдосконаленні каналів просування товару від виробника до споживача, на стимулюванні продажу та формуванні попиту. Використовують вказану концепцію за умов малорухомого поточного попиту, на стадії відмирання певного товару або ж на етапі його зародження;

4) класична маркетингова концепція (ринкова) – вивчає конкретний ринок покупця. Головний акцент у ній роблять на потребах споживача, тому це найбільш розповсюджена концепція в розвинутих країнах;

5) концепція соціально-етичного маркетингу – орієнтована перш за все на гармонізацію не лише інтересів підприємця і споживача, але і врахування суспільних інтересів і впливу на навколишнє середовище (для прикладу, коли значна увага приділяється екологічній чистоті продукції);

6) концепція маркетингу стосунків (партнерський маркетинг) – це найбільш сучасний підхід, який передбачає спрямованість маркетингової діяльності підприємств на встановлення довгострокових, взаємовигідних і привілейованих ділових зв'язків із потенційними клієнтами [3, с. 32].

За умов ринкової економіки використовують кожен з розглянутих концепцій, адже підприємства самостійно керують вибором своїх цілей.

Вагомим аргументом на користь застосування концепції маркетингу на підприємствах стала зміна ситуації на ринку. За умов ринку продавця, коли свої умови щодо асортименту, рівня якості, ціни диктує виробник чи продавець, необхідності застосування маркетингової концепції взагалі не існує. При цьому типі ринку всі зусилля спрямовані на збільшення обсягів виробництва і здешевлення продукції.

Водночас за умов існування ринку покупця підприємства все більше усвідомлюють, що їхнє

завдання полягає в тому, щоб спочатку дослідити ринок і його потреби, а вже потім організувати бізнес. Він покликаний задовольняти наявні ринкові запити замість того, щоб змушувати покупців купувати товари, які підприємство хоче чи може виготовляти.

Спрямованість діяльності на покупця необхідна для підприємця. Цей підхід до вирішення проблеми, що постала передусім у сфері виробництва, і був визначений як маркетингова концепція.

З погляду організації маркетинг, який необхідно застосовувати на підприємстві, розглядають як окрему функцію і як філософію бізнесу, як спосіб мислення і напрям дій щодо досягнення визначеної фірмової мети.

Можна стверджувати, що на багатьох підприємствах вже виконують окремі функції маркетингу і, навпаки, що досить мало фірм керуються у своїй діяльності філософією маркетингу, яка знаходить втілення у певній концепції маркетингу [6].

У сучасних бізнес-умовах неможливо назвати підприємство, де б не практикувалися функції маркетингу, такі як реклама, дослідження ринку чи стимулювання збуту. Проте досить важко назвати і підприємства, які б під час тривалого періоду і з достатньою результативністю застосовували концепцію маркетингу. Окремі функції маркетингу, наприклад реклама і збут, мають не менш важливе значення, ніж будь-яка інша діяльність, яка пов'язана з фінансовою чи правовою функціями підприємства.

Крім того, підприємств із високим рівнем застосування маркетингу безліч. Кожна фірма виконує певні маркетингові функції або застосовує маркетингову концепцію впродовж тривалого періоду часу для того, щоб забезпечити собі бажану частку ринку або досягнути іншої мети.

За оцінками фахівців, у світі існує незначна кількість компаній, котрі протягом десятиліть застосовують результативний, ефективний маркетинг. Для цих фірм концепція маркетингу стала основою прийняття будь-яких за масштабом рішень від часу їхнього заснування [5].

Для маркетингової концепції як нової філософії бізнесу та системи організації управління головні переваги полягають в одержанні стабільних прибутків за рахунок пристосування наявних ресурсів підприємства до можливостей ринку через об'єднання зусиль усіх структурних підрозділів і фокусування на задоволенні потреб споживачів і досягненні визначеної підприємством ринкової мети.

Натомість не кожне підприємство в змозі застосовувати концепцію маркетингу, оскільки для цього потрібно дотримуватися принципів щодо: сприяння досягненню певного результату; якісного задоволення потреб різних клієнтів; координованості дій структурних підрозділів; одержання прибутку для забезпечення подальшого розвитку діяльності.

Максимальної координації діяльності всіх підрозділів підприємства можна досягти лише за умови їхньої націленості на потреби споживача. Але

підприємству необхідно функціонувати з доходами, що забезпечують умови для вдосконалення його роботи та прогресивного розвитку.

Діяльність підприємства має бути спрямована на задоволення потреб людини і суспільства загалом, тоді, за принципами маркетингу, мають сенс досягнуті результати в доходах і прибутках. Дотримання цих принципів у діяльності при застосуванні концепції маркетингу не гарантує фінансово-успіху і не застерігає від ринкових невдач.

За умови спрямованості на концепцію маркетингу доцільно всіляко стимулювати творчий характер роботи, для чого на підприємстві передусім необхідно забезпечити:

- систематичне та комплексне вивчення ситуації на ринку загалом і кон'юнктури конкретного товарного ринку зокрема. Цю роботу виконує спеціальна служба досліджень і прогнозування, в обов'язки якої входить, з одного боку, завчасне реагування на зміни, що відбуваються на ринку, а, з іншого, - ініціювання певних змін (для прикладу, з модифікації продукції);

- створення відповідної інформаційної бази, на основі якої кожний підрозділ зможе розробляти власні творчі плани. Тому важливо не лише сформулювати мету підприємства, якої воно бажає досягти, але й чітко вказати засоби та послідовність певних дій для досягнення цієї мети;

- доведення розроблених планів до відома осіб, які відповідальні за їх виконання, з обов'язковим підкріпленням повноваженнями, фінансами та необхідними ресурсами;

- застосування системи обґрунтування рішень на рівні керівництва з використанням прикладів світового досвіду та теорії прийняття рішень.

Вважаємо, що маркетингова концепція визначає такий вид ринкової діяльності, за якого будь-яке підприємство використовує системний підхід і програмно-цільовий метод вирішення господарських проблем, а ринок при цьому стає критерієм оцінювання ефективності його діяльності.

Водночас маркетинг доцільно розглядати як комплекс заходів щодо вивчення чинників, які впливають на процеси виробництва і просування товарів від виробника до споживача, а також на проведення досліджень торговельно-збутової діяльності підприємства [1, с. 36].

Маркетингова діяльність повинна надавати інформацію про зовнішні умови функціонування підприємства, тобто надійні, достовірні і своєчасні дані про ринок, його структуру і динаміку товарного попиту, вподобання і смаки покупців; створення товарів, які більш повно задовольняють вимоги ринку; необхідний вплив на споживача, попит і ринок для забезпечення максимально можливого контролю над сферою реалізації продукції [2].

У разі спрямування діяльності на маркетингову концепцію метою підприємства стає забезпечення його рентабельності у визначених часових проміжках, що передбачає орієнтацію на довгострокове прогнозування всієї маркетингової ситуації (від попиту до можливостей підприємства в розвитку).

Спрямованість підприємства на перспективу, цільова орієнтація і комплексність його дій є найважливішими перевагами маркетингу.

Маркетингова концепція забезпечує гнучке та якісне пристосування виробничої, фінансової, збутової та кадрової діяльності підприємства до мінливої економічної ситуації (прибутку, ціни, кон'юнктури) і до вимог споживачів на товарному ринку [7].

Основні методи діяльності підприємства за маркетингової концепції охоплюють: проведення аналізу зовнішнього середовища та формування банку даних для оцінювання можливостей, аналізу реальних і потенційних клієнтів; розроблення концепції створення нових товарів і/або модернізації вже існуючих виробів; планування товароруху і збуту своєї продукції; забезпечення формування попиту і стимулювання збуту; обґрунтування цінової політики підприємства; забезпечення безпеки використання товару і захисту навколишнього середовища; управління діяльністю підприємства як системою, включаючи планування, виконання і контроль маркетингової програми.

Важливий аспект маркетингової діяльності – це підготовка програм, основним завданням яких стає надання можливості визначати оптимальну структуру виробництва, орієнтовану на одержання певного рівня прибутку. Розроблення комплексної програми підприємства необхідно здійснювати тільки після визначення можливих альтернативних шляхів досягнення бажаного рівня прибутку. При підготовці такої програми прораховують найдоцільніші варіанти тієї структури виробництва, що здатна вплинути на формування нових потреб.

Роботу над відповідними програмами вважають творчим процесом, що вимагає постійного пошуку найбільш ефективних рішень. Оптимізацію здійснюють через якісне зіставлення різноманітних варіантів задоволення ринкового попиту з витратами ресурсів при визначених технологіях. У ході розробки програми враховуються прями та зворотні зв'язки з ринком, що дозволяє своєчасно пристосувати структуру виробництва до потреб, що змінюються, і в той же час впливати на ці потреби [3, с. 128].

Спрямованість діяльності підприємства на концепцію маркетингу змушує його переосмислити існуючу практику планування, матеріального стимулювання, ціноутворення на всіх рівнях управління. Зі свого боку, це викликає необхідність перебудувати організаційну структуру, визначати повноваження і відповідальність, що є необхідною умовою впровадження маркетингу в практику, оскільки він як функція управління містить у собі й організаційні структури.

Істотні зміни умов господарювання і науково-технічного прогресу викликають потребу в тому, що для ефективної діяльності підприємствам необхідно вчасно адаптуватися до цих змін, переходу на виробництво та споживання більш якісної та новітньої продукції. За цих умов питання дослідження ринку набувають для підприємства особливого значення, адже їхня мета – виявити такі ринкові

ніші, в яких позиції конкурентів недостатньо міцні або потреби споживачів належно не задовольняють.

Маркетингова концепція змінила звичні уявлення підприємств про виробництво, адже поглинула увесь цей процес і зробила його складовою ширшого процесу маркетингу. Крім того, в умовах жорсткої конкуренції на ринку недостатнім є використання цінових важелів впливу на покупців, а стали важливішими нові підходи до організації виробництва і збуту.

Основним критерієм оцінювання діяльності підприємств на засадах концепції маркетингу є досягнення поставлених цілей шляхом реалізації заходів, які пов'язані з одержанням стабільного прибутку, проникненням на нові ринки або ж закріпленням діючих ринкових позицій.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Узагальнення концептуальних засад маркетингу, його функцій і принципів управління підприємствами свідчить, що в сучасних умовах маркетинг є вагомим складовим механізмом господарювання всіх суб'єктів економічних відносин. Маркетинг розглядають як концепцію, як спосіб мислення, як комплекс різноманітних видів діяльності, що виконують спільно фахівці.

Орієнтація підприємств на потреби споживачів і запити ринку, яка підкріплена комплексними інструментами маркетингу, спрямованими на задоволення ринкових потреб із врахуванням суспільних інтересів, стає основою для досягнення стратегічної мети діяльності та передбачає їхню зосередженість на одержанні взаємної вигоди підприємством і клієнтом.

Спрямованість діяльності підприємств на впровадження концепції маркетингу дозволить діяти на ринку ефективніше завдяки спрощенню процесів управління, підвищенню результативності праці, збільшенню інформованості керівництва, посиленню орієнтації на вимоги зовнішнього та внутрішнього маркетингового середовища. Це сприятиме оптимізації організаційної структури, де маркетинг є цілісним процесом, який формує стратегічний розвиток підприємства і коригує направленість усіх зусиль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бест Р. Маркетинг от потребителя = Market-based management / Р. Бест; [пер. с англ.; под ред. П. Миронова]; Стокгольмская школа экономики. – [3-е изд.]. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 746 с.
2. Дайновський Ю. А. Актуальні проблеми теорії і практики вітчизняного маркетингу / Дайновський Ю. А. // Вісник Хмельницького

національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 215-218.

3. Маркетингова діяльність підприємств: сучасний зміст / [за заг. ред. д.е.н., проф. Н. В. Карпенко]. – К. : ЦУЛ, 2016. – 252 с.

4. Основы маркетинга (европейское издание) / Ф. Котлер, Г. Армстронг, В. Вонг, Дж. Сондерс; [пер. с англ.]. – К. : Издательство “Диалектика-Вильямс”, 2020. – 880 с.

5. Савіна С. С. Тенденції розвитку сучасних концепцій маркетингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6393>

6. Степаньчева Е. В. Генезис маркетинга и его современная парадигма / Е. В. Степаньчева, М. А. Джабраилов // Социально-экономические явления и процессы. – 2015. – Т. 10. - № 11. – С. 124-129.

7. Устьян О. Маркетинг у кризу. Вживання вимагає змін [Електронний ресурс] / О. Устьян. – Режим доступу: <https://zmist.pl.ua/blogs/marketing-u-kryzu-vizhivannya-vimagaje-zmin>.

REFERENCES

1. Best R. (2013), Marketynh ot potrebytelia = Market-based management, per. s anhl.; pod red. P. Myronova; Stokhol'mskaia shkola ekonomyky, 3 nd ed, Mann, Yvanov y Ferber, M., 746 s.
2. Dajnovs'kyj, Yu. A. (2016), Aktual'ni problemy teorii i praktyky vitchyznianoho marketynhu, *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky.*, № 1, s. 215-218.
3. Marketynhova diial'nist' pidprijemstv: suchasnyj zmist, za zah. red. d.e.n., prof. N. V. Karpenko (2016), TsUL, K., 252 s.
4. Kotler F., Armstronh H., Vonh V. and Sonders Dzh. (2020), Osnovy marketynha (evropejskoe yzdanye), per. s anhl., Yzdatel'stvo “Dyalektyka-Vyl'iams”, K., 880 s.
5. Savina, S. S. Tendentsii rozvytku suchasnykh kontseptsij marketynhu, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6393>
6. Stepanycheva, E. V. and Dzhabraylov, M. A. (2015), Henezys marketynha y eho sovremennaia paradyhma, *Sotsyal'no-ekonomycheskye iavleniya y protsessy*, T. 10, № 11, s. 124-129.
7. Ust'ian O. Marketynh u kryzu. Vyzhyvannya vymahaie zmin, available at: <https://zmist.pl.ua/blogs/marketing-u-kryzu-vizhivannya-vimagaje-zmin>.

Стаття надійшла до редакції 11 серпня 2021 року

УДК 339.13

Сапожник Д. І.,

dimalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1125-8571,

Researcher ID: G-1404-2019,

к.т.н., доц., доцент кафедри товарознавства, митної справи та управління якістю, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Демидчук Л. Б.,

ludalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8718-0996,

Researcher ID: G-1456-2019,

к.т.н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ЗАХИСТ СПОЖИВЧОГО РИНКУ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФАКТОР У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СПОЖИВАЧІВ З БОКУ ДЕРЖАВИ

***Анотація.** Розглянуто механізм державного контролю якості продукції як фактор захисту прав споживачів. Охарактеризовано правовий статус споживача на сучасному етапі становлення ринкової економіки. Виявлено ряд проблем, пов'язаних із невідповідністю продукції споживчим вимогам. Запропоновано заходи для підвищення ефективності механізму державного контролю за якістю товарів і послуг у сфері захисту споживчого ринку. Названо причини того, що виробники товарів, торговельні організації та організації обслуговування, а також інші підприємці, використовуючи своє становище на споживчому ринку, порушують права й інтереси споживачів, пропонуючи їм продукцію з явними і прихованими недоліками, з сурогатами з простроченим терміном придатності, з недостовірною інформацією про склад, основні властивості, виробника тощо. Показано, що державне регулювання якості в розвинених країнах здійснюється послідовно і суворо, що настільки ж необхідно Україні, але внаслідок дій лобістів від промисловості постійно скорочується. Показано, що окремі контрольно-наглядові функції ліквідованих державних контролюючих органів в Україні були передані Держпродспожислужбі України, що знаходиться у підпорядкуванні Міністерства економіки і здійснює контрольно-наглядові функції за виконанням законів у сфері забезпечення прав споживачів, дотримання санітарного законодавства та правил продажу товарів, причому в основному харчового та тотожних призначень. Однак здійснювати контрольні закупівлі їй заборонено, що істотно обмежує реалізацію контрольно-наглядових функцій. Наслідком такого "розмаїття" відповідальності неминуче стають численні (свідомі або несвідомі) помилки, які призводять до її ослаблення, незадовільного стану з якістю товарів народного споживання на національному ринку. Зроблено висновок, що здійснення реформування системи державного контролю в сфері споживчого ринку може відбуватися за наступними напрямками: усунення і недопущення в майбутньому неефективного дублювання повноважень і дій відповідних контролюючих органів; формалізація процедури проведення інспекцій (перевірок), включаючи створення чіткої шкали штрафів і покарань, а також прозорість застосування інших видів санкцій; створення випробувальної лабораторної бази в кожному регіоні; створення відкритих регіональних інформаційно-аналітичних систем або центрів; створення можливості для недержавного (споживчого) контролю на ринку за умови виключення можливості заподіяння шкоди сумлінним учасникам ринку.*

Ключові слова: споживчий ринок, державне регулювання, якість, інспекційний контроль, захист прав споживачів.

Sapozhnyk D. I.,

dimalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1125-8571,

Researcher ID: G-1404-2019,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Commodity Science, Customs Business and Quality Management, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Demydchuk L. B.,

ludalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8718-0996,

Researcher ID: G-1456-2019,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CONSUMER MARKET PROTECTION AS A SOCIAL FACTOR IN ENSURING ECONOMIC SECURITY OF CUSTOMERS BY THE STATE

Abstract. *The mechanism of state control of product quality as a factor of customers protection is considered. The legal status of the customer at the present stage of formation of market economy is characterized. A number of problems have been identified related to non-compliance of products with consumer requirements. Measures are proposed to increase the efficiency of the mechanism of state control over the quality of goods and services in the field of consumer market protection. The reasons are named concerning the activities of producers, trade and service organizations, as well as other entrepreneurs, that using their positions in the consumer market, violate the rights and interests of customers, offering them products with obvious and hidden shortcomings, with surrogates and expired expiration date as well as with unreliable information on the composition, basic properties, manufacturer, etc. It is shown that state quality regulation in developed countries is carried out consistently and strictly, which is just as necessary for Ukraine, but due to the actions of lobbyists from particular industries is constantly declining. It is shown that some control and supervisory functions of the liquidated state control bodies in Ukraine were transferred to the State Food and Consumer Service of Ukraine, which is subordinated to the Ministry of Economics and performs control and supervisory functions over the implementation of laws in the field of consumer rights protection, observance of the sanitary legislation and rules of sale, mostly for food or identical products. However, the mentioned service is prohibited from making control purchases, which significantly limits the implementation of control and supervisory functions. The consequence of such a "diversity" of responsibilities inevitably lead to numerous (conscious or unconscious) mistakes that result in their weakening as well as unsatisfactory condition of consumer goods quality in the national market. It is concluded that the implementation of the state control reform in the field of consumer market can take place in the following areas: elimination and prevention in the future of ineffective duplication of powers and actions of relevant regulatory authorities; formalization of the procedure for conducting inspections, including the creation of a clear scale of fines and penalties, as well as transparency in the application of other types of sanctions; creation of a test laboratories network in each region; creation of open regional information-analytical systems or centers; creating opportunities for non-governmental (consumer) control in the market, provided that the possibility of harm to honest market participants is excluded.*

Key words: consumer market, state regulation, quality, inspection control, consumer rights protection.

JEL Classification: D11, D 18

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-64-17>

Постановка проблеми. Наприкінці 60-х рр. минулого сторіччя Римським клубом були сформульовані завдання, вирішення яких повинно забезпечити якість життя суспільства: захист прав особистості, в тому числі захист прав споживачів на якісні вироби та послуги. Ідеї Римського клубу стали початком розвитку концепції "суспільства потреби", метою якого було задоволення потреб громадян, а також державний захист прав користувачів [1, 9]. На реалізацію цієї концепції в США було прийнято закон про захист прав споживачів, започаткувавши активне втручання держави у взаємозв'язок виробників та споживачів, перебуваючи при цьому на боці останніх, оберігаючи їх від недоброякісної продукції та взявши на себе захист їх прав на якісну продукцію. Генеральна Асамблея ООН закріпила вісім основоположних прав споживачів [8]: на вибір; на безпеку; право бути вислуханим; на інформацію; на споживчу освіту; на задоволення базових потреб; на якість; на відшкодування шкоди, які також знайшли відображення в українському законодавстві, але з моменту введення багато в чому коректувалося, скасовувалося, вводилося знову, але продовжувало мати позитивний вплив при істотних недоліках [3].

Захист прав споживачів у сфері якості продукції є надзвичайно актуальним. В умовах свободи

підприємницької діяльності, коли прибуток став найважливішим показником ефективності господарювання, виробники товарів, торговельні організації та організації обслуговування, а також інші підприємці, використовуючи своє становище на споживчому ринку, стали порушувати права й інтереси споживачів, пропонуючи їм продукцію з явними і прихованими недоліками, з сурогатами з простроченим терміном придатності, з недостовірною інформацією про склад, основні властивості, виробника тощо.

Державні механізми управління якістю продукції на споживчих ринках включають регулювання через правові акти, технічні регламенти, стандарти, декларації, сертифікати, державний контроль і нагляд за якістю. Державне регулювання якості в розвинених країнах здійснюється послідовно і суворо, що теж необхідно і в Україні, але внаслідок дій лобістів від промисловості постійно скорочується.

У США та країнах ЄС забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції досягнуто завдяки: створенню законодавчої, нормативної, контрольно-наглядової бази якості продукції; гармонізації вимог національних стандартів, правил і процедур сертифікації, акредитації випробувальних лабораторій за єдиними вимогами; розвитку

регіональної інфраструктури; матеріального стимулювання якості. Прагматичні держави Заходу витрачають величезні кошти на профілактику і контроль якості продукції на споживчих ринках, обґрунтовано і мудро забезпечуючи якість життя населення. При цьому вони розвивають якість основного фактора виробництва: збільшують тривалість життя, скорочують витрати на відновлення здоров'я, мотивують до праці, підвищення професійного рівня, задоволеності працею. Зовсім по-іншому складається ситуація на українському споживчому ринку, про що свідчать загалом низька платоспроможність населення, а також недостатня якість продукції на споживчих ринках в умовах контрсанкцій, тобто імпортозаміщення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активне дослідження внутрішнього національного ринку України, а саме: ринку споживчих товарів, - розпочалося разом із ринковою трансформацією економіки країни. Зокрема, слід назвати дослідження О. Азаряна, В. Лагутіна, Л. Лігоненко, І. Лошенюка, О. Пустовойта. Питання та проблеми торговельних відносин на споживчому ринку вивчалися В. Апоп'єм, І. Бланком, М. Бодровим, А. Н. Власовою, А. Герасименко, Ю. Кіндзерським, А. Мазаракі, де увага приділялася суто питанням економіки споживчого ринку, його організації та загалом ринковим проблемам торгівлі.

Всупереч поширеній і активно пропагованій у суспільстві думці про те, що ринок і його регулювання з боку держави є несумісними, це не зовсім відповідає дійсності, хоча б з огляду на те, що на сьогодні інтереси споживачів Українською державою захищаються значно слабкіше, ніж у державах із розвиненою ринковою економікою.

Постановка завдання. Метою дослідження було вивчення питань захисту споживчого ринку з точки зору його функціонування в якості одного з соціальних факторів та складових забезпечення з боку держави фізичної та економічної безпеки споживачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наскільки необґрунтовані закиди в надмірності адміністративних бар'єрів і рамкового законодавства щодо якості та відповідальності за нього в Україні, показує зарубіжний досвід. Так, на підвищення якості і конкурентоспроможності продукції, захист американського ринку і споживачів направлені сотні правових актів США на рівні законодавства штатів і федерації з приводу неправдивої реклами товарів, постачання фальсифікованих або неправильно маркованих продуктів, за вимогами оплати ненаданих послуг тощо.

У Федеральному уряді США функціонують регулюючі органи, які прямо впливають на організацію робіт і методи забезпечення якості та безпеки продукції, що випускається або імпортується. Ефективно проводить діяльність Адміністрація по харчовим товарам і лікарським засобам (FDA) – державна контролююча організація федерального рівня, яка забезпечує 100%-у гарантію якості, основне завдання діяльності якої – запобігання надходженню в продаж фальсифікованих продуктів і

товарів, якість яких не відповідає встановленим вимогам. Ще одним органом в уряді США, що регулює якість, є Комісія з безпеки споживчих товарів (CPSC), завдання якої – захист споживача від ризику отримання ушкодження в процесі використання товарів. Третім і головним урядовим органом з питань захисту споживачів від оманливих дій торговельних організацій є Федеральна торгова комісія (FTC). Причому робиться акцент на тому, що питання захисту споживача не можуть бути вирішені в межах приватного бізнесу через суперечності між виробниками і споживачами [11, 13].

Держава немовби самоусунулася від контролю і нагляду за якістю продукції на споживчих ринках, скасувавши свого часу “Государственную торговую инспекцию” та “Государственную инспекцию по контролю качества” ще за часів ССРСР, в подальшому вилучивши цю функцію у відповідних галузевих органів та запровадивши істотні обмеження в роботу Держспоживстандарту і його органів у регіонах.

Окремі контрольно-наглядові функції ліквідованих органів були передані Держпродспоживслужбі України, яка знаходиться у підпорядкуванні Міністерства економіки. Ця державна служба введена Постановою Кабміну України № 667 від 2 вересня 2015 р. У даний час служба здійснює контрольно-наглядові функції за виконанням законів у сфері забезпечення прав споживачів, дотримання санітарного законодавства та правил продажу товарів, причому в основному харчового та то-тожних призначень. Однак здійснювати контрольні закупівлі їй заборонено, що істотно обмежує реалізацію контрольно-наглядових функцій.

Єдиного механізму захисту споживчого ринку в Україні на даний час немає. До середини 90-х років на українському ринку знаходилося до 50% неврахованої і контрафактної продукції. Це змусило Уряд Постановою від 24 лютого 2001 р. № 171 ввести систему маркування ряду товарів знаком відповідності, що захищає від підробок голограмою з обліковою інформацією. Даний захід був ефективним, але й цього недостатньо, оскільки потрібна система узгоджених дій.

В Україні наявні економічні механізми, що забезпечують законодавче регулювання продовольчого ринку, але, на відміну від ЄС і США, *не ринку товарів широкого споживання*. Зокрема, було прийнято Закон “Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” (1997 р., діє в ред. від 16.12.2004 р.), проте був відхилений проект Закону “Про закупівлю товарів, робіт і послуг для державних потреб” (1999 р.); створений (2011 р.) Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт України); створена на базі Державної ветеринарної та фітосанітарної служби і приєднанням до Служби, що утворилася, Державної інспекції з питань захисту прав споживачів і Державної санітарно-епідеміологічної служби, Держпродспоживслужба України (2014 р.) та затверджено “Положення про департамент технічного регулювання” (2015 р.), внаслідок чого контрольно-наглядові

функції Держспоживстандарту України були обмежені.

У США Федеральний уряд є найбільшим розробником і користувачем обов'язкових регламентних стандартів ("Regulatory Standards"), наслідком порушення яких є застосування кримінальних і цивільних санкцій. Документів нараховується понад 44 тис. Інша, більш чисельна, група стандартів (їх близько 49 тис.) застосовується на добровільній основі. Вони розробляються галузевими фахівцями приватного і державного секторів промисловості (Voluntary Consensus Standards). Це стандарти ASME (Американське товариство інженерів-механіків), ASTM (Американське товариство з випробувань та матеріалів) та ін. Ці стандарти можуть стати регламентними, якщо на них робиться посилення в урядових, галузевих або корпоративних зведеннях законів або в регламентах. Статус обов'язкового стандарту набуває з моменту його реєстрації в журналі уряду США "Federal Register" [12].

Для порівняння: в Україні фонд діючих національних стандартів становить 27,5 тис. документів, 7489 з яких гармонізовані з міжнародними та європейськими, натомість Держспоживстандарт вважає дану кількість оптимальною і це при тому, що дія обов'язкової частини переважної їх більшості обмежена. Водночас аналіз відповідальності за правопорушення у сфері споживчого законодавства досить неоднозначний (табл. 1).

Розмежування між згаданими нормами слід визначати за суб'єктами відповідальності; за характером продукції (харчова продукція, інші товари, продукція виробничого призначення) і послуг; за характером приписів, що порушуються. А наслідком такого "розмаїття" відповідальності неминуче

стають численні (свідомі або несвідомі) помилки, що тим самим призводить до її ослаблення, незадовільного стану з якістю товарів народного споживання на національному ринку.

З цих або інших причин у 2020 р. в Україні було забраковано від перевіреної кількості: 69,9% масла тваринного, 56,4% сирів усіх видів, 39,6% ковбасних виробів і копчень, 63,1% риби і рибопродуктів, 36,6% рибних консервів, 34,9% м'ясних і м'ясо-рослинних консервів, 29,4% борошна, 23,8% хліба, 44,6% парфумерно-косметичних виробів, 70,1% товарів побутової хімії, 37,2% верхнього трикотажу, 42,4% тканин усіх видів, 78% холодильників [7].

Складність ситуації на споживчому ринку з якістю товарів обумовлена недобросовістю виробників і продавців, недосконалістю законодавчої бази, м'якими заходами покарання за вчинені правопорушення. В умовах становлення ринкової економіки, розширення торговельних зв'язків різко загострюється питання якості товарів, що надходять на споживчий ринок України з країн далекого і ближнього зарубіжжя. За наведеним джерелом у цьому ж році було забраковано імпортованих товарів від перевіреного обсягу: 58,5% крупи, 43,6% масла рослинного, 40% сирів усіх видів, 42% м'яса всіх видів худоби, 28,5% ковбасних виробів і копчень, 32% м'ясних консервів, 34% консервів рибних, 65,4% риби і рибопродуктів, від 19% до 33% алкогольних напоїв усіх видів, 20,8% безалкогольних напоїв, 34% товарів побутової хімії, 86,6% виробів із пластмас, 60% тканин усіх видів, 35% хутряних виробів, 51% годинників, 50% електроосвітлювальної та побутової арматури, 58,5% автозапчастин.

Таблиця 1

Відповідальність за порушення споживчого законодавства

(побудовано за [3, 5])

Закони України	Санкції та відповідальність
Закон України "Про захист прав споживачів"	Передбачено право Держспоживстандарту України та інших державних органів виконавчої влади, які здійснюють контроль за якістю і безпечністю товарів (робіт, послуг), в межах своєї компетенції, накладати штраф за ухилення від виконання або несвоєчасне виконання їх законних приписів виробником (виконавцем, продавцем), під якими розуміються Організації (тобто юридичні особи) або індивідуальні підприємці, у встановленому розмірі від мінімальних розмірів доходів громадян, встановлених законом.
	Застосовується до індивідуальних підприємців і юридичних осіб-виробників (виконавців, продавців) при невиконанні ними будь-яких розпоряджень, що стосуються всіх товарів і послуг, які реалізуються споживачам. <i>Відповідальність посадових осіб (керівників) і громадян не передбачена.</i>
Закон України "Про стандартизацію"	Передбачена адміністративна відповідальність суб'єктів господарської діяльності, під якими розуміються підприємства та підприємці (тобто юридичні особи та індивідуальні підприємці), за порушення приписів державних інспекторів Держспоживстандарту України про заборону або припинення реалізації (поставки, продажу) продукції (робіт, послуг) – штраф в розмірі вартості реалізованої продукції (робіт, послуг) або в інших розмірах, якщо їх вартість визначити неможливо.
	Застосовується при невиконанні тільки деяких видів приписів, що стосуються будь-якої продукції (робіт, послуг), в тому числі виробничого призначення і товарів народного споживання, до індивідуальних підприємців, юридичних осіб-виробників, поставальників, виконавців, продавців. <i>Відповідальність посадових осіб (керівників) і громадян не передбачена.</i>

Причинами претензій до товарів імпортного походження є їх низька якість, прострочені терміни придатності, відсутність інформації державною мовою, супровідних документів, що підтверджують їх безпеку та походження. Значна частина з них не відповідає вимогам нормативної документації за критеріями безпеки, тим самим становлячи серйозну небезпеку для життя і здоров'я споживачів. При цьому основними причинами такого стану справ із якістю імпортової продукції є так звана "прозорість кордонів" із цілим рядом країн, недосконалість правової бази, низька кваліфікація імпортерів, відсутність контролю за якістю продукції, що ввозиться безпосередньо в місцях перетину кордону.

Політика держави далеко не завжди і не в усьому збігається з інтересами бізнесменів, корпорацій і навіть окремих галузей економіки. Автори [10] стверджували, що "світогляд бізнесменів відрізняється від поглядів урядовців. Перші орієнтуються на можливості ринку, а другі, навпаки, втручаються в ринкові відносини, намагаючись пристосувати їх до соціально-політичних вимог суспільства. Держава може обмежити доступ до ринку, нав'язати неринкові стандарти безпеки і якості і порушити структуру ринку, щоб перерозподілити ресурси на користь тих, хто не може їх отримати".

Існуюча система державного контролю регіональних споживчих ринків наведена на рис. 1. Органи державного контролю на споживчому ринку покликані в першу чергу дбати про безпеку продукції і послуг, які на ньому реалізуються. З цією метою на різних рівнях (державному, рівні муніципальних утворень та рівні суб'єктів України) здійснюється моніторинг на основі розроблених і затверджених у встановленому порядку нормативних і методичних документів. Проте на практиці часто відбувається дублювання функцій згаданих вище органів, що призводить до негативних наслідків і свідчить про неефективність механізму державного регулювання в частині забезпечення безпеки товарів і послуг. Негативний вплив на розвиток системи державного регулювання в галузі якості продукції надає декларативний характер законодавчим актам, які констатують відомі заходи, але не передбачають механізму їх реалізації.

Також слід зауважити, що Закон України "Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини" [6], на відміну від Закону "Про стандартизацію" [5], з одного боку, передбачає в якості обов'язкових вимог державних стандартів вимоги до якості харчових продуктів, матеріалів і виробів, а з іншого, – не містить вимог, що встановлюються

для забезпечення технічної та інформаційної сумісності, взаємозамінності, єдності методів контролю і маркування продукції. Визнання Законом вимог ДСТУ до якості продукції в якості загальнообов'язкових і ігнорування згаданих обов'язкових вимог не може пояснюватися специфікою харчових продуктів (матеріалів, виробів та інших товарів). Аналіз результатів перевірок, проведених органами державного контролю, свідчить про те, що найчастіше багатьма підприємствами порушуються основні правила виробництва, зберігання, торгівлі тощо. Це призводить до проникання на споживчий ринок України значної кількості недоброякісної продукції, реалізація якої потенційно небезпечна для життя і здоров'я людей, навколишнього середовища і майна споживачів.

Завдяки наявності системи прийняття державних рішень, які часто протиставляють один одному різні інститути влади, а нерідко і волі народу або нації, сучасна держава здатна забезпечити рівновагу між споживанням і підприємництвом. Оскільки санкційна політика держави останніх років налаштована швидше за все на довгострокову перспективу, ми або забезпечимо масовий випуск високоякісних і конкурентоспроможних товарів і станемо повноправними учасниками власного і міжнародного ринку, або перетворимося на сировинний приривок розвинених країн.

У сфері захисту споживчого ринку державне управління якістю продукції необхідно і повинно передбачати реалізацію основних принципів:

- 1) допуск товару до виробництва та обігу на основі перевірки здатності організації виробляти і поставляти якісну продукцію;
- 2) запобігання і профілактика потрапляння на ринок недоброякісної продукції;
- 3) невідворотність відповідальності виробника або тієї ланки в ланцюзі "виробник – споживач", з вини кого сталося порушення.

Проте в Україні державний контроль, нагляд та профілактика якості законодавчо забезпечені недостатньо, а споживачі, стикнувшись із порушеннями на ринку споживання і з практичними результатами діяльності згаданих вище органів, які повинні контролювати якість, роблять висновок про небажання держави захищати їх інтереси. При цьому дискредитуються проголошені державою в Основному законі України (її Конституції) цілі в сфері соціального захисту громадян та забезпечення їх економічної безпеки (Ст. 1).

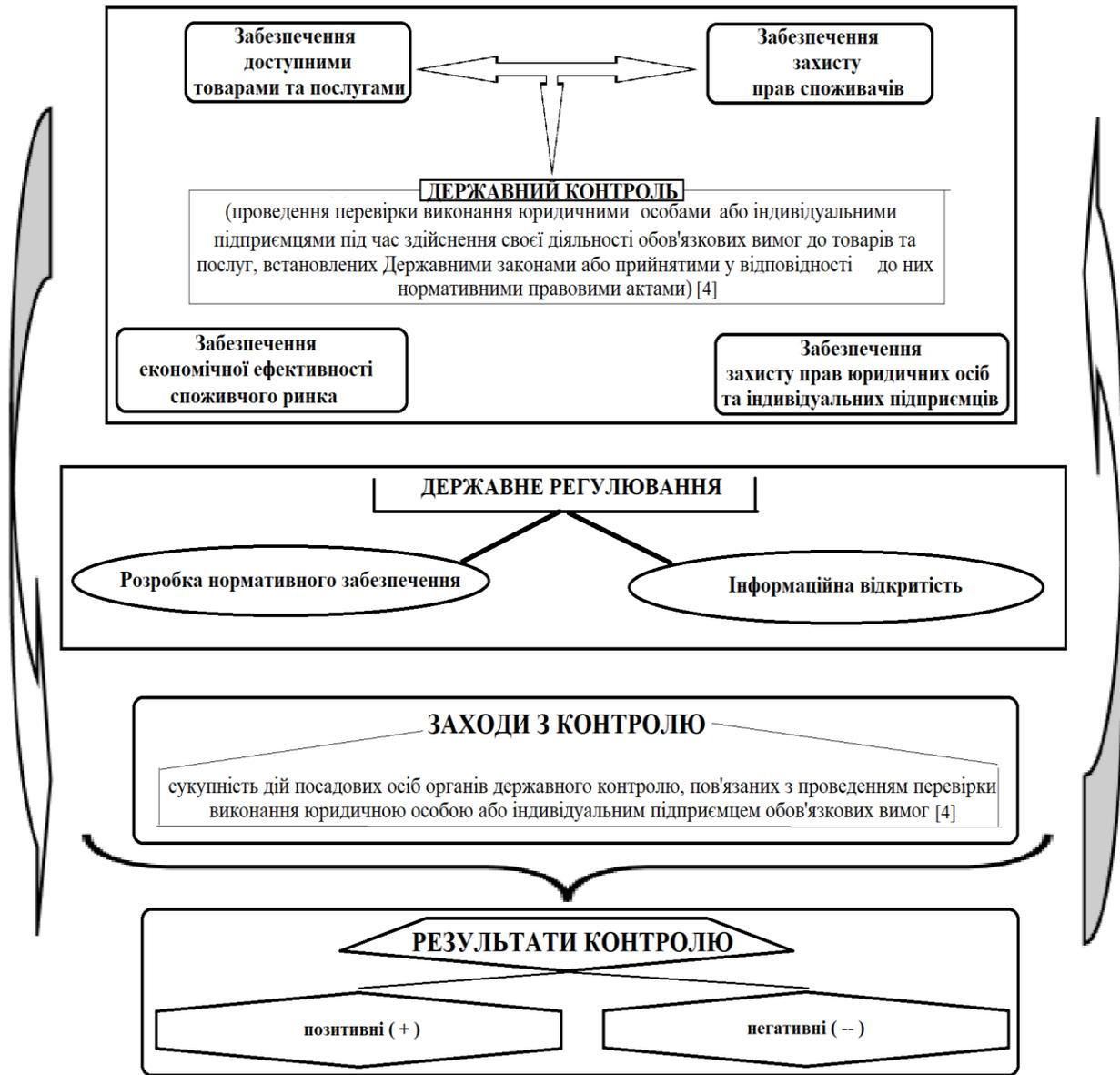

Рис. 1. Система державного регулювання і контролю регіональних споживчих ринків
(складено авторами)

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Для забезпечення надійного запобігання проникненню на споживчий ринок неякісних товарів слід запровадити ряд заходів, серед яких особливо важливими є: додаткові дії з економічного, правового й адміністративного регулювання процесів, що відбуваються на споживчому ринку; підвищення вимог до безпеки та якості товарів і послуг; посилення державних заходів щодо припинення правопорушень у сфері обігу; створення єдиної інформаційної системи з оперативного повідомлення споживачів про небезпечну або потенційно небезпечну продукцію; організація роботи державних органів із здійснення контролю за якістю товарів, що імпортуються на митних контрольно-пропускних пунктах і безпосередньо у імпортерів готової продукції та сировини.

Поліпшення стану справ із якістю товарів на споживчому ринку України неможливе без створення добре оснащеної випробувальної лабораторної бази. Нагальним є також запровадження заходів щодо поліпшення технічного оснащення територіальних служб контролю якості товарів приладами для проведення експрес-контролю, розгляду можливості скерування на це до 20% коштів, що надходять від їх діяльності, оскільки таке питання в переважній більшості регіонів України залишається і досі невирішеним.

Одним із основних завдань з боку структур державного контролю з питань забезпечення безпеки товарів і послуг на споживчому ринку є розроблення механізмів компенсації недоліків національної ринкової системи, які б дозволяли максимально використовувати порівняльні переваги державного регулювання, саморегулювання, організацій

споживачів, а також самоконтролю зі сторони самих виробників та продавців. При цьому держава володіє значними, але не абсолютними перевагами в забезпеченні проведення оцінки і контролю якості товарів і послуг. Ці переваги полягають у можливості значної економії на масштабах завдяки уніфікації процедур контролю на території всієї країни та економії на їх різноманітності (незалежно від конкретного ринку споживчих товарів). Одночасно існує проблема управління поведінкою виконавця, базована на асиметричному розподілі інформації на користь виконавця.

Здійснення реформування системи державного контролю в сфері споживчого ринку може відбуватися за такими напрямками:

– усунення і недопущення в майбутньому не-ефективного дублювання повноважень і дій відповідних контролюючих органів;

– формалізація процедури проведення інспекцій (перевірок), включаючи створення чіткої шкали штрафів і покарань, а також прозорість застосування інших видів санкцій;

– створення випробувальної лабораторної бази в кожному регіоні;

– створення відкритих регіональних інформаційно-аналітичних систем або центрів;

– створення можливості для недержавного (споживчого) контролю на ринку за умови виключення можливості заподіяння шкоди сумлінним учасникам ринку.

Вирішення перерахованих завдань і буде сприяти забезпеченню створення ефективних бар'єрів проникненню на споживчий ринок України неякісних товарів та послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божко С. В. Роль Римського клубу в становленні концепції сталого розвитку / Божко С. В. // *SOCIOPROSTIR* : міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2020. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua>.
2. Назаров В. И. Устойчивое развитие – будущее человечества / Назаров В. И. // *Наука та наукознавство*. – 2008. – № 3. – С. 20-27.
3. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ (в ред. від 01.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України № 877-V від 14.08.2021 // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 2007. – № 29. – Ст. 389.
5. Про стандартизацію : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР (із змінами) // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 2014. – № 31. – Ст. 1058.
6. Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР (із змінами та доповнення-

ми) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2004_1118/Z_970771.html.

7. Публічний звіт Голови Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів про результати діяльності Держпродспоживслужби у 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dpss.gov.ua/storage/app/sites/12/uploaded-files/zvituprorobotuderzhprod_sposhiv_slushbu/pzg.pdf.

8. Руководящие принципы для защиты интересов потребителей : Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 39/248 от 9 апреля 1985 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.cntd.ru/document/902300274>.

9. Стаття Р. Римский клуб: идея устойчивого развития / Стаття Р. // *Вестник университета имени О. Е. Кутафина*. – 2017. – № 2. – С. 213-225.

10. Флитчер А. Как работает Вашингтон / Флитчер А., Росс Б.; [пер. с англ.]. – Москва, Дело, 1995. – 317 с.

11. Alter R. Governmental Capacity for High Quality Regulation / Alter R. // *OECD Review of Regulatory Reform*. – 1999. – P. 16.

12. American National Standards Institute (ANSI) // *ANSI Reporter, American National ... International Interactions* / Taylor & Francis, USA. Summer 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ansi.org/news/standards-news/all-news/2021/07/7-2-21-access-the-summer-2021-edition-of-usnc-current>.

13. Rooney J. J. Steps to Improved Safety for Medical Devices / Rooney J. J. // *Quality Progress*. – 2001. – Sept. P. 33-41.

REFERENCES

1. Bozhko, S. V. (2020), Rol Rym'skoho klubu v stanovlenni kontseptsii staloho rozvytku, *SOCIOPROSTIR* : mizhdystsylinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiologii ta sotsialnoi roboty, № 10, available at: <https://periodicals.karazin.ua>.
2. Nazarov, V. Y. (2008), Ustoichyvoe razvytye – budushchee chelovechestva, *Nauka ta naukoznavstvo*, № 3, pp. 20-27.
3. Pro zakhyst prav spozhyvachiv : Zakon Ukrainy № 1023-XII (12.05.1991) v redaktsii vid 01.08.2021, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
4. Pro osnovni zasady derzhavnogo nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti : Zakon Ukrainy № 877-V (14.08.2021), *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2007, № 29, pp. 389.
5. Pro standartyzatsiiu : Zakon Ukrainy № 771/97-BP (3.12.1997) iz zminamy, *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 2014, № 31, p. 1058.
6. Pro yakist ta bezpeku kharchovykh produktiv i prodovolchoi syrovyny : Zakon Ukrainy № 771/97-VR (23.12.1997) iz zminamy ta dopovnenniamy, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2004_1118/Z_970771.html.

7. Publichnyi zvit Holovy Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan bezpechnosti kharchovykh produktiv ta zakhystu spozhyvachiv pro rezultaty diialnosti Derzhprodspozhyvsluzhby u 2020 r., available at: https://dpss.gov.ua/storage/app/sites/12/uploaded-files/zvituprorobotuderzhprod_sposhiv_slushbu/pzg.pdf.

8. Rukovodiashchye pryntsypy dlia zashchyty ynteresov potrebytelei : Rezoliutsiya Heneralnoi Assambley OON 39/248 (09.04.1985), available at: <https://docs.cntd.ru/document/902300274>.

9. Statia R. (2017), Rymnyi klub: ydeia ustoichyvoho razvytyia, Vestnyk unyversyteta ymeny O. E. Kutafyna, № 2, pp. 213-225.

10. Flytcher A. and Ross B. (1995), Kak rabotaet Vashynhton, per. s anhl., Delo, Moskva, 317 p.

11. Alter R. (1999), Governmental Capacity for High Quality Regulation, OECD Review of Regulatory Reform, p. 16.

12. American National Standards Institute (ANSI), ANSI Reporter, American National ... *International Interactions* / Taylor & Francis, USA. Summer 2001, available at: <https://www.ansi.org/news/standards-news/all-news/2021/07/7-2-21-access-the-summer-2021-edition-of-usnc-current>.

13. Rooney, J. J. (2001), Steps to Improved Safety for Medical Devices, Quality Progress, Sept., p. 33-41.

Стаття надійшла до редакції 20 липня 2021 року

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 64

Літературний редактор – Муравицька Н. О.
Коректор – Мох О. П.

Комп'ютерний макет видавництва
ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/>

Підписано до друку 1.09.2021 р.
Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк на різнографі.
14,5 др. арк. 13,5 ум. др. арк. 11,2 облік. видавн. арк.
Тираж 300 прим. Зам. 123.

Віддруковано в друк. видавництва Львівського торговельно-економічного університету
79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10. Тел. 244-40-19. e-mail drook@ukr.net
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 5149 від 15.07.2016 р.